

153.

1933

РІЧНИК І.

Том II.

Книжка 5.

Травень

ВІСТНИК

МІСЯЧНИК
ЛІТЕРАТУРИ,
МИСТЕЦТВА,
НАУКИ Й ГРОМАД-
СЬКОГО ЖИТТЯ.

Адреса Редакції й Адміністрації:
Львів, Чарнецького 3/6.
Чековеkonto Р. К. О. 500-371

З М І С Т:

Евген Маланюк:
На Ельбі 321

Н. Лівницька-Холодна:
За вогнем шкарлату 321

"
На чужині 322

О. Теліга:
Танго 323

У. Самчук:
Віднайдений рай . . . 324

Ірмгард Фінк:
Гірська виправа . . . 329

А. Моруа:
Ірина 333

Ю. Липа:
Розмова з порожнечою 334

Ст. Смаль - Стоцький:
Немолів (спомини) . . . 338

І. Федорович - Малицька:
Вієнна 1932 р. (мистец.
вистава у Венеції) . . . 347

А. Тербюн:
Вага насміху 353

В. Стерницький:
Проблема молоді в Ні-
меччині 355

А. Річинський:
Боротьба душ у До-
стоєвського 361

Z.:
Франко-російський со-
юз 370

Дм. Донцов:
Кінець російської ре-
волюції 374

Е. Маланюк:
Вистава совітської пля-
стики у Варшаві . . . 384

М. Л.:
З пресового фільму . . . 389

Бібліографія 393

Від Редакції й Адміністрації 398

Читайте!

Купуйте!

Передплачуйте!

НАШ ПРАПОР

ілюстрований популярний часопис, що виходить двічі в тиждень в четвер і в неділю

Адреса: Львів, Руська 18.

КОЖНИЙ ТОЧНИЙ ПЕРЕДПЛАТНИК „НАШОГО ПРАПОРУ“ дістає щомісяця безплатно один том „Української Бібліотеки“ за надісланням 35 гр. за опакування і пересилку.

ПЕРЕДПЛАТА НА „НАШ ПРАПОР“

Річно 18 зол. Піврічно 9 зол. Чвертьрічно 4.50 зол. На два місяці 3 зол. Місячно 1.60 зол. За кордоном 3 ам. долари річно, або їх рівновартість в іншій валюті.

На пересилку томів „Української Бібліотеки“

слід додавати по 35 грошів у місяць, то є 4.20 золотих річно, 2.10 зол. піврічно, 1.05 чвертьрічно.

„Українська Бібліотека“

Періодичне видавництво кращих творів українського й світового письменства. Виходить щомісячними випусками в обемі 8 аркушів (128 стор.) друку накладом Івана Тиктора.

Адреса: Львів, Руська 18.

„УКРАЇНЬСЬКА БІБЛІОТЕКА“

є найдешевшим видавництвом у своєму роді бо цілорічна передплата за 12 томів, обему 96 аркушів або 1356 сторін друку, вносить всього **9.60 зол.** Піврічна — 5 зол. Чвертьрічна — 2.60 зол. Для закордону 2 ам. долари.

Важкі економічні відносини не звільняють Вас від обов'язку забезпечення будучини Вашої Рідні. Ви нині здорові, що буде завтра з Вами, не знати. Тому вже нині подбайте про забезпечення майбутнього Вашого і Вашої Родини в одинокім українськім Товаристві забезпечення на життя й ренти

КАРПАТІЯ, Львів, Ринок 38.

В адміністрації „**ВІСТНИКА**“ можна набувати такі книжки:

1) Д. ДОНЦОВ — Маса і Провід	ц.	1.— зл.
2) Поетка українського рiсорджi- мента (Леся Українка)	„	1.— „
3) Націоналізм, Львів 1926	„	5.— „
4) БЕРНАРД ШОВ — Велика Кате- рина (драма)	„	1.— „
5) Г. ЗУДЕРМАН — Литовські Опо- відання	„	1.50 „
6) Д. ДОНЦОВ — Підстави нашої політики, Відень 1922	„	2.— „

Куплю хату в городом і садком в Станіславівськім, або Львівськім воевідстві. Зголошення слати: Львів, Чарнецького 3 м. 6 для Ст.К—го.

11 12531 / 1933
P. I. K. S.

Евген Маланюк.

На Ельбі

(Осінь 1814 р.)

Він пригадував знову, і знову вертався
До московських багон і до скитських степів,
Там де морок сліпий перед ним розступався
І лунав однотонний незбагнений спів.

Сум, ліси, болотá, подух тундри і криги,
Деревляні „деревні“ і дика пурга.
Люті вилиці лиць. Цар. Вериги. Розстриги.
Тільки Кремль той: не знать — Бенарес чи Урга.

Простір. Простір жорстокий — зрадлива покора —
Чорним лоном монголки поглинював рух.
І вгрузали когорти... І в усміх чагмеуг'а
Маскувавсь Александрів подвоєний дух...

Евразійська подвійність, примарність, непевність, —
Тільки злість косоока та куля в імлі.
Лиш захитаний Кремль та порожні „деревні“
Сутеніли на спогад з страшної землі.

Він пригадував далі... І — раптом — пролине
Теплим леготом півдня крізь спогади — мить:
То Боплян і Мазепа, Карло й Україна,
То смаглява країна — окраїна тьми.

І здригалася чимсь корсиканським — істота,
Римське сонце вставало над островом знов, —
Він шукав у Вольтера, гортав Геродота
І дзичала у жилах розжевіла кров.

Наталія Лівицька-Холодна.

За вогнем шкарлату

(Олені Телізі)

Розлетілися сни і мрії,
Одзвеніла весна, одійшла
Зацвітають тепер новії
Квіти щастя і квіти зла.

Львівська державна
наукова бібліотека

№ 11

4275

ЛНБ ім. В. Стефаника
АН України

Вже не травень ясний над нами,
 Не жасминів солодкий привіт,
 Горобиними вже ночами
 Тьмяно пахне нам липи цвіт.

Вже тріпочуть над нами крила
 Миготливих, палких блискавиць..
 О, не думай, що я безсила,
 Що боюсь я промінних птиць.

Я підставлю під зливу лиця
 І піду крізь липневі вітри,
 Як ходила колись на птицю,
 Синю птицю дитячих мрій.

О, я знаю тепер багато:
 Синю птицю повік не знайти.
 Я тепер за вогнем шкарлату
 Буду в ніч горобину йти.

Та коли у п'їтьмі незрячій
 Зацвітає пурпури цвіт,
 Кожний раз я так гірко плачу
 За блакиттю весняних літ.

На чужині

О ні, не хочу ні Верлена,
 Ні Мореаса, ні Рене!
 Сьогодні Рильського натхнена
 В моїй душі весна встає.

І чую я під гомін міста,
 Під скрип докучливий пера,
 Як прокидається барвіста
 На Україні мрій пора.

І чую я зітхання трудні
 Землі, що плідна і гливка,
 І вітру подихи могутні
 Й весняне гавкання Сірка.

І бачу села, що й до нині
 Дніпро приймають на весні,
 І лети бачу журавлині
 В блакитній неба далині.

О краю мій! Весни такої
 Ніде немає й не було!
 І серце згадкою ясною
 Знов, як троянда, зацвіло.

Олена Теліга.

Танго

І знов зєднались в одну оману, —
О, дивне танго, — і сум і пристрасть;
Пливу на хвилях твого туману,
Згубила керму, спалила пристань.

І бється серце, і гнеться тіло,
В твоїм повільнім і п'янім вирі;
Блакитне сонце мені світило,
А буде чорне, а може й сіре!

Чекає прірва на кожнім схилі
Та сум і пристрасть манять мов п'яну,
Пливти все далі, віддавшись хвилі, —
Зрадливе танго, — твого туману.

Та потім вранці, під перший промінь,
Мені не пристрасть туманна сниться —
Зоріє ясно в чаду і втомі,
О, світла ніжність, твоя криниця.

Козачок

Кожний крок — сліпуча блискавиця,
А душа — польовий, буйний вітер,
Розгораються уста і лица
Неспокійним, пурпуровим квітом.

Не піймаєш: я — вогонь, я — вихор!
А вони спиняться не звикли!
Але раптом... усміхнуся тихо
І в очах моїх заграє виклик.

А душа, розбещеність п'яна,
Випе туги золоту отруту.
О злови мене, злови, коханий,
Я так хочу біля тебе бути!

Бачиш, стіни зникли, мов примари,
Трави лізуть нам під закаблуки,
А над нами — рожевіють хмари,
Перед нами — зеленіють луки!

Тільки зловиш — радісно і вюнок
Закручу тебе поривним рухом,
А з орхестри бризне поцілунків
Весняна, бурхлива завирюха!

Віднайдений рай

Відвідини мого найкращого друга, якого не бачив шіснацять років, залишили після себе щось незабагнуте. Вони вирвали мене з химерних витівок щоденного розбещеного буття.

Ми зближалися до страшного 1915/16 року. В вогні війни гартувалася наша приязнь.

Коли ми, сірі, брудні, скорше викоперсані з землі камінюки, ніж люди, сиділи у глибоких звірячих норах, коли над нами і під нами гасала смерть, десь глибоко у нутрі наших сердець, купчилася і випиналася навні, непомірна в своїй урочистій величності любов.

Звідсілля родилося пречудове та спровофановане слово товариш. Тут смертю кувалося побратимство, кровю писалися вічні союзи. Тут тисячі окремих людських сердець билися одним пульсом крові, одним диханням всемогучого бажання жити.

Досі бачу його таким, як був тоді. Червоне заялозяне, вперте обличча. В зубах проста коротенька, набита міцним і смердючим тютюном люлька. Сірі, ніби литі з олова очі, густо купчили свою увагу у непомітний якийсь спогад минулого. Він сидів тоді непорушно, дуже подібний до своїх велитенських вкованих залізом чобіт. Дуже рідко випинається його тверде, густо заросле морогом рудоватої щітини, підборіддя в глибокою ямкою.

Ми носили тоді по 30—40 кильо на плечах. Тижнями не спали, по три дні не їли, робили шісдесят—сімдесят кілометрів денно пішки... Спали на снігу, сиділи в багні, у воді, пеклися в огні... І ми не кашляли, не хворіли. Серце билось чітко. Мязи пружисто гнулися, мов литі з найкращої криці. Нерви з суворою послідовністю виконували свою невдячну службу.

Таким був мій приятель, якого останній раз бачив, коли наш відділ, темної, ніби гробове підземелля, ночі, кинуте на ворожі окопи густо оплутані павутинням колючих дротів.

Була глибока осінь. Злорадісно скавулів західній вітер. У чорній далині жакхотіла пожежа.

Під самими ворожими дротами нас зустрів скорострільний вогонь. А коли на світанку якимсь чудом у віднайшов себе знов у наших роздобаних окопах, мого приятеля не було з нами. Разом з безліччю інших лишився він там..

— :—

Минуло шіснацять років. Одного разу в маленькому часописі провінціального містечка вичитую: „Д-р-юр. Семен Плужник, адвокат у справах і т. д., число телефону..“

Безперечно вам ці слова абсолютно нічого не кажуть, але для мене... Колиб найбільший поет світа написав найгеніяль-

ніший твір, він не викликавби в моїй душі більшого буревію, ніж це звичайне оголошення.

Блискавично використовую число телефону і по короткому часі счинився у слухавці такий гурган захоплення, від котрого ледві не тріснуло мое ухо. Ми через сотні кілометрів подавали собі братні обійми, уявляючи себе такимиж червонопикими, брудносирими і камянотвердими. А висновок розмови — обовязкова, три рази підкреслена зустріч.

День мого відїзду до К., де жив приятель, видався препоганим. Гиржава пляма сонця ледві проривалася назовні. Повітря жовтня, мов каламутна содовка осоружно шипіло. Обрій погрожував купами розпатланої і брудної бавовни, а яскраві пузачі клени горіли незгораємою купиною, відтинаючи час від часу восково-жовті долоні, що поволі вертко спадали до долу та густо обмащували холодіючі груди землі.

Через поспіх спізнився до автобусу, який мав відвезти мене на двірце. Вилаявшись останніми словами, жену геть горбатого візника з його рудими кінськими кістками. На щастя трапилася якась таксівка і злупивши з мене неймовірну ціну, щасливо довезла мене на двірце три хвилини перед відїздом поспішного потягу.

Нарешті бачу його перед собою.

Плужник? Мабуть він, але подвійні в золоті очі, лисина, що делікатно глянула зпід твердяка, надуте ніби перебільшене обличча, все це здавалося мені чужим. Щоки, що горіли, як горить кухоль свіжого пива, та заковане у твердий пребілій комір підборіддя й такаж потилиця злорадно сплугавили той колись клясично чудовий образ.

Обнімались ніби двигали бахматі кулі. Сяючі його окуляри, пара золотих зубів, краватка, а особливо ядерна перлина в ній, кричали бажанням подобатись. На череві хвилювався золотий брелок годинника (серце, пронизане зернятком рубіну). Гармонію доповнила солідна пані зі здоровезним псом на плетеному повідці. А на нім леопардова шкіра...

„Моя дружина“ — це лише просте речення, аж надто личило тій пані. Мої уста тріпотливо й побожно торкнулися її рукавиці. Не менше уваги уділив також і псові, що носив горду назву — Тиран, який так вимахував своїм хвостиськом, що викликав справжнє зворушення, не лише у „моєї дружини“, а також у товстючої перекупки у чорному одязі, що стояла біля нас з плетеним кошом на руці.

По знайомству з панею і Тираном, мій приятель вказав на чепурну зелену лімузинку. Вона ледві вмістила наше товариство, з якого підкреслено виділявся гордий Тиран... Сонце тимчасом сповзло за стару оброслу мохом стріху жидівської синагоги. Осінь нічого, крім холоднечі, не обіцяла, а тому, опинившись у салоні мого приятеля, я відчуві достойно омив всі завойовання сучасної цивілізації.

Перш усього — освітлення. Пять, матового шкла, куль

зливою електрики стлумили остаточно кволість згасаючого осіннього дня. Фотелі, п'яніно, тяжкі малюнки, запах кольонської води, воску свіжонатертого паркету, пса — все це творило особливий настрій „благоденствія“, ситости.

Я не дивився на ніщо, але бачив усе. Наше товариство розсілося у фотелях, задиміло, загомоніло. Центром загальної уваги був Тиран, який виразно співчував нашому захопленню. Довідався швидко і коротко усю його біографію та про сварку між подружжям за його назву. Вона бажала охрестити його іменем одного з найсильніших диктаторів Евразії, але він рішуче спротивився. Назвали Тиран, і справа покінчена. Довідався також докладно про стан його здоров'я. Оказується, що часто хворіє нежитом, а тому доводиться витратитися на ліки, „лікаря“, а тепержеж криза. Ну, але вже, слава Богу, йому легше. Три дні тримали бідолаху в кімнаті з обв'язаною шиєю. Ти! ти! ти! — і пані мого приятеля не витримала, щоби не кинутися до Тирана і не зчавити його шиї так, що той аж зойкнув.

Уважно і достойно, наповнений гарячим співчуттям, вислухав я болі і скорботи вельмищановної господині. А тим часом у сусідній кімнаті забілів стіл, вкрився порцеляною та хрусталем, повстала і заблищала верхівкою пляшка з виразним малярським значком.

Розпочато урочистий похід. Моя непоказна постать оздобила почесне місце при столі і запрацювали ножі та вилки. Рідина у пляшці чудесно освітила наші натомлені думи і вони випурхували з уст легкими метеликами. Смажені курчата, бараболяна салата — все це давало безліку розкішних невичерпаних тем... І коли нараз, притишуючи хрустальний звук чарок, увірвався до ідалній буревій увертюра з „Кармен“, я аж тоді помітив його величність радіо-мовник „Titan“, що досить скромно примістився на дубовому, заставленому хрусталем комоді.

Розмова ущухла. Кров сіпала скранями. З серця динамітом рвались все нові і нові спогади. Вони росли і розростались до надзвичайної величі. Коло ніг господині дому розтягнувся, припавши черевом до килиму Тиран. Великі його чорні, подібні на засмалені головні, лапи, далеко витягнуті наперід. Над ним падькалася його ласкава пані і рабіня, подаючи йому час від часу кращі кусники зі стола.

В моїх очах замигали різнобарвні — чорні, червоні, сині круги, які, мов на воді, з'являлися і швидко розбігалися до стін. У внутрі щось бунтувалося, але музика, що виривалася з уст безустого мертвого предмету, гнобила мій бунт, затопляла і обезвладнювала ворохобні, повні нервів і живої крові, вочуття.

Мимохіть погляд спинився на лисині похиленої голови товариша. Вона нагадала мені череп, бачений у якомусь музеї. Світло електрики відбивалося від її лисучої поверхні. Ледві

помітні синяві жилки, ніби сітка дрогованого посуду, витримували її цілість.

Все те, що пошкодували мільйони смертей, що може бути знищене одним непомітним дотиком мікроскопічної істотки, все, що викликає подив незбагнутої мудрости величного творця — знаходиться у тій посудині. Час оголив її. Де і як розсипалися ті буйні, вихрясті кучері, що крили хрустку її наготу? Зате родилися хрусталь, порцеляна, фотелі, килими, дружина і Тиран. Воістину дивовижний у своїй геніяльності той химерник, що одночасно відкриває браму найстрашнішого пекла, а після вершить наш тихий райок, — картину дійсної казки зі змієм і левом.

Ну, розуміється... Не маю права тепер викликати спогади з часів, коли подібні черепи лускали мов горіхи, розбризкуючи по землі таку безліч недовершених райків. На те родилися творці „Кармен“-ів, щоби глушити запахи розбеханої людської утроби і стирати сліди барви—символізуючої страждання. Привіт і шана вам, величні! Навіть Тиран, помахуючи тяжезним хвостиськом, більш ніж проречисто заявляє собачим поглядом своє душевне вдовілля! Широко, ніби бажаючи її роздерти, роздявляє він зрідка свою пащекву, лютуючи, що з неї, крім безглузлого скавуління, не вирветься ні одне слово.

Зате мене аж надто кортіло влізти в душу мого товариша, щоби покопирсатися там в тім залежанім архівянім матеріалі, який накопичив там довгий час нашої розлуки. Хотілося знати, чи лишилися там хоч сліди того, чим жили тоді, коли над нами сів і реготав сам Сатана у своїй пекельній величі. Але не міг. Чув ніяковість, недоладність подібного сентименту.

Ми перейшли назад в салон, занурилися в животи фотелів, і озброєні бронзовими цигарами, вибухали клубами диму, що наповняв нас і кімнату. Опісля почали уривані, незмістові розмови. Пес і дружина зникли. Радіо втихло. Але мені здавалося, що сидимо в утульному переділі океанського пароплаву, який повільно хитаючись, несе нас по гребнях прудких хвиль до невідомих екзотичних берегів. Чув, як тяжко піднімалася і опускалась під нами безодня, бачив, як у глибині чорно-синього склепіння горіли прудкі брильянтові зорі, як зявлялися то зникали чорні обриси далеких обтиканих патлатими пальмами берегів.

Відчував навіть дихання розжареної атмосфери, що натикала на океан, підіймала отари хмар і гнала їх, мов ворохобні думи генія, навколо земної кулі. — Ми розмовляли так до пів одинацяті... Увійшла господиня і заявила, що в білих горах перин на мене давно вже чекає спокійний і солодкий сон.

Прощаюся на добраніч. Кімната, призначена для мене на спальню, ніщо інше, як робітня мого приятеля. Тяжкий до пи-

сання стіл. Телефон і машинка. Збоку велика, брунатної барви шафа, набита книжками.

Стоси паперу і грубі томи державних законів розложені на поличках. Вікна завішені важкими гардинами.

Моє головисько нагадувало буйно розбиту снігово-білу колесницю, що має відвезти мене в країну чудових мрій. Приятель, який привів мене до місця відпочинку, на мою заувагу, що йому досить всміхнулося щастя, яке ми колись вважали щербатим, махнув байдуже рукою... „Ет, мовляв, усе те пусте!“

— А леж ти всім задоволений?.. — сказав я, дивлячись у його налите обличчя.

— Безперечно. Одначе...

— Одначе бракує тобі, знаєш чого?..

— Ну?

— Спадкоємців...

Усмішка його не казала нічого доброго. Заявив, що при сучасній „конюнктурі“ це великий люксус, на який рідко хто собі дозволить...

— Як то? Тиж, здається...

— Так. Здається... Це все лише здається. Але все те непостійне... Все те на піску. Маленька зміна повітря і все к чорту...

— Ти песиміст... Кому, як не тобі...

— Шож, — перебив він і розвів руками. — Життя таке... Оце, що тільки бачиш, це і є щось постійне. Меблі, бібліотечка...

— Так. Бібліотечка твоя дійсно... Признатися здивувало. При сучасній конюнктурі психо-наставлення... Ти, видно, не цураєшся розмови з музами...

— Ну. Не так особливо. Не маю часу. Занятий. Ну, але, добраніч. Завтра рано їду в бюро і ти можеш собі преспокійно відпочивати досхочу. Почувай себе як дома.

Розпрощалися. Залишившись на самоті, не хотів я одразу в постіль. Підійшов до вмивальника, глянув у велике зеркало, звідки визвірилося на мене футуристичне обличчя, оздоблене червоними плямами. Випите, зіджене впливало на нерви. Помив руки, зуби, підійшов до шафи з бібліотечкою. Через шкляні двері дивилися купи неоправлених книг і брошур, а за ними лавами, мов вояки, струнко стояли елегантні томики в чорних шкіряних оправах. Тиснені золотом імена Гете, Шекспіра і їм подібних, дивилися на мене і спокучали. Взяти в руку, звязити і прочитати хоч один рядок.

Проклятий зісний біс, нікчемний і злочинний, підбив мене відхилити дверцята шафи, які, як на-то-те, не були замкнені. Перебравши стоси брошур, найшов між ними одні лиш ілюстровані „магаціни“ та невибагливі романчики, які купують на залізничних двірцях — Ну, думаю. Це жіноче... Сягнув рукою за новеньким томиком, що стояли в глибині...

І тут... Мене охопив острах і ніяковість. Бібліотечка та... була лиш... деревляна!

І тоді для мене ясно стало все. Песимізм мого товариша не був безпідставний. Закрив швидко шафу деревляних манекінів, здавалось я попав між мертвяків. Миттю зник усей настрій, яскравість.. Дихання мертвої доби відчувалося на кожному предметі. А коли я поклався і гоївся на поверхні пружливих хвиль моєї постелі, то переді мною виразно сторчала препогана беззуба маска іронії.

Тієї ночі у мене виникла невідложна необхідність залягодити у себе дома важні справи і на другий день у вісім годин ранку я відїхав.

Ірмгард Фінк

Гірська виправа

Гірський захист. Посередині тяжкий покарбований стіл. На нім, між алюмінієвими пушками, що світилися матовим відблиском, під віддихом шістьох людей тремтить полумя свічки. Сидять, широко опершись ліктями. Це вже не мішухи. Це верховинці. Один щось оповідає.

Чи хтось має годинник з секундною вказівкою. Це Роберт запитався. Ні, він не має горячки, але хай сидять тихо, якісь дві мінути. Вони споглядають на нього. Ніхто нічого не розуміє. Нащо вони мають сидіти тихо?

Коли нагло — що це було?.. Всі чули це... Далекий, протяжний свист... Павза. Тепер знову. І ще раз. Один числить секунди... І ще раз.

Дико починають битися серця. Жадного сумніву: альпійський сигнал небезпеки. Ледві останній звук відшумів, як всі водночас скочили на ноги і кидаються на двір. Ніодної зірки, їмла залягла. І нагло пронизує ніч свист, переразливо, мов мечем, вириваючись звідкільсь, і точиться далше. Роберт свиснув. Двацять секунд павзи. Новий свист. Крич і відповідь — одно за другим.

— Ідїть до хати, дівчата, перестудитесь. — Ніодна не рушилася. Тепер це було вже рішучо ближче. Тепер знова на давнім місці. Або таки ближче? Ні, це був лиш вітер.

— Чи мавш бусолю, Гаис?

— Так, це в тім самім напрямі.

— Ходім до хати. — Це сказав Роберт, все ще з сигнальною свиставкою в зубах. Штовхає наостіж двері і паде на крісло. З туркотом паде його люлька на стіл, котиться на долівку.

Всі очі звернені на Роберта. Вони звикли йти за його вказівками в небезпечні хвилини. Між ними всіми він має найбільший альпійський досвід і найтверезішу голову.

— Виключене! — Неначе смертний засуд бренть це

слово з його уст. — Ні, навіть з ліхтарками ні! Хай вони вибють собі ту гадку з голови. Це значилоби легкодушно й безхісна наражувати на небезпеку людські життя. Перед світанком нічого не почнеш.

Мовчки стоять вони довкола стола. Роберт оперся обома ліктями й, затопивши десять пальців в густім чорнім волоссі, дико глядів перед себе. Віра, з заложеними руками, в напруженім ожиданні, дивиться на нього. Виразно тикає годинник на столі.

Притулено, стиха, знов розлягається далеке свистіння. І стрясєє нерви.

— Це найстрашніше, знати, що близько в небезпечі люди і не могли прийти їм з поміччю.

Роберт вимовив це цілком голосно, так голосно, що заглушив свист.

— Але це нічого не pomoже. Вони знають-жеж, що відгомін якраз тепер пролунав довкола хати.

Павза. Тепер починається наново! Шість свистів на мінуту. Тоді поволі обертається Ганс, йде до печі, схиляється, але замісць підложити дрова, бере свої черевики.

— Я йду. Може це таки вдасться.

— І я йду з тобою.

Це був Ервін. Слова Ганса немов зняли з них якесь закляття. Також Анні і Гертруда лаштуються до вимаршу. Ні, ні, вони не лишаються за жадну ціну. Не раз вже показували вони свою відвагу і сприт при тяжких гірських виправах. І тепер не лишаються вони дома, коли йде про таку річ.

— Алеж це божевілля! — і тоді, як інші роблять свої приготування, Роберт пробує переконати їх, як це безвиглядно й небезпечно. Даремно. Тоді він замовкає. А Віра, дівчина, яку він любить, і яка його любить, стоїть і глядить на нього. Пробують, чи добрі ляmpi, пакують харчі і бандажі. Тепер майже готові.

Все ще дзвенить знадвору крик на поміч. Два непевні й один рішучий крок зробила Віра. Вона теж іде. Роберт зиркнув на неї. Потім його погляд знову згубився в порожнечі. А тоді нагло:

— Чи запакували шатро?

Він стоїть посередині кімнати, і тепер всі знаєть, що він взяв на себе провід. Приготовлюючись сам до виправи, розважно й спокійно дає він вказівки.

Він сподівався своєю відмовою стримати інших. Не пощастило. Ну, то він став на їх чолі. Коли хтось мігби запобігти нещастю, то тільки він. Але не лиш відповідальність за цих п'яток людей, так сильно його гнітить, що він іде мовчазний, коли інші — в своїм схвильованні голосно гомонять; гнітить його не лише свідомість, що коли він заблукає в імлі, то ніхто вже не почує сигналів тривоги, щоби поспішити з допомогою. У перше, відколи вони пізналися, поставилася Віра

проти нього. А перший її тріумфуючий погляд, коли вона — як їй здавалося — змусила його йти, це була перша маленька риса в їх любові.

— Жовтавим блеском блимають лампи, невиразні тіні; тримаючися за ливну, одно за другим, тупають вони поволі, дуже поволі угору до скель. Мов той хижак, обмацує Роберт довкола. Досі все йшло добре. Проломилася лише одна брила.

Від часу до часу відповідали вони на сигнали. Там вгорі на скелях повинні знати, що поміч іде, і не щадити сигналів, щоби не стратили напрямку. Бо вониж мусять аж перевалити через гірський хребет, щоби дістатися понад скелі.

Нарешті! На долі брунатний тлумок. Один лиш лежить там.. Але самжеж він себе не обмотає мотузком. Хтось мусить вділ спуститися, щоби забрати його. Віра бачить, що Роберт збирається туди:

— Ти втомлено виглядаєш, пусти когось іншого.

— Певно, пусти мене. Тиж і так вів нас.

— Ні, Ервіне, я чуюся певніший від тебе. Пририхтуй лиш ливну.

Трицять метрів під ними лежить ранений. Часом долітає здолу ледві чутний стогін. Страх огортає Віру. Перед кількома годинами щойно хтось звалився в пропасть. Тепер хоче Роберт з тої самої скелі спускатися туди.

— Почекай бодай світанку. Хібаж ти бачиш, защо вхопитися?

— Чому, чому, дай лиш мені вибрати відповідне місце.

І він встромляє топірець у сніг. Чутио тріск. Жадного опертя.

— Роберт, прошу, не роби цього. Коли любиш мене.

Мить глядить він здивовано на неї, а тоді;

— Віра, звичайно ти не є така боязлива.

— Ти не смієш.

— Пусти мене.

І він розрубає маленьку брилу в місці, де хоче спуститися. Коли зненацька крик. Роберт кидається вперед, хапає руками порожнечу. Ливна нагло зісунулася в напрямку до прірви, упала в діл. Ганс хапає Роберта за плащ і тягне назад. Мало що не стратив Роберт рівноваги. Ніхто не розуміє, як то могло статися. Що ж тепер? Стільки годин на долі лежить людина і чекає на поміч. І ось припадок нівечить усе.

Але ливна зачепилася за виступ скелі. Руки Роберта дріжать, коли він вертає з віднайденим шнуром. Його лице мов пополовіло. Але це не від тілесного напруження. Лиш Ганс зауважив це:

— Що з тобою?

Роберт мовчить. Потім з німим завзяттям береться за роботу. І вона вдається!

Раненого сяк так перев'язують. Санки з лещат і палиць

мають його завезти в долину. Але сніг глибокий, вони западаються в нім по пояс. І втомлені вони, найкраще волілиби положитися в той сніг і заснути. Дівчата хай спішать наперед до хати, щоби, запалити в печі, а коли яка може, то хай удасться до найближчої селянської садиби.

Сірі їхні обличчя, глибоко запалі очі. Тепер вони біля мети. Селяни з санками вже ждуть. В хаті готує їм Віра чай. Анні й Гертруда ще сплять. Ервін, не роздягаючись, засипляє.

— Роберт, що ти робиш?

Віра бачить, що він пакує манатки до наплечника. Замікає його і повільним, втомленим рухом вкладає на себе.

Хутко заступає вона йому дорогу. Куди він хоче? Його погляд, невимовно смутний, поволі пересувається по її обличчю:

— Що ти могла це зробити, Віра.

Двері замкнулися за ним. Два металічні тони. Лещата приміцовані. Більше нічого.

Роберт їде вперід. Він не вважає на шлях, ледві бачить його. Безнастанно бачить він перед собою лиш одно: ногу, яка зіштовхує лину в пропасть. Ногу Віри.

Перекл. М. К.

Андре Моруа

Ірина

„Яка я рада, що сьогодні увечері піду кудись з тобою“, сказала вона. „Гіркий був цей тиждень. Стільки прикростей і стільки роботи. Але тепер ти зі мною, і я вже не думаю про це. Знаєш, підемо оглядати там чудовий фільм“...

„Не думай“, сказав він насуплено, „що потягнеш мене сьогодні увечері до кіна“.

„Шкода“, сказала. „Я тішилася, що побачимо вкупі цей фільм. Але це нічого... Я знаю на Монмартрі новий дансінг, там такі чудові танечниці з Мартініки“...

„О ні!“ сказав він рішуче. „Ніякої муринської музики, Ірино. Маю її досить“.

„Щож ти думаєш робити?“

„Ти добре знаєш: повечеряти в невеличкому, спокійному ресторані, побалакати й, повернувши до тебе, простягнути на лежку й мріяти“...

„Отже... Ні!“ сказала вона рішуче: „Ні! Ти дійсно надто себелюбний, мій любий... Ти наче дивуєшся? Бо ніхто ніколи не каже тобі правди. Ніхто!.. Ти привик, щоб жінки корилися твоїм примхам, наче законам. Ти наче якийсь новітній султан. Твій гарем стоїть отвором. Він простягається на десятки земель. Але всеж це гарем. Жінки — це твої рабині. А твоя власна,

більша, як усі інші... Коли тобі захочеться мріяти, мусять вони приглядатися, як ти мрієш. Коли тобі забагнеться танцювати, це для них приказ для танку. Коли ти напишеш чотири рядки, вони повинні вислухати цього. Коли тобі забагнеться розваги, треба їм перекидатися в Шегерезад... Ще раз: Ні, мій любий, ні!.. Мусить знайтися бодай одна жінка на цілім світі, яка не кориться твоїм забаганням“.

Вона зупинилася й продовжувала вже лагідніше: „Це нещастя, Даниле! Яж так тішилася, що ти прийдеш. Мені здавалося, що ти допоможеш мені забути мої клопоти. А ти приходиш і думаєш лиш про себе... Іди собі. І вертай не скорше, аж навчишся шанувати й чуже життя“.

Цілу ніч пролежав Данило на ліжку, не зажмуривши ока, снуючи сумні гадки. Правду казала Ірина. Він був жакливий. Не тільки зраджував і занедбував свою жінку, яка тихо й лагідно скорилася своїй долі, але зраджував її без застанови. Чому він таким вдався? Звідкіля ця потреба здобуття й панування? Чому в нього немає „пошани й до чужого життя?“ Коли згадував минуле, знаходив тільки вбогу молодість, недосяжні жінки. В цьому його самолюбстві було щось із помсти, а в його цинізмі щось із несміливости. Не дуже шляхотне почування..

Шляхотне почування, подумав. Стаю вже банальним. Треба бути твердим. Хто не пожирає сам у коханні, того пожруть інші. Всеж таки, це розкіш інколи скоритися, бути слабшим, шукати свого щастя у щасті жінки..

Відступи часу, в яких авта повертали до своїх гараж, все збільшувалися серед нічної тиші..

Знайти своє щастя в щасті жінки? Чи то було для нього неможливе? Хтож його засудив бути жорстоким? Хіба людина не має права в кожній хвилині почати на ново життя? І чи знайде він кращу спільничку для цього, як Ірина? Ірина, така зворушлива в своїй самотній вечірній сукні, латаних панчохах та витертому плащику? І така великодушна у своїй вбогості. Десять разів переловлював він її на тому, як вона допомагала російським студентам, допомагала тим, що, бідніші від неї, були б померли з голоду, якби не вона. Шість днів працювала в крамниці, вона, яку виховали перед війною мов яку княжну. А вона ніколи й словом не згадувала про це... Як міг він знівечити її наївні радощі свобідного вечора?

З гуком, так, що шиби забряжчали, переїхав останній автобус. Тепер уже ніщо не перебивало нічної тиші. Знуджений самим собою, Данило, намагався заснути. Нараз обхопив його душу спокій. Він рішився. Він поконає себе для щастя Ірини. Він стане їй ніжним, дбайливим і відданим приятелем. Так, відданим. Це рішення успокоїло його так дуже, що він зразу же заснув.

Уранці, коли прокинувся, чувся повний щастя від своєї постанови. Встав і підспівуючи, вдягнувся. А це траплялося

Йому хіба ще за молодих літ. Нині увечері — роздумував — піду до Ірини й попрошу в неї вибачення. Коли завязував краватку, задзвонив телефон.

„Гальо!“ відозвався співучий голос Ірини. „Це ти, Даниле? Слухай, я не могла спати. Мені було так жаль. Як я з тобою поводитимася вчора увечері.. ти мусиш мені вибачити.. Я не знаю, що діялося зі мною.“

„Навпаки“, сказав він. „Це я винен.. Ірино, цілу ніч я думав і рішив змінитися“.

„Дурниці! Перш усього не змінйся... Ні! Те, за що тебе люблять, Даниле, це якраз твоя химерність, ота зухвалість, оця вдача розбещеної дитини... Це щось таке гарне в чоловіці, що просто силує уступати йому.. Я хотіла тобі сказати, що я сьогодні увечері вільна й не маю ніякої програми... Розпоряджай мною“...

Вішаючи слухавку, Данило сумно похитав головою.

Перекл. А. Б-а.

Юрій Липа.

Розмова з порожнечою

(На маргінесі статті Уласа Самчука „Крик в порожнечу“.)

Людина з тверезим розумом не стане письменником-Взагалі письменником, не лише українським. Бо то є дивний інтерес. В одній зі своїх новельок оповідає французький автор (здається А. Доде) про життя людини, що мала золотий мозок. Той мозок видрапувала людина з власного черепа і платила ним направо й наліво. Спочатку робила це молодо й весело, пізніше з тривогою, бо завважила, що золотий мозок теж має свої виміри. Опісля — знайшли ту людину мертвою, а в руці її, затисненій у смертельному болю жмені, були останні крихти золота і загусла кров.

В тій країні, де жила та людина, письменницьке золото всетаки було чогось варте. Ми, Українці після Сімнадцятого ще не вирішили на чому має опертися наша духовна валюта, наша національна індивідуальність. Оконечно там, де йшло про діло, та синтеза була ще для всіх зрозуміла, але українська синтеза писана на папері, чи вона нам потрібна, а коли потрібна — то в якій мірі? Бо ми вже звикли до чужих. І земля Пушкіна і земля Міцкевича залишили в українській психе чимало духових кольоній. Вони ввійшли вже навіть у побут, у підсвідомість. В одній із глупеньких сцен повісти Сенкевича співають козаки Хмеля для Тугай-бея пісню про нього (ніби ними зложена), як то він „розсердився дуже“ і просять: „не сердися, друже!“

Не вірив я власним ухам, коли почув цей приспів у нашій власній армії, в Дев'ятнадцятому. Річ не в пісонці, а в тому, що правдиву синтезу Хмельницького, володаря європейської слави у Чигиринському палаці, союзника султана й короля Швеції, замінила ота синтеза Сенкевича — Хмельницький, бунтар, дикун у шатрі, що дрижить перед іще більшим дикуном і співає „не сердися друже“. Це подробиця, але яскрава. Гостре око завважить їх тьму.

Якби там не було, — синтеза України минулої, гаряча, любовна, всеобіймаюча, грізна для ворогів, толерантна для своїх ще тільки... буде.

Гляньмож на недалеке минуле, чи не варто заклисти ті минулі творчі типи в мармурі літератури? Чи ж нам не треба засилити Україну міцними постатями? (Щодо заселення — мимоволі насовується згадка про нашу блискучу кольтонізаційну епоху — Чорноморщина, Харківщина, чумакі минулих двох століть, — чи лише американці уміють творити культ свого Wild West'у?)

Чи ж синтеза сучасності нам непотрібна! Чи „жити сучасно“ потрапимо самі? Живімож життям особистим через особисте життя других. Тих других гострозорих, синтезуючих. З другого боку скільки загадок української душі може розв'язати лише інтуїція Українця-письменника! Синтеза, велика синтеза, наша синтеза в супереч синтезі чужих — то річ потужна.

З боєм великим прийде ця синтеза. Вирости з Виспянщин, Гладкофщин, і т. п. не буде легко письменникомві. (Письменником зве Ніцше того, хто пише власним співом, власною правдою, — власною кровю). А загал, щоби прийняти письменника, мусить одкинути чужих, тих найближчих чужих.

Рости самому і створювати одночасно собі нове сприятливіше оточення, чи то не загато як для звичайної людської істоти? Людина з тверезим розумом не стане письменником... українським.

Лист п. Самчука „Крик у порожнечу“ це „людський документ“, сказавби Золя. Якже мусіла допекти порожнеча (і то очевидно майже абсолютна, бо не давала резонансу!) п. Самчукові, коли він написав той крик.

Хоч він помиляється, — небогато меценатів мистецтвами мали і, навіть, здається, маємо. Пригадує собі мрію одного з них (це було в Києві в 1918 р.): — купити яхту, назбирати всіх ще живих українських письменників і виплинути на далекі моря. Сам меценат сидівби і лише прислухувався до розмов натхненних мужів.

Ба, маю сміливість твердити, що корабель той виплинув і то на широкі українські води; має він щось у собі з Летючого Голяндця, коли пролітає то над селами, то над проваллями, то над українськими столицями (прошу не

вгадувати над котрою, — ми їх маємо з десяток, почавши від одної високої могили під Каневом!).

Але, чи ж хто зауважив той корабель літератури, чи далеко чути голоси тих, що на ньому є? Тих Бажанів, Підмогильних, Антоненко-Давидовичів, тих Рильських, Зерових, тих Маланюків, Бабіїв і Самчуків, чути, чи ні?

Бо коли губляться в порожнечі, то він є дійсно корабель-марево. Колиж відгукається на них тисячею голосів українська земля, то — добре. То значить, що сивий Пан-Біг, єдиний, справжній меценат української літератури, скаже таки колись своїм гостям — письменникам: „Но дітки, маєте хіба досить цього коливання. Не один з вас, певне, й морської недуги дістав, — висідайте на твердий ґрунт“...

Матеріалом праці письменника є слово, і то слово — українське. Зачислюємо туди і газету, і біблію Куліша, і напис на папіросах, і „Погибнеш, згинеш, Україно!“ Шевченка. Поняття так широко змережане, що перейдім ліпше відразу до слів. Є слова хрещені, і нехрещені. Поясню це.

Коли слово пережило з нами якесь велике почуття, якесь велике напруження відданости, героїчності — тоді воно — „хрещене“. Слово, що вилинуло з уст коханки в найбільшому щасті; слово, що кинув нам умираючий друг; слово, що зєднало нас із широким віддыхом юрби, і слово мудрости, що сходить непомітно, як сонце.

А є слова — „нехрещені“, — потерчата, вмерлі, нехрещені діти, що не знають дня, що з примкненими очима літають над нами, непомітно з'являються і непомітно щезають. Їх не благословило людське почуття, жар людського серця. (Або принайменше не в нас).

Якже там із почуттям, серцем Українців, чи багато воно охрестило тих своїх дітей — слів! Де вони, його знаки балакучі й мовчазні, помірковані й нестримні, заклопотані й напрасні, шалапутні, де ті знаки зойкливі, коми-зливі й поважні, дбайливі й задиркуваті, знаки, що здійснюються у височинь, що сплітаються і звертисто падають, глибинні й клопітні, похмурні й веселкові?

То все розсипало серце в українських просторах: грайливі подільські говірки, виспівлива полтавсько-київська мова (наша Тоскана, — як казав Самійленко), тверда кубанська, дріботлива гуцульська говірка, староруський язик Чернігівщини.

То все розсипало серце в українському минулому: готична мова літописей, буруни „Слова о полку“, ренесансова актова й полемічна, барокова козацьких книг, лубковата народніх пєс, а далі йдуть уже постаті: трохи пантагрюєлівський Гулак-Артемівський, добрі борщі автора „Енеїди“... далі вже постаті письменників.

Коли Українець хоче бути Українцем мусить жити

з своїми письменниками. З реформованою мовою Старицького, з блискучими діалектами Стороженка, Черемшини, з мовою автора „Камінної душі“, мовою „Синьої книжечки“, мовою „На камені“, „Україні“... Мусить увійти разом із письменником в Таїнство Хрещення слів духом ентузіязму, краси, пориву. Співтворити з ним.

Єднання з письменником у цьому залишить читачеві почуття радості, оптимізму як кожне єднання в творчості. Тоді не буде потерчат-слів. Але до того часу?

Чи Ви зауважили, що на чужині, коли Німець зустрине Німця, Москаль — Москаля, Поляк — Поляка; вони слухають один другого з усміхом? Рідні слова для них — радощі.

Українець на чужині, почувши рідне слово хмуриться. Воно не пригадує йому радощів, хіба якісь партійні сварки...

Поетів і людей юрби у нас ніколи не бракувало. В найтяжчі часи знайдемо, щось як талант Г. Манджури (що за життя не друкувався), чи якого отамана. Тяжче створити багатогранну, многосторонню суспільність, а в тій суспільності ще одну — літературну.

Бо може письменники й певні, що їх голос почує українська „порожнеча“, але не завжди так буває. Коли письменник має талант висловити себе по тяжкій аналізі і ліпше чи гірше зсинтезувати ту частину життя, що на нього припала, то вже і це добре, не можна вимагати від нього більше.

Але щоби подати своє — своїм, того буває за мало. Не кожний має щастя автора „Ната Пінкертон“, або „Печері Ляйтвайса“ і є доступний за дешево ціну.

Письменникам бракує посередника. Не того, що дістає за кожну рецензію 10⁰/₀ для своєї дрібної амбіції. Не тих критиків-менторів, що завжди свої інтенції досконало розуміють, а в письменника шукають не того, що він має, а того чого йому недостає. Нація росте, і бадьорішає і сміливішає, — і ці діти песимізму (страхополоство) щораз меншу гратимуть ролю.

Українському письменникові — бракує побратима, спорідненого таланту, що його розуміє, таланту-популяризатора, що звяже його серце тисячею ниток із серцями людей.

Непропорціональність намірів і очевидности, брак культурного приготування суспільности, брак творчих посередників і організаторів культури — це порожнеча довкола українських письменників. Але чиж вона є лише біля цієї жменьки? Більше є таких жменьок еліти, більше є таких, що гукають у порожнечу.

І ту порожнечу виповнить велика пристрастна любов. Час на неї надходить. Любов, що зєднає органічно, стопить,

злютує в націю ¹во імя нації. На велику порожнечу — любов...

У своєму листі п. Самчук говорить не лише про долю літератури, ¹він неспокійний за долю й окремого письменника.

Доля його — здобути гармонію, могутню і всебічну, стати до суперництва в формі з найліпшими письменниками Заходу.

І не думати про себе особисто.

Степан Смаль-Стоцький

Немолів^{*)}

(Спомини з дитячих літ на вічну пам'ять мому батькові)

Не було на ярмарку жадного порядку. Воно так як в тім решеті, що до нього я бувало назбирав багато хрущів і вони там лазять сюди, туди один поверх другого, то ніби крила розчепірюють, щоб полетіти, та не можуть, бо от вже другий ввалився на нього, одні другим заваджають, за ноги чіпляються — зовсім безпорадні. Отакий то ярмарок. То не те, що в вулю бджоли. І вони лазять на купі, але як добре придивитися, то здається, що кожна бджола добре знає, чого вона хоче, куди йде, одна другій не перешкаджає. Супроти купців, згінників наші люди були безрадні. Вони привезли, що мали на продаж, бо потреба гроша їх припекла. Та потреба силувала їх брати, що дають. Почухаються кілька разів в потилицю, закленають, виють трохи горілки тай тільки. Вертають до дому раді, що хоч сякий-такий крейцар побачили. За гроші було тоді тяжко. Люди гроша власне так багато не потребували. Все мали своє, все робили собі дома. Тільки на податки, на сіль, селедці, сякий-такий горщик або миску, в неділю і свята крейцар, два до церкви. От і все. Хиба трапилося весілля або похорон, тоді треба було трохи більше. Дещо заробляли на панськім: на хмелярні, в полі орали, жали, косили, в лісі стоси рубали, возили. Але й за роботу на панськім заплата була здебільшого в натурі, лиш мало гроша перепало до людських рук. Потреби були невеликі і їх обганялося тими дрібними. У кого лежало в скрині яких 50 ринських, той був вже великий богач, той декому їх позичав звичайно на великий процент. Такі гроші добувалися з продажу коний, худоби, безрог, збіжжа на ярмарку.

Отак поярмаркували, побачилися, побалакали з собою, напилися і до дому. Розіжджалися з ринку трома гостинцями: лопатинським, стоянівським і камянецьким та ще й середпо-

^{*)} Див. „Вістник“, кн. III.

лецькою дорогою. При гостинці лопатинським і каменецьким ближче ринку стояли ще жидівські доми, а далі вже господарські хати з городами. До стоянівського гостинця доїжджалося з ринку через велику торговицю на коні і худобу. З правого боку стояв панський двір в великім саді з мурованим парканом. З лівого боку було кілька кращих домків, де мешкали лікарі, була аптика і наша школа. А замикалася ця торговиця костелом, гарно огороженим штахетами. Та частина Радехова була чистіша, панська.

Жиди були не тільки шинкарями, крамарями, купцями, але і ремісниками — шевцями, кравцями, бляхарями... З християн мало хто тим займався. Наші люди, як звичайно, були хлібороби. У такого хлібороба був я на станції. Його обійстя, а власне поле межувало з городами, які належали до тих кращих домків з лівого боку торговиці. Часто ходив я туди стежкою, заглядав через паркани до городів, бо було там що видіти, чого я в нашім городі не бачив: калярепа, помідори, кучерява капуста, карафіоли, агрест, порічки, трускавки, всякі квітки, як рожі, гвоздики, резеда, братки і и.

За тільки ріжними, свіжими вражіннями і не зчувся я, як минув шкільний рік. Я дістав німецьке свідоцтво та вернувся до дому до моїх коний, коров. Я нишпорив скрізь в хаті, на гумні, в кожнім закутку, чи що за той час не змінилося, допитувався за все, а розказувати дідуневі, бабуні, татові, ровесникам мав я тільки, що страх. Моє свідоцтво взяли тато в неділю з собою, щоб показати його учителеві та панотцеві, коли по службі Божій питиме каву в школі. І мені казали йти з собою, щоб похвалитися своїм школярем.

— Дуже добре свідоцтво має ваш Степан — каже священник, — треба подумати, щоб його далі давати до шкіл.

— Та що ви, єгомосьть, кажете? В Радехові нема вже вищої школи. Кудиж я з ним?

— До Львова.

— То не на мої сили.

— Подумаєм. Може до бурси на утримання його прийнятиб.

— Де, де, де — тато зажурилися. Вони завсіди журливі були.

— Спробувати треба — тут і учитель докинув своє слово.

— А ходи но сюди, Степане — сказав священник і почав випитувати, що я по німецьки знаю і и. Похвалив мене, заохочував, щоб я далі так вчився, а я поцілував в руку й вийшов. Дідунь также були при тім, але нічого не говорили. Аж як я вийшов, то в хаті була ще дальша розмова і, що то таке бурса, і як можна туди дістатися. Думка була таки дати мене до шкіл.

За якийсь час привіз священник відомости про бурсу і що треба, щоб туди прийняли. Добрий голос, добре свідоцтво шкільне, свідоцтво лікарське про щеплення віспи, свідоцтво

убожества. Тато знов зажурилися, але тепер вже дідунь заговорили своє важке слово і ніяк не попустили. Коли Бог дав тобі таку дитину, що має добру голову до науки, то треба все зробити, щоб Степан пішов до шкіл. Був би великий гріх та тяжкий закопати талант в землю. Тобі нічого не шкодить, що навчився письма. Хоч ти молодий, люди тебе шанують як старого. Якби Степан вивчився на священика, мавби ти велику ласку в Бога. Бог би твою працю благословив, народ мавби свого вченого порадирика.

Учитель склав просьбу, тато постаралися про все потрібне. Дали просьбу на почту.

Тимчасом почали мене тато на добре вчити „тропарів“, „кондаків“, „гласів“, так що, де ми не були разом, все їх виспівували, щоб вони добре вбилися мені в голову. Десь в половині серпня ми вже знали, що нам на першу Пречисту треба бути у Львові, бо того дня по службі Божій будуть там приймати до бурси. Тепер і дядько Луцько мав роботу, бо треба було мене якось прибрати як школяря до Львова. Пошили мені з домашнього сукна чемерку, що запиналася тасьмами на гудзиках в два ряди, з купованого сукна штани і камізельку. Капелюшок і чоботи купили мені тато в Радехові. Сорочки і штанята прилагодили мені бабуня. От і вся моя виправа.

А ми з татом чим раз більше виспівуємо то „Камени запечатану от Юдеї“, то „Кая житейская слава“, то „Вся суєта людська“, то „Гді єсть мирське пристрастіє“, то затижно „Світе тихий“ або „Єдинородний Сине“... Памятаю як сьогодні: Позавтра вже перша Пречиста, завтра рано треба вже їхати до Львова, а ми оба „за хвостом“ ралимо та все ще в останнє виспівуємо, аж голос в лісі лунає.

На другий день рано тато дали обрік коням в жолоб, намастили віз, вимостили ззаду і спереду сидіння, поклавши впоперек воза мішок оброку та прикривши сіном, щоб було коням на попас, а нам добре сидіти, зверху застелили все рядном. Там примістили і мій невеликий клунок з шматтям, взяли хліба і дещо до хліба на дорогу, бабуня ще понадавали всяких присмаків для мене. От і коні привели тато, щоб напоїти. Збираємося. Всі хатою йдуть на гумно відпроваджати нас. Тато запрягли вже коні. Час в дорогу. Я цілую руки дідуневі, бабуні, мамі, дядькові, всі благословлять мене, бабуні котяться сльози по зморщенім лиці, а я якийсь веселий, якби їхав кудись на празник. Вже й браму відчинили, я вискочив на віз, сів, тато пужальном зробили хрест на землі перед кіньми і собі сідають. Щаслива вам дорога — кажуть усі, а шануйся, Степане, не завдай нам сорому — кличуть ще дідунь і ми рушили в дорогу.

Оттак я, маючи 9 літ, виїхав з Немолова власне на завжди.

Приїжджав я ще до рідної хати тільки на вакації, а пізніше ще, щоб тата та родину відвідати, але тоді там мали ме-

не немов за гостя. В останнє був я в Немолові під конець серпня 1918 р.

Ідемо. Підїхали доріжкою між полями до горбка, я ще раз оглянувся, кинув оком на гумно, на хату, на село. Далі їх не видко стало. Переїхали через Пасіки. То ще наше село. День гарний, веселий, але тато зажурені, все щось думають, вздыхають, хиба до коний обїзвуться. Вже і Радехів минаємо. Ідемо в незнану мені досі дорогу. Розглядаюся. Рівнина, поля, як далеко сягає око, хиба то тут то там ліс її перериває. Як покажеться на овиді яке село, я розпитую тата, як називається, чи більше як Немолів, чи тато знають кого з того села. От вже Гануська при дорозі, німецька кольонія. Бачу инакші хати і будинки, великі коні і худоба більша. Знов якийсь наше село, а нарешті і Холоїв, ярмаркове село, досить багато жи дівських домів при гостинці. За Холоєвом на краю стоїть коршма, там ми спинилися попасати, коні напоїти, бо вони вже добре впріли. Коршмар цікавий все знати: звідки, куди, пощо. Тато розговорилися, вже їм якийсь легче стало на серці, як похвалилися, що я скінчив радехівську школу, і тим в очах коршмаря виросли на незвичайну людину, коли везуть свою дитину до шкіл аж до Львова. А я був рад, що тато веселіші стали. Тимчасом коні обрік зїли, сіном закусили, відпочили і ми пустилися в дальшу дорогу, що йшла тепер лісом в холодку. Дорога не була вимощена. Грубе коріння сюди і туди лежало часто впоперек. Декуди ями і баюри були вимощені хворостом. Їхалося помалу. Тато дістали охоту балакати. Ми їдемо, кажуть, та Господь знає, що з того буде. Ще кілька неділь тому ми нічого не знали, що сьогодні їхатимем туди, де я сам ще ніколи не був. Божа воля. Може вона така, щоб з тебе було щось иншого ніж гречкосій. Ти перший з села в сірячині пішов до Радехова до школи. Крім тебе не було там ні одної хлопської дитини, тай ніде в околиці не чути, щоб люди давали свою дитину до шкіл. Якби нам Львів був так близько як Радехів, то можна б те витримати і довші роки. Але до Львова далеко. Я не міг би тебе там своїми коштами удержувати, бо там певно і дорожче. Я мігби тільки помагати, якби тебе прийняли до бурси. Тож уважай добре завтра, що там тебе питатимуть. Відказуй сміло, нічого не бійся. Може матимеш щастя. Люди люблять відважних хлопців. Ти в мене добрий хлопець, міркуй, щоб тебе і другі мали за доброго хлопця, щоб ти і там сподобався. Такого Бог благословить. А як Бог pomoже, то все буде добре. Я гадав, що будеш мені помічником в господарстві, а от ми їдемо в незаний нам світ. Може ти там більше потрібний, коли така Божа воля. Дивися тільки, щоб ми ніколи сорому не зазнали. — Я слухав уважно кожного слова. Ніколи ще досі тато зо мною так не говорили. З дідунем то ми собі инакше. Але тато бувало все тільки: подай те, принеси це, піди там, роби це. А тепер зо мною так як з старим. За цю хвилю я немов виріс у власних

очах, дозрів і мені від того, що тато зо мною так лагідно, так розважно говорять, невимовно солодко в серці стало. Хоч тато були добрі, то я все таки, як звичайно, тата боявся, бо вони досі тільки гостро приказували. В тій хвилі ми приятелями стали. Я набрався сміливости з ними про все говорити.

От ми вже в Кам'янці. Спершу селянські хати і обійстя з городами, далі муровані доми, костел, але найкраще то ріка Буг. Таку ріку я перший раз бачив. То не наш потічок, що пливе з криниці. Тут ми з дідунем іншої риби наловили б.

В дальшій дорозі попадалися частіше села такі як наше і „болота“ були такі як у нас за криницею або „за багном“ і їхали ми великою греблею на болотах Жидятич і так помалу доїхали аж до села Збоїська на горбок, відки було вже видно Високий замок і Львів. Ми спустилися з горбка і небавом їхали вже поміж передміськими домками. Переїхали жовківську рогатку і коло Николаївської церкви заїхали до заїздного дому, що хоч був мурований, нагадував нам радехівські заїздні доми. Як їхати, де попасати, де заїжджати, це все розвідалися тато докладно у радехівського балагули, що кожного тижня їздив з Радехова до Львова, возив туди і назад людей та привозив для радехівських купців всякий крам.

Примістивши віз і коні в заїзднім домі, напоївши їх і давши їм оброку і сіна, вибралися ми до міста. Ідемо, розглядаємося, все високі муровані доми, а в них крами та крами, людей повно, не так як у нас на селі, де, буває, нікого не стрінеш на вулиці. Дійшли ми до ринку. Довкола ще кращі та вищі доми, а по середині великий дім з високою вежою, а на ній з усіх боків годинник. От ми вже й в волоській церкві. Відправляють вечірню. Ми дотиснулися до криласа й собі потрохи підспівуємо. По вечірні тато розпиталися за бурсу, де, коли будуть там нових бурсаків приймати. Ми вийшли з церкви на подвір'я. Тут показали нам бурсу.

На другий день на сам празник першої Пречистої по службі Божій зайшли ми до бурси, бо там мали приймати нових бурсаків. За столом, накритим зеленим сукном сиділи вже пани, коло них з краю панотець Бажанський з скрипкою в руці. Перед столом в великій комнаті та ще й в сусідній комнаті повнісько людей, що так як тато бажали своїх хлопців примістити в бурсі. Було 7 місць вільних, а 135 подань. Викликають за порядком. Хлопці приступають перед стіл, панотець Бажанський пробує їх слух і голос, потягаючи смиком на струнах та прислухаючися добре, як хлопці до того своїм голосом достосовуються, бо найбільшу вагу при виборі нових бурсаків клали на добрий слух і голос. Викликали і мене. За скрипкою, хоч смик перескакував на різні струни, я і собі зараз виводив тони чистим голосом. Мій слух був добрий. Почалась проба, як за високо досягає мій голос. Видко було, що панотець Бажанський був вдоволенний, бо казав мені ще

заспівати, що вмію. І я зятагнув Пречистая Діво, мати руського краю. Досить.

По всім встали пани зза стола, вийшли кількома східцями до іншої комнати, там мали пораду, а вернувшись проголосили свою важну для цілого мого життя постанову, що я першим заступником на випадок, як яке місце протягом року опорожниться. Не прийняли мене зараз лиш тому, що я з моїм свідоцтвом з тривіальної школи в Радехові не можу бути прийнятим до гімназії, а мушу ще скінчити четверту класу нормальної школи у Львові. Тим моя доля рішилася. Тато, порадившись з префектом бурси, написали мене до четвертої класи нормальної школи у Львові, найшли мені станцію у шевця Незабітовського на Вірменській вулиці за 4 ринських місячно з тим, що харчі посилають що тижня, купили книжки і прибори, дали ще на видатки 4 крейцарі, поблагословили мене і я лишився сам у Львові.

Отак виїхав я з рідного села Немолова, маючи 9 літ, щоб власне вже більше ніколи туди не вернутися, бо небавом мене прийняли до бурси, а з бурси можна було їхати до дому хиба аж на вакації.

Десять літ бував я ще на вакаціях в Немолові. За той час там багато дечого змінилося. За мною пішли з Немолова до шкіл ще два хлопці: Петро Шостак, син сусідки нашої, який скінчивши педагогію, став учителем народнім — в кінці свого життя в Хмільні, і Місько Секунда, син учителя нашого, який потім служив у війську і став канцеляристом. Ми були перші піоніри в поході селянських дітей до шкіл в усій нашій околиці. Пізніше було вже їх що раз більше. Особливо багато учителів вийшло з нашого села. І до сільської школи люди радо посилали діти, з яких потім зародилося в селі капралями, фірерами, молодими людьми, що привикли в війську до дисципліни.

Коли я був в 2-ій гімназіяльній класі, померли бабуня, а якось 2 роки пізніше поховали і дідуня. Ми з татом справили їм славні поминки, яких наше село ніколи досі не бачило. Відправляли два священники: наш о. Яцковський та о. Радкевич з Руденка. Співала вісімка бурсаків, що приїхали зі мною зі Львова: Мишуга, Манастирський, Федак, Рибчак, Олексевич, Романовський та, здається ще Осмиловський. Це була така подія, що про неї довго говорилося по селах, бо на поминках були свояки із сусідних сіл. З поворотом були ми в гостях у о. Яцковського в Хмільні і там виспівували ще багато світських пісень, що люди на вулиці ставали і захоплювалися нечуваним досі хоральним співом. З піснею в устах здобували ми скрізь серце людей. Ми приїхали і верталися до Львова вже залізницею від станції Заболотці. Туди нас тато і дядько Луцько відвозили. Дорога наша йшла через Станиславчик над Стиром. Потім тато і дядько Луцько тай усі все згадували ті поминки і так заохотилися, що на вакаціях, хоч яка тяжка

праця в полі і скрізь в господарстві, вечерами ми сходилися в школі в учителя Костика, що настав в Немолові учителем по смерті Константина Секунди, і вивчилися цілу службу Божу співати з нот, які я привіз з бурси. Що то за втіха була, як ми одної неділі відспівали її в нашій церкві. Тато мав дуже гарний теноровий голос, дядько Луцько співали другим тенором, учитель Костик другим, а я першим басом. На другу неділю мусіли ми вже на бажання о. Яцковського співати службу Богу в Хмільні, а далі і в Руденку. Священики гостили нас в своїм домі, ми сідали разом з їх ріднею до столу. Тато і дядько дуже виростили в своїх очах, бо з ними всі обходилися як з рівними. Збудилося почуття людської гідності, а з тим і бажання чимсь відзначитися. До хати справили тато тарілки, ложки, ножі, виделці, склянки. Почали в нас їсти вже не з одної миски. Мама навчилися варити і пекти мясо, курятину та такий добрий росіл з локшинами, що нехай всі кухарки сховаються. Вже й до пирижків з сиром уживали про свято пшавованої муки.

Наше село взагалі за той час якесь заможніше зробилося. Нові хати ставили собі люди вже вищі з більшими дверима і вікнами, з модними клямками та з ганком. Замість хворостяних плотів з острішком або частоколів попадалася вже огорожа з тертиць. Возів на залізних осях куди більше стало. Намість старої поставили нову, значно більшу церкву. Худоба у людей краща і більше її. Ліпше годовані коні..

Це все наслідком того, що люди корчували панський ліс та що трохи не все село перестало пити горілку: всі належали до брацта тверезости, присягали в церкві на тверезість.

Зараз за громадським лісом господарям відмірювали один, два або й більше моргів панського ліса. Ту своєю пайку мали вони викорчувати, дерево собі забрати, всі пні викопати, землю зарівнати і за те 6 років собі сіяти. Що за буйне просо або гречка родили на таким корчунку! І я на вакаціях там трохи попрацював. Прибуло в селі багато будовляного дерева, дров, збіжжа. Через село поклали по однім боці вулиці кладки з тертиць, щоб сухою ногою можна було перейти ціле село, як настане болото. Гарніше, чистіше, чепурніше, культурніше зробилося ціле село.

Тато поставили собі новий шпихлір, а на полі за гумнами вітрак, „пересипали“ всі будинки. Дядько Луцько купили собі мале господарство, поставили гарну хату, оженилися, стали господарем.

Як скінчилося корчування панського ліса між Немоловом а Хмеленською границею, тоді ще викорчували Малі і Великі Округи, а і при корчуванні Хмеленського ліса Немолівці, маючи вже вправу і досвід, рвалися, щоб захопити і собі, що тільки можна.

Отак позникали великі ліси з їх вовківнями, смолярнями. З ліса зробилося поле. Воно трохи піскувате, громушовате,

але коли добре його обробити, родить. До фільварків на Медведях, на Собині, прибули нові фільварки на Мякшині. Люди мали зарібок. Добре памятаю, як я, приїхавши по maturі до дому на вакації, wraz з татом двома плугами — тато одним, я другим — орав на панським, щоб тато заробили 5 ринських.

Від того часу бував я вже рідко коли в Немолові, бо з Черновець було далеко і я, звичайно, сам удержуючи себ на університеті, мусів дбати, щоб з року на рік мати з чоґ жити. Тато були лихі на мене, що я по maturі не пішов, я вони собі цього дуже бажали, до духовної семинарії, а записався на філософський факультет аж в Чернівцях. Але ставши професором і оженившись, поїхав я зараз до рідної хати показати її моїй жінці. Зійшлася вся тоді велика родина: три брати, чотири сестри, були свояки і з Середполець. Настя і Гануська вже віддалися, мали діти, брат Іван также оженився. Щире, гарне родинне життя в моїй рідній хаті зробило і на мою вже покійну жінку, доньку декана Заревича з Рожнова, дуже миле вражіння. Від того часу тато майже що року приїжджали до нас до Черновець в гостину на довгий час, бавили своїх внуків, чулися у нас дуже щасливими. Відвідувала нас тут і инша рідня. І я ще два, три рази був в Немолові у тата і у рідні, раз з моїм приятелем Коцовським на весіллі мого брата Віктора, останній раз 1918-го р.

Село ще більше розрослося. Напроти нашої хати стояла вже гарна, велика школа. Молоде покоління читало правильно газети, книжечки і в розмові з парубками пізнати було ширшу освіту. На гумні бачив я нові прилади господарські, расова худоба була на обійстю, люди сіяли конюшину, овець вже більше не держали. Власне сукно зникло, намість нього купували фабричне. І сорочки носили вже звичайно перкалезі. В хатах висіли вже стінні годинники, лампи нафтові звисали зі стелі. Страву варили вже звичайно на „шпаргарді“. Проти дощу хоронилися вже не мішками, де один ріг вкладався в другий, з чоґ повставав каптур, що звисав з голови на плечах, — а парасолями. При возах позникали мазниці. І батоги стали инші, не плетені з ниток, а куповані, скіряні. Пуга вже давніше wraz з тим, як перестали волами їздити й орати і ярма вже тільки висіли в шобах на стіні, нагадуючи лавні часи, парестала уживатися. Ще громадський пастух мав пугу, але і пастухи у нас вже перевелися. Замість давних деревляних городників уживали вже тільки залізних рискалів. „Болото за криницею“ висушено. Вода з нього стягнулася до великого рова, що його перекопали через болото в напрямі її природного спаду. На „болоті“ були тепер здебільшого добрі сіножати, а на решті різали торф, яким тепер, висушивши його цегли, почали топити в печі. На літо йшли до Німеччини, до Голяндії на роботу, або вивандрували зовсім до Америки, до Канади, шукаючи так на цілім світі ліпшого „насушного“. Світ одкрився нашому народові. В нашім селі на панським на Мякшині купив

собі мій первий брат Паламар з Середполець дуже гарне господарство. Аж прийшла війна з своїми наслідками та спричинила дальші великі зміни серед нового покоління в Немолові, які бачити мені вже не доведеться.

Здається не довгий час. Бо що то значить вік чоловіка, хочби і мого батька, що прожив 90 літ. А які великі перемини вже за його життя, на його очах в нашому селі.

І в нашій родині все нові покоління підросали, переймали працю в свої руки: 4 сини, 4 доньки, 32 внуки, 40 правнуків, 4 праправнуки споглядали на патріярха свого роду, користуючися його великим життєвим досвідом, його духовими надбаннями, його здоровими етичними засадами. Він помер. Життя йде далі і все наново на старім ґрунті обновляється. Воно глибоко закорінене в землі, все нові парости пускає. Живуща любов до неї як до рідної неньки пре все до нового чину. Всі до неї туляться, її обробляють, за неї дбають, в неї вірять, на неї надіються. Встаючи, не розгадують, що робити: кладуть хрест на себе, працюють, виконують працю, якої ненька земля від них вимагає. Мозольною працею на ній будують не лиш свою долю. Працюють для нових, все свіжих, і грядучих поколінь, працюють для вічності. Навіть і ті з роду, що відстали від землі, не в силі від неї відорватися. В їхній душі не може затертися те, що вона їм там глибоко позначила в їх дитячій віці. Велика сила рідної землі. Вона тісно держить роди прикупі, з її соків, із досвіду і традиції поколінь, що переходять „от рода в род“, виростає жива культура народа, його здорова природна етика, його жива релігія, увесь його світогляд, що дають йому силу устоятись віками як цілість супроти грізного наступу з усіх боків. То тільки чоловік старіється, умирає, находить в землі вічний супочинок. Але його щира праця, його багатий досвід, його буйна смілива думка марно не пропадають. Від одного десятеро переймає все те, щоб його ще розмножити. Народ на землі серед її живої природи все молодшає, росте, розвивається. Народ невмирущий.

Прага, в грудню 1932.

І. Федорович-Малицька

Biennale 1932

(мистецька вистава у Венеції)

(докінчення)

Окреме місце (і окрему салю) займають небуденні різьби артиста Arrigo Minerbi. У всіх явно виступає релігійно-вразлива душа артиста. „La mano del Santo“ — (рука святого) предивно вимовна. Цей невеличкий фрагмент у постаті одуховленої руки з нижніми вузькими пальцями, психологічно більше цікавий за не одне людське обличчя, в якому дармо дошукується відблеску інтелекту, або душі. Але щойно „L'ultima Cena“, (свята вечера) вповні виявляє високість задуму артиста і зрілість виконання. Христос поважний, але наскрізь натуральний, без тіни театрального патосу. Вираз обличчя спокійний, майже закам'янілий, неначе все життя зосередилося десь у нутрі душі, а на зовні залишилися непорушні черти. Контраст між нерухомим лицем спасителя, який предчуває неминучі жодії і різноманітністю виразу в обличчях здивованих та переляканих учеників Його — тонко вичутий і майстерно пореданий.

Недалеко салі Arrigo Minerbi переходиться через рід сіней до іншої частини виставового будинку. В цих сінях стоїть м. і. чудова „Fontanina“ в ясно-зеленій бронзі Eugenio Vagoni: круглий басен, в середині постать малого хлопчини. Постать має в собі терпкий чар провесни, ще вбогої, але радісної надією близького розквіту.

XII. саля присвячена творам російського різьбара Осипа Задкіна, що мешкає в Парижі. Італійці запросили його на гостя у свій павільон, імовірно тому, що не бажав виставляти в павільоні С. Р. С. Р. — Його різьби замітні під кожним оглядом. Це артист, який не цурається ні класицизму ні модернізму, а йде шляхом власних здобутків мистецьких без фанатизму і без наслідування других — хіба що требаб справдити, наскільки заважив на ньому вплив Архипенка. Дивлячись на його безумовно цікаві твори, зробилося жаль, чому тут незаступлені твори Архипенка? — Слідом за цією рефлексією йшло багато других, про невідрадне положення наших мистців і труднощі виставити наш мистецький добуток на якійсь з Biennale. Але й Австрія досі не має власного павільону (цього року відступили австрійським артистам свій павільон Німці), полякиж цього року виступають уперше. З правила приймають у число виставляючих лише надії, які мають власний павільон.

Згадавши О. Задкіна, треба також згадати про другого чужинного гостя італійського павільону, уродженого 1891

у Кракові, Moisé Kisling'a. Його праці, також в особній салі, звертають на себе увагу кожного. Твори М. Kisling'a відзначаються майже орієнтальним багатством колорів, які не раз можна назвати бенгальськими.

Є в італійському павільоні ще прегарні мертві натури Artur'a Dazzi (різного роду риби, яких луска дає маляреві нагоду до незвичайних кольористичних ефектів). Є оригінально схоплені види Венеції Bortolo Sacchi; чотири „Notturmo“ і одна місячна ніч, усі в темпера. Чудовими є пейзажі артиста Верре Ciardi. Скупа гама барв вистарчає йому для досягнення чудових малярських ефектів. Є кілька знаменитих образів з народньою тематикою артиста Tito Ettore, особливо цікава та сміла у композиції „Triste Canzone“. Надихані духом старих клясиків полотна Achille Funi, рафіновано-недбалі а проте дискретні жіночі акти Cesare Monti, екзотично-стилева „Petite Tonquinoise“ Vaccio M. Vacci, „Mattino“ Dante Montanari належить до тих образів, що не зважаючи на фантастично-велику скількість італійських експонатів лишають глибше враження по собі. До таких творів належать також різьби Libero Andreotti, Bruno—Innocenti, Arturo Martini, —Dario Viterbo. З творів, які вибиваються високо понад пересічний рівень добрих малюнків, треба м. і. ще окремо називати „Sposalizio“ (вінчання) Pietro Gaudenzo. Величини цілої довгої та високої кімнатної стіни, образ цей суворою простотою та свідомою убогістю кольориту нагадує Van Gogh'a і Puvis de Chavannes. Сюжет схоплений високо епічно. Вираз лиця присутніх осіб тонко вичутий. Голови та постанти монументальні. Треба також згадати про небуденно цікаві та оригінальні три експонати Карля Сбізи (Carlo Sbisà): „Ritratto del amico“, „La Venere del Navicello“, „Ritratto del palombaro“. Перший і третій особливо чарують наскрізь своєрідною духовістю артиста, його тверезістю, мужністю, здержаністю і тонкою чутливістю. В особній салі знаходимо виставу італійських артистів, що живуть у Парижі та італійських футуристів. Між експонатами „париських“ Італійців одинокі замітні були декотрі з мертвих натур Джіна Северіні. Малюнки інших членів „париської школи“ є невдало замаскованим недоуцтвом.

П'ядесяту салю італійського павільону відступили футуристам. Між ними виступають також малярі, що згуртувались під назвою „aeropittura“ (повітряне малярство). Цей напрям має характер виразно космічний. Перспектива в нього завжди з лету птаха. Передмову до цієї виставки написав духовий батько італійського футуризму, F. T. Marinetti. Щодо малюнків, деякі нецікаві, деякі жахливо негарні. До малюнків, на які око може глянути і не здригнути, належать образи у роді „Густість атмосфери“ (Mipari), де бачите на тлі жовтявої мряки три геометричні фігури. Можливо, що для заінтересованих атмосферичними помірами малюнок цей привабливий. З малярського боку він нічим не цікавий, навіть чисто лінеарно. Зате

образи виставлені артистом Emerico Prampolini є цікаві, лише не для любителів мистецтва, а хіба для — психіатрів. Не відмовляю йому композиційного таланту, але підхід до сюжетів вповні несамовитий. Кольористично його полотно нічим не замінити. Предметовий зміст здебільша непізнавальний. В деяких малюнках насувається аналогія з якимось знакомим предметом як наприклад з поодинокими органами людського тіла як мізок або радше мізкові звої, очну галку, тощо. У другий „предметовий зміст“ заступлений якимись потворними формами, в яких можна добачити, що кому насувається на думку. „Infinito plastico“ складається з вирізка зернистого картону, на якому наклеєний шматок срібного паперу (станіолу) і два гребені. Другий аеро-малюнок під назвою „La magia della stratosfera“, виказує синій гльоб, кілька неімовірних хмар і наліплу фільцову підшову.

Не вільно відразу осудити сміливих спроб, якими артист пробиває собі шлях до захоплення щораз ширших засобів вислову. І не дивують нас скрайно „матеріальні“ середники вислову в роді гребеня і підшови; знаємо добре, що артист послугувався ними з потреби конечної реакції проти власних „атмосферичних“ або інших абстракцій, шукаючи середника вислову, що звязавби його абстрактний сюжет з матеріальним світом. Але не вільно відбігати від технічних засобів питомих даній галузі мистецтва до середників стихійно чужих цьому мистецтву. Експонати Е. Prampolini загально свідчать про дуже примітивне поняття форми у мистецтві. Всеж таки добачую у нього певну щирість — хочаб у помилках. Решту експонатів італійських футуристів (з виїмком одної алюмінієвої різьби Е. Thayaht та одного „людського“ аеро-портрету Gerardo Dottori) не варто брати поважно.

Найменший з чужинних павільонів, данський, складається з одної великої салі. В ній виставило 16 артистів-малюрів і один різьбар гарні, солідні річи. Є один великий історичний малюнок. Є гарне велике полотно J. F. Willumsen „Сонце і молодість“, на якому видно силу молодих хлопців, дівчат і дітей на морській пляжі. Вражає білава ясність північного сонця, так відмінної від соняшного освітлення нашого підсоння. Подібною бо реальною ясністю навіяний морський краєвид „літаючі лебеди“ У. Larsen'a. Оба полотна великих розмірів, у техніці належні до клясичної школи. Різьби (Kai Nielsen) дуже гарні, особливо байкова „дівчина з Aarhus“.

Французький павільон мене розчарував. Окрім 12 творів славного імпресіоніста Claude Monet і 6 прегарних образів Н. Dezire не було там нічого, чим очі моглиб захоплюватись. Monet виставлено знані „Пані з парасолькою“. Цілий чар одних чудових plein-air'ів в обильному світлі та дрозачій ясності атмосфери. Між експонатами Monet находилися також Руанська Катедра і Венецька Палата Дожів. З сімох образів А. De-gain ані один не був з його найліпших. Техніка Н. Dezire така

майстерна, що наче миготить в очах, коли дивимось чи то на його квіти на сивясто-срібlistому тлі, чи на його види французьких міст. Усюди однаково дискретний, недбайливий за виставність своєї великої вмiлості. В тому те мистецтво Н. Dezire аристократичне, далеке від гучної самореклами артистів, яким часто недостає справжнього відчуття барв. Кольористично млявий, але в рисунку цікавий був великий образ артиста Robert Pougheon „Ilserpente“ (гадюка). Кольорит і підхід сильно нагадує деякі твори маляра Anselm Feuerbach. З різьб були особливо гарні різьби звірят François Pompon. В його творах помічається небуденне зрозуміння своєрідної анімальної краси звірят. Чудовими були дві різьби голубів. Відсутність деяких імен відомих артистів викликала загальне здивування.

Павільон англійський дуже перевищив французький цікавістю експонатів. Зараз у першій салі дивляться зі стіни цікаві та чаруючі головки жіночих портретів Ambrose Mc Evoy. Подібно як у Н. Dezire, пізнати з першого погляду мистця з божої ласки. Легкість, віртуозність і висока оригінальність накладання фарб свiдчить про вроджений малярський талант артиста. Стрінутись з творами справжнього артиста маляра, який бачить світ передусім або й виключно кольористично і передає його таким, належить до рідкостей.

Mc Evoy іменно належить до цих виїмкових артистів, в яких невидно рисунку ізза безпосередністю кольористичного виразу, хоча обриси форм не губляться. Портрет Miss Gladys Cooper просто осліплює очі цятками рафіновано накладаних барв: на жовтій софі молода жінка у ясновишневій сукні. Лице жінки ніжне, делікатне — тип суто англійської краси. Але річ не в сюжеті ані в колірах, а в накладанні фарб, що викликає вражіння золотої мережаної коронки, або золотого дощика, що падає блискучими, як діаманти, цятками.

Другий портрет тогож артиста, „Daphne“, представляє молоду дівчинку в білій мусліновій суконці. Тло синяво-зелене. Крім одних двох барв: білої (суконка) і синяво-зеленої (тло) лише ніжне дитяче личко і багате шатинове волосся. Через обличчя малої дівчини пробивається хвилюючий відблиск „духової краси“, („spiritual beauty“). Елегантія згаданих жіночих постатей як і других жіночих портретів артиста інколи нагадує знаменитого англійського портретиста Sir Thomas Lawrence.

Цілком окреме місце займають великі розміром три портрети G. F. Kelly. Середущий представляє темноволосого еспанця у традиційній одіжі торера: небезпечно популярний мотив, якщо трактований банально. В тому випадку артист обминув небезпеку дешевого ефекту. Він злагіднив червону барву та багате золото одягу рожево задимленим тлом, на якому постать торера виступає напричуд дискретно. Просто казково гарними є обидва портрети хінської танечниці Ма

Seun Nu. В обидвох портретах тло темно сиваве з відтінню індиго. Формальне і технічне виконання усіх трьох портретів подивугідне. Фарби так тонко наложені, що зразу не пізнати, чи (усі три образи під склом!) олійні малюнки вони, чи може акварелі або пастелі.

Крім експонатів згаданих двох малярів є ряд високо оригінальних олійних малюнків і акварелів. Є знаменитий портрет помершого Льюарда Фішера артиста Augustus John, є чудові „танечниці“ Duncan'a Grant та наскрізь оригінальний, високо стилевий жіночий портрет артистки Ethel Walker.

Австрійський павільон дбайливо влаштований. Майже усі в ньому виставлені малюнки цікаві. Перше місце займають праці відомого Oskar Kokoschka. Сміливий, небуденний підхід та однаково сміливий, своєрідний колорит. Кольористично цікаві два експонати арт. Anton Kolig. Сюжет („Молоді німці з років 1931–1932“) трактований в романтично-драматичний спосіб, барви горять немов самоцвіти. — Відомий різьбар Anton Hanak заступлений чудовим мармуром: „Поранкове сонце“. Загалом можна завважати з приємністю, що територіяльно і матеріально знищена Австрія всетаки зуміє зберегти та дальше заховувати свій високий рівень мистецької культури.

Угорський павільон містить у собі 201 експонатів. Між ними знаходяться численні першорядні продукції поважних мистців. Хто думав, або думає, що під мистецьким оглядом Угорщина нічим незамітна, має нагоду переконатися, що угорські артисти є одними з найкращих. „В церкві“, прегарний мотив з народньої тематики Оскара Гляца, або „Материнство“ арт. Loránd Antal. Lászlo був заступлений портретами Горті та його дружини.

У павільоні U. S. A. головну увагу звертають на себе експонати артистів George Bellows і Arthur B. Davies Bellows натураліст і кольорист. Його „Портрет двох молодих жінок“ і один краєвид дуже замінливі. Решта його сюжетів наскрізь „прозові“, як слід натуралістеві: змагання боксерів, „Urret Broadway“, партія гольфа і т. п. Головні прикмети його малюнків свіжість та самопевність, отже якраз те, чого сподіваємось від уродження Америки. Незвичайно цікавий є одинокий експонат арт. Charles W. Hawthorne „Три пані з провінції“. Крім малюнків виставлено також збірку народнього мистецтва індіан: кераміку, прикраси (намиста і браслети, переважно срібні, обсажені туркосами) і текстильні вироби. Килимми дещо подібні до наших гуцульських.

Польський павільон міститься у правому крилі ширшого будинку, в якому знаходяться окрім нього павільон швейцарський і вистава декоративного мистецтва. Між експонатами польських артистів є багато цікавих. Чільне місце займають різьби Ксавера Дуніковського. Дві жіночі постаті наскрізь оригінальні, одна у бронзі, друга в дереві. З малярів Wojciech Weiss виставив шість жіночих актів. Всі добре мальовані, але

ні один зпоміж них не є особливо цікавий. Виставили крім цього Прушковський, Сіхульський, Яроцький, Боровський, Мальчевський, Скочиляс (м. і. два гуцульські мотиви) і др. Найцікавішим явищем (з виїмком різьб Дуніковського) були експонати двох модерністів, Ludomir Slendzinsk'ogo і Romuald K. Witkowsk'ogo.

Швайцарський павільон складається з 91 експонатів різної вартости. Багато цікавого нема, але є кілька оригінальних та помітних малюнків. Найбільше сподобалися мені два образи арт. Augusto Giacometti „Meditazione“ і „Parigi“, обидва помітні нечувано ефектним кольоритом. „Meditazione“ представляє куток вітара. Горючі свічки, кармазинові квіти та вгорі ікона Богородиці схоплені виїмково живо і настроєво. „Parigi“ є небуденно ефектний вид нічного Парижа. У майстерній передачі світляних ефектів, Giacometti нагадує незрівняного під тим оглядом французького маляра водограїв, Gaston la Touche.

До помітних образів треба також зачислити „Альфу і Омегу“ — велику композицію арт. Alfred Heinrich Pellegrini. Образ представляє Адама і Еву, трактованих у модерному свідомо-примітивному стилі. Крім того назву артистів: M. Lauterburg, René Auberjonois, A. Hermanjat і др. Різьба заступлена п'ятьма артистами.

Не взяли участі в цьогорічній Biennale Німці і Чехи, хоча я бачила в чехо-словацькій павільоні безліч нерозпакованих скринь: може в останній хвилині зайшло якесь непорозуміння. Павільон С. Р. С. Р. був ще недоступний для публіки. Через відчинені вікна всеж таки вдалось мені заглянути до одної салі. Розвішані полотна нічим не відрізнялися від пересічних малюнків, також сюжетами. Можливо, що в других салях находились цікавіші річи. Судячи по каталюгу та по рецензіях чужинних критиків, то в порівнанні до попередніх вистав напрям іде значно на право. Вправді і цього року був ряд пропагандових полотен без усякої артистичної вартости, але виставили також чимало творів артистів належних до передової школи, м. і. Т. Богородського, П. Кузьнецова, А. Куприна і т. п.

М. і. вичитала з каталюгу імя Бориса Яковліва, знаного як артиста першої якости. З Українців був заступлений графік В. Кассіян. Може ще якісь артисти-українці були між тими, що виставляли у російськїм павільоні. Одначе тільки про Кассіяна згадував каталюг, що це Українець.

Павільон декоративного мистецтва містив мозаїки, коронки та скляні вироби різних націй.

У всякому разі Венецька Biennale дозволяє глядачеві виробити собі погляд на загальну фізіономію сучасного плястичного мистецтва і тим-то дворічні виставки цінні та цікаві.

Цьогорічна Biennale потвердила вповні те, що прочували та передбачили любителі мистецтва: рішучий зворот у сторону дбайливого викінчення малярських творів, зворот від проблематичних абстракцій до природніх форм.

Альберт Тербюк

Вага насміху

(з англійського)

Десь давно, в 1359 році, при англійській армії, котра тоді облягала французьке місто, був миршавий писарчук, що не служив там ані вояком, ані шляхтичем. Був віршомазом. А проте влада військова дорожила його особою, а король призначив йому досмертну ренту. І те діялося в часах, коли такими людьми, як письменники або актори, погорджувано.

Тим „писарчуком“ був англійський поет Джофрей Чосер. Коли тільки якийсь шляхтич або простий вояк, або цілий відділ вояків зі страху перед небезпекою у виломі міського муру давав ногам знати, Джофрей списував з приводу того боягузтва глумливі вірші, які цілому таборові так припадали до смаку, що зараз на другий день всі ті вірші співали або залюбки рецитували. Ті вірші перетворювали жертви насміху у лицарів без страху. Вони воліли радше смерть як насміх. Так поступилиби й ви і так поступивби й я.

Це дійсно якась дивна риса у людській натурі. Вона багацько нас коштувала, вонаж змінювала обличчя світу. Нераз та вага насміху або страх перед насміхом заставляли нас зачинити двері перед грядучим щастям, перед славою, а навіть перед не смертільністю! А нераз той, що згодився заплатити ціну насміху, дійшов до слави і багатства.

Наполеон Бонапарте був володарем континентальної Європи і горів охотою зробитися володарем Англії. До досягнення тої цілі треба йому було тільки перебрести через Ля-Манш. Коби лиш у нього були такі кораблі, що не бояться ні вітру ні хвилі і що моглиби побити і знищити англійські фрегати!

Саме того часу опинився на його дворі якийсь американський винахідник, Роберт Фультон. Він зладив був практичний винахід, який позволяв кораблям скинути непевні вітрила і порушатися водною парою. Тим способом могли вони зробитися незалежними від вітру і морських хвиль. Він виробив ще плян підводного судна з торпедою і виконав успішний показ обох своїх винаходів перед воєнними і морськими знавцями Наполеона, які вислідом того показу були вдоволені. Проблема була отже вирішена і від її здійснення залежала доля плянів Наполеона. Він довгий час хитався в непевності, та нарешті проєкт відкинув. Він боявся, що вразі неудачі, ціла Європа його висміє і його повага захищається. Отже відмовився заплатити ціну за насміх і тим самим здобути світ.

Генуєнський моряк, Христоф Колюмб, випрацював цілком льогічний плян, по якому „вибравшися в дорогу на за-

хід, доїде до сходу". Він заніс свій плян до короля Португалії. Португалія находилася тоді якраз в суперництві з Еспанією на точці заморських кольоній. Король Португалії зрозумів вагу того пляну і згоджувався на нього, але його дорадники висказалися проти, бо боялися, що вразі неудачі виставлять цілу імперію на насміх Європи. І Колумба відправлено з нічим. Моряк пішов зі своїм пляном до Еспанії, де рівнож викпили його мудрі дорадники, але справу виратувала королева Ізабеля, що захоплена пляном, заставила усі свої клейноди, щоби тим фінансувати Колумбову виправу. Наслідком тої погорди насміху було відкриття Америки, а Еспанія зробилася найбогатшою і найсильнішою країною Європи. Зате Португалія зійшла на рівень держави третьої міри. Нарід, що побоявся насміху, утратив щастя і верховодство.

Американський учений роками працював над винаходом і викінчив його. Він пустився в дорогу по Новій Англії, шукаючи фінансиста або політика, що схотівби його винахід пустити в світ. То був Александер Грагам Бель, що винайшов телефон, цебто спосіб, яким голос людський міг перебігати по дроті сотки кільометрів. Щож, коли більшість людей, яким він це доводив, сміялася з нього! Їм видавалося глупим і неможливим, щоби людський голос міг мандрувати по дроті не сто кільометрів, але хочби один крок. То було в 1870 р. і увівть собі тепер, скільки то доходів бувби приспорив собі той капіталіст, який, замість викпити ту справу, вложивби був у неї 10.000 долярів!

Таких примірів можнаби навести безліч і вказати на особи і цілі народи, що, бокуючи перед насміхом, відкинули від себе багатство і могучість, щоби лиш не датися висміяти другими.

Не говорю тут про чисті уроєння, про вицвіти нездорових і дурисвітських розумів, говорю про річі, яких вартість була доведена понад усякий сумнів, але яких світ відцурався, оглядаючись на те, що Саламон називає „сміхом дурних“.

Або візьмім жінку. Пані Сміз чудово виглядала перед трьома роками у строю тої доби, котрий підкреслював усі її чари. Але ось ходить вона вже в теперішньому строю і виглядає непомітно, одна з „менших богинь“. Чи вона умисне робиться негарною? І пощо? Щоби убиратися по моді і тим відвернути від себе насміх!

Коли ви голодні і нестравність докучає вашому шлункові, чи відважилисяб ви увійти до першорядного ресторану, серед своїх добрих знайомих, і замовити шклянку содової води або молока? Це буде для вас одинока і спасенна діста і до того дешева. Але ви знаєте, що тим доведете ваших знайомих і тих, що сидять при дальших столиках, до

шкірення на вас зубів, а найдужче маєте страху перед на-
сміхом кельнера!

Знаємо, що ті, які переломали той страх, дійшли до не-
бувалої височини. А проте чимчикуємо собі дальше манів-
цями, відсуваючи на бік безліч приємних, поплатних і під-
неслих річей, які нам щоденно жертвусь наша доля. І все те
іzza марного страху перед насміхом!

Чи варт він такої ціни?

***

В. Стерницький

Проблема молоді в Німеччині*)

Німеччина величає себе країною молоді. „Слава Шілер-
рові, — писав Вагнер — своїм Максом Піккольоміні дав
він нам тип німецького юнака“. Відомо, який пам'ятник
здвигнув автор „Зіґфріда“ цьому „німецькому юнакові“: він
створив радісну постать лісового сина, героя відважного
сміху, який сам кує собі меч, що ним, без страху й сумні-
ву, ломить спис старого бога, сторожа передавнених до-
говорів.

Символічний конфлікт! Бо більше ніж деінде стає в Ні-
меччині актуальним конфлікт поколінь, старого й молодого.
Ця криза, біологічна, чуттєва і моральна, виявляється
виступом на сцену нової генерації. Виступом, з якого мо-
же зродитися нова партія, нова програма, нове світовідчу-
вання.

Німецька Jugendbewegung датується властиво XVIII. ві-
ком. Криза почалася точно в 1770 р., коли молодий студент
Гете здивався в Штрасбурзі з Гердером і кількома іншими
юнаками; коли в цій групі, яка стикнулася з французькою
суспільністю, прокинулася свідомість своєї германської ду-
ші. Знання є славнозвісний уступ з споминів поета, де він
оповідає про цю подію. Проти французької цивілізації, яка
тоді надавала тон Європі, проти французької суспільности,
яку він уважає аристократичною і декадентською, перестарі-
лою завдяки пануванню сухого інтелектуалізму, — пов-
стає почуття нової німецької молоді, яка хоче зачерпнути
нової снаги в первісних силах природи і пристрастей, в су-
ворих джерелах народньої поезії, в національній німецькій
генії. Цей перший протест охрещено добою „Sturm und
Drang“-у. Гете і Шілер перейшли крізь цю кризу. І оби-
два лишили по ній імпазантні документи.

Перший — був „Вертер“ Гете (1774). Це не був лише

*) Переповідаємо тут в скороченні прецікаву статтю французя
Jean-Edouard Spenté — Le Problème de la Jeunesse en Allemagne (*Mer-
cure de France*).

любовний роман. Це була сповідь цілої епохи, вічна проблема молодости, яка, зроджена з природного почуття свободи, натрапляє на вже уложені форми старого світу. Коли Гете лишив нам сумну, песимістичну сповідь, то Шілер — навпаки — в своїх „Розбійниках“ — дав перший революційний маніфест отої Jugendbewegung. Песу зустріли з нечуваним захопленням. За те один з нечислимих німецьких Сереніссімусів зауважив: „Колиб Бог міг передбачити перед створенням світу, що одного дня появляться „Розбійники“ Шілера, він занехавби діла творення“. Сюжетом драми була історія жменьки юнаків, що зірвала звязки з моральним й соціальним порядком суспільности, щоби вирватися геть поза рами „зіпсутої цивілізації“, — в Богемські ліси. Типова тема Jugendbewegung, яка в зміненій формі, відродиться в руху „вандрівних птахів“ (Wandervögel) початку ХХ. віку.

По цій літературно-сентиментальній фазі руху, звертається він нагло в інший бік, до іншої мети. Входить в другу фазу, специфічно політичну й націоналістичну. Великі історичні події, революційні і Наполеонівські війни, і особливо Єна — 14 жовтня 1806 — провели роздільну лінію між старою ідеалістично-гуманістичною, „переденською“ Німеччиною, і новою, яка повстала як протест проти чужого світа, як свідомість „вибраного народу“. У вогненних промовах Фіхте спершу, а потім — довкола вогнів биваків вивольної війни, нагло зродилася й повстала перша національна німецька містика. Це було перше „пробудження Німеччини“.

Тут обсервуємо дивне явище, яке повторилося сто літ пізніше: з одного боку — офіційна Німеччина правительств і дипломатів, з другого — в маркантнім противенстві до неї, Німеччина молоді, яка в першій бачить лише шкідливу й перестарілу „систему“, „антинаціональну“ Німеччину. Історія цього антагонізму, це історія „Буршеншафтів“, національних товариств університетської молоді, які зайняли місце „ляндманшафтів“ (земляцтв). Цікаво булоби перевести паралелю між тими „Буршеншафтами“ і гітлерівською молоддю. Та сама ідеологія — створити нову державу молоді поза офіційною державою, поза легальним порядком. Колиб цю молодь запиталися про її програму, вона б відповіла, що її програма — рух (Bewegung), що німецька нація неподібна до інших, з виразними границями; що їх вітчизна — є „внутрі їх“; що нею є німецькість (Deutschtum), до якої належить через кров, расу і віру, через містичні основи кожної людської істоти. Головною точкою руху — був протест проти Віденського Конгресу і стремління до нової Німеччини — міг, подібний до „третього Райху“ Гітлера. Вагнерові судилося — спеціально в „Зігфріді“ — в потужних звуках музики виляти героїчний, романтично-

революційний порив тої генерації (1815—1848). Але цей ентузіазм, без політичного досвіду, дивна мішанина революційних кличів з реакційними почуваннями, — не знати, чи не сгасби хутко, колиб ним не заопікувався реалізм Бісмарка. Він здолав надати тому захопленню мету і форму, він хутко збагнув, що зєднання Німеччини не досягнеться самим ентузіазмом, ні доктринерськими промовами парламентаристів, що меч Зигфріда дасться викувати лише в рамках мілітарної організації Прусії. Так пруська армія стала символом національної єдності Німеччини.

Ці факти домінують і досі над цілою проблемою молоді, як її ставляється нині. Бо, по цім першим „руху молоді“, від 1770 до 1870, який допровадив до заснування бісмарківської імперії, з кінцем XIX. в. родиться другий „рух молоді“, що переходить майже ті самі відтинки. Спершу сентиментально-романтична доба „перелетних птахів“, яку можнаб назвати новим періодом Sturm und Drang'-у, потім. по досвіді світової війни, новий месіанізм (Спенле зве його „демагогічним“), новий націоналізм, водночас романтичний й революційний, і який так нагадує „буршеншафти“. Нарешті — ясно вирізняється стремління в бік нового бісмарківського реалізму, в бік пруської мілітаризації.

„Вандерфогелі“ повстали в 1897 р. В 1913 — їх ріжні союзи числили вже 25.000 членів. Була це та стихійна маніфестація, яку бачимо і в „Вертері“ і в „Розбійниках“. Хмари цих „птахів“, в коротких штанцях, з відслоненими ковнірами, з гітарами в руці, вандрують, щоби віднайти загублений в містах відсвіжуючий контакт з рідною землею, з стихією природи, з простором піль і лісів. Ночують під голим небом, довкола багаття танцюють народні танки під співи народніх пісень. На перший погляд це предтечі загально-європейського пластунського руху. Але за рухом німецьких, „вандрівних птахів“ криється щось глибше: там приготавлялася невидима революція німецької молоді.

Протягом XIX.в. Німеччина перейшла величезну трансформацію цілого свого устрою. Від 1840 до 1913 р. її людність подвоїлася, зростаючи з 33-х до 66-х мільонів. З краю хліборобського, стала вона краєм промисловим. Романтична Німеччина поетів і музиків стала перенаселеною країною — „народом, позбавленим простору“ (Volk ohne Raum) — народом техніків, хеміків, якому бракло поля для діяльності і який — в руху отих „вандрівних птахів“ — шукав віднайти утрачений контакт з землею, здалека від цивілізації, в якій дусився. Рівночасно зі зростом людности, росли й противенства поколінь. На 65 міль. Німці в 1910 р. трохи лиш більше половини були у віці понад 25 років. Решта — діти і молодь: 7 мільонів у віці між 15 і 25. Не знаходячи собі місця в країні, ця молодь підняла протест проти держави, родини і школи, проти трьох підвалин суспільности, моно-

полізованих „старими“. Зажадала права впливати на біг громадських справ. Без цього духа, приготованого тим другим Jugendbewegung, не зрозуміємо й гітлеризму.

І так само як перший рух молоді, так і цей можебі не виллявся в конкретні, реальні форми, колиб історія не поспішила надати його туманним стремлінням нову мету і напрямок. Тим разом знаряддям історії була світова війна і катастрофа, яка по ній звалилася на німецький нарід, яка захитала всіми авторитетами, всіми традиціями. В цій катастрофі зродилося і виростло нове покоління, „покоління хаосу“, яке описує Ернст Глезер у романі „Jahrgang 1922“. Це покоління молоді, яке лиш увійшло в життя, відразу почуло себе в конфлікті з минулим, з своїми виховавцями, учителями й родичами. Навіть з державою: цісар-дезертер, офіцери кінчать самогубством, непереможна армія-розбита. Кожний, що був на фронті, коли хотів бути щирим, мусів сказати собі, як герой роману „Der Kampf um das Reich“, — auch du hast versagt! — „і ти не дописав!“ І чому? Тому, що німецький старшина належав до касты, якої традиції вязали його не з національною ідеєю, лиш з династією. Перед обличчям нового положення—ті люди показалися безраді. За розчаруванням в старих установах, — родині, школі, державі, прийшло розчарування і в новім мирі і в новім республіканськім режимі, що акцептував революцію, якої не хотів...

Тоді то зачали повставати нові формації, в яких розчарована молодь знаходила душевне покріплення і ратунок. Це були Freikorps, розкидані повсюду — над Балтиком, над Реном, в Рурі: „невидима й міцна сітка, якої очка вібрували і реагували на кожний даний сигнал. І без ніякої наперед обдуманой організації, без пляну, без гасла, лише завдяки простому почуттю безнадумної й вибухової солідарности“. Таку характеристику цих людей читаємо в романі „Geächteter“. Отже було чим заняти на разі на кілька літ молодь, що ентузіазмувалася „Розбійниками“ Шілера, дати вихід її горячому національному сентиментові. Бути в ті часи „проскрібованими“ — бодай це гірке задоволення мали вони, ті, що повстали проти „системи“, проти „Ваймарської Німеччини“, яку ненавиділи, як уряд, зроджений розгромом. Вони організували „путчі“, терористичні акти, яких жертвою падуць Ерцбергер, Ратенав, Лібкнехт, Роза Люксембург. В військовім відношенні не могли вони багато осягнути, але ці кадри виховали в молоді нову ментальність, цезаріянську або преторіянську, приготовляючи їй ідейно до майбутньої „революції з права“. В цих кадрах віджила наново й воєнна містика, яка дивилася на боротьбу як на спорт, як на засаду життя, як на щось, що скріплює внутрішню карність одиниці і народу. В цій засаді життя бачать вони кузню людської снаги і школу, з якої виходять провідники, Führer, певна сорта нової аристократії, яка ко-

лись створить нову Німеччину. Те, що у Ніцше було лиш ліричною оргією, мозковим шалом, ставало тут конкретною дійсністю, на чийй службі ставала сфанатизована воля.

З цих формацій повстали die politischen Kampfbrände. (Rote Front — комуністична, Reichsbanner — соціалістичний, Stahlhelm — монархічний і Sturmabteilungen національ-соціалістів). Молодь, що в них гуртувалася, ставала на услуги тої чи іншої партії, дух що її одушевляв — був власне цей „бундівський“ (bündisch) дух, якого аналогію можна знайти хіба в l'ésprit ligueur за релігійних війн у Франції. З тих „бундів“ в противність до монархістів, які дивляться в минуле, — партія національ-соціалістична голосить, що несе нову формулу революційного націоналізму, яка для німецької молоді буде тим, чим фашизм для італійської. Вона приносить не стільки програму, як „міт“, міт „третього Райху“, містику раси, в якій лучиться засада аристократизму з засадою колективізму. Понад релігійними конфесіями, понад класовими противенствами, понад партійними формулами, гітлеризм змагає стати виразником єдиної партії майбутнього, яка колись втягне в свої ряди цілу німецьку молодь, дасть вираз всім її затаєним бажанням. Недавно ми були свідками, з якою зухвалістю — по одній драматичній зустрічі — протиставив свої 40 літ Гітлер 84-літньому фельдмаршалу Гінденбургу. Протиставлення символістичне, яке нагадує протиставлення Зігфріда і Вотана.

Не треба ще забувати, що спершу війна, а потім інфляція спричинили упадок середнього стану в Німеччині і цілковиту пролетаризацію інтелігенції. Це знова викопало пропасть між старшим поколінням (понад 40 літ), яке знало ще режим порядку, економічної стабілізації і політичного ладу, — і молодшим, яке ніколи не знало, що то є певність егзистенції, яке однаково ненавидить і духа лібералізму й порядку, який зіпхнув їх вітчину разом з ними в хаос.

Німецька преса є повна статей, німецький книжковий ринок повний розвідок на тему: „Що робити з нашою молоддю“?

Одною з відповідей на тему — є ідея „обовязкової праці“, таборів праці (Arbeitslager), яка вийшла в 1929 р. зі Шлеску і відразу поширилася в Німеччині, особливо серед молоді до 25 літ і безробітних. Пізніше повстав Фад (Freiwilliger Arbeitsdienst), в якого таборах, у вересні мин. р. працювало вже 200.000 юнаків. Певно, ці табори мають і економічну ціль. Але ще важнішу — моральну й політичну. В таборах, де протягом 3 до 6 тижнів збираються рік річно юнаки найрізномірніших партій, вір і клас, студенти, селяне, робітники, твориться сила, і організація, яка може з успіхом поборювати деморалізуючий вплив безробіття. В цих таборах відживає наново „фронтний дух“, се-

ред молоді, яка інстинктивно відчуває потребу виховання, потребу піддатися військовій майже дисципліні. Пекучою проблемою — є проблема провідників цих таборів. Це переважно бувші старшини. Але між ними є велика різниця. Старшини давньої цісарської армії не вміють „взятися до справи“, ні зискати впливу серед молоді. Навпаки, старшини з ріжних Freikorps-ів доказують чудес в цім відношенні.

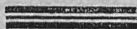
Це виховання молоді в таборах праці є ніби прелюдія нової формули обовязкової військової служби, щоб улегшити громадській думці поворот до тої служби. Цю ідею пояснює в своїй книзі Евген Розеншток — „Arbeitsdienst Heeresdienst“. Автор виходить з założення, що безробіття це явище тревале, якому треба запобігти тревалоюж установою, якщо держава не хоче, щоби „резервова армія“ робітничача впала в обійми комунізму. З другого боку, армія завше була символом національної єдности Німеччини, навіть в часі миру. Таким символом не міг стати німецький парламентаризм, що відзеркалював в собі хаос партикуляризмів релігійних, економічних, соціяльних і політичних. З тої точки погляду була армія не лиш єдиною формулою національної спільноти, потрібною для оборони країни, але й життєвою конечністю внутрішньої політики. В усім іншій — в школі, церкві, політиці, культурі навіть — Німеччина поділена. Лиш армія творить гомогеність і певну одностайність. Заберіть німецькій молоді обовязкову військову службу, і ви допровадите до горожанської війни і до большевизму — аргументує автор. Крім того багато Німців є тої думки, що армія створила Німеччину такою, якою вона є — сильною і дисциплінованою. Пруський Drill виховав і вояка, і техника німецького, і робітника, цілу здисципліновану націю.

Так в очах Німця єднаються в одну проблему — проблеми безробіття, праці і військової служби. Так відчуває й молодь німецька, бодай її частина, ще не здеморалізована повоенною катастрофою. Привернення обовязкової служби в війську — таке нове гасло Німеччини, єдиний лік на деморалізацію і большевізацію молоді. В 1924 в Гановері генерал Чівіц закладає „спортові курси“. В 1926 — чотирьох старшин „Райхсвері“ закладають на Шлеску військово-виховання в спортових товариствах, т. зв. Wehrsport і Geländesport, де молодь вишколюється фізично й морально в новім дусі віддання нації й державі. Цей Wehrgedanke стає цементом національної єдности, сироваткою, яка неутралізує доктрини клясової ненависти. Нарешті 13 вересня мин. року повстає нова державна офіція — Державна Кураторія для „Jugendertüchtigung“, для піднесення моральної і фізичної справности молоді.

Разом з тим іде глибока зміна в психіці молодого по-

коління. Психіка цього покоління більш реалістична й позитивістична, як попереднього. Вона цурається сентименталізму і непотрібного патосу, як і гуманістичної культури. Її кличем є нова *Sachlichkeit* і здобуття нового світу навіть поза рамками отих організацій, ця молодь є ворожа окруженню, від якого не має нічого сподіватися — ні забезпеченого становища, ні титулів, ні почестей. Під тим оглядом ціла молодь німецька є наскрізь революційна. Вона чекає лиш на гасло і провідника, який давби їй змогу взяти участь в здійсненні її — хоч і не завше виразних — але навязливих мрій, шукає їх реалізування.

Не дурно кінчить свою цікаву статтю Спенле цитатою з Едгара Кіне: „Нема країни, писав він, щодо якої осуд нас, Французів, був так часто помилковий, як Німеччина... Еволюція цього народу захмарена, цілком внутрішня, а ми спостерігаємо куди вона йде щойно, тоді, як та еволюція вже довершена“...

А. Річинський.

„Боротьба душ“ у Достоевського*)

Затамувавши адміністраційними репресіями розвиток національної культури на Україні, Росіяни натомісць силкувалися защепити Українцям російську культуру й довести до духового зближення України з Москвою. Почасти це їм вдалося; особливо українська інтелігенція часто заломлювалася і йшла в хвості пануючої культури. Одначе у всіх таких надломаних натур помітне психічне роздвоїння, своєрідна боротьба душ — української та російської. Дуже виразно виступає це напр. у творчості М. Гоголя, де питомі мотиви українського світогляду сплелися вже з деякими елементами московського походження. На дізгармонічне особисте життя Гоголя та суперечності в його творах вказують усі його біографи й критики. Зрештою, й сам він був свідомий своєї дводушности: „...я сам не знаю, яка в мене душа — хохлацька чи російська. Знаю тільки, що аж ніяк не давби переваги малоросіянинові перед руским, ані русскому перед малоросіянином“ (лист до Смирнової 1844 р.). Це було причиною його життєвої трагедії. „Між двома душами“: коротко окреслив його літературну постать С. Єфремов.

Якщо Гоголь хитався між двома душами й не міг віддати переваги ані одній з них, то після нього приходять мисленники, який вже цілком віддався російській культурі.

*) Уривок із книжки — „Проблеми української релігійної свідомості“.

— в якого українська психе лише зрідка звучала своєрідними мотивами, незрозумілими й чужими для Росіян. Був це Ф. Достоевський. Його українське походження та ідейна залежність від М. Гоголя висвітлені, як слід; на жаль, і досі ще не зроблено аналізу українських мотивів в його творчості.

Достоевський висловився, що Гоголь помер „у безсиллі створити й точно визначити собі ідеал, над яким він мігби не сміятись“. Звідци можна зрозуміти творчість самого Достоевського: він накреслив для Росії величний місянський ідеал, — та скоро переконався, що так інтелігенція, як і простий нарід надто далекі від прийняття того ідеалу. Місянічна „утопія“ (вислів самого Достоевського) ставила перед Росією ідеал „служення людству православієм“; на ділі була це проблема світового проводу Росії, як православної великодержави. Тільки така дійсно блискуча ідея, відкриваючи ніби нові перспективи цілому слов'янському племені, могла заглушити в роздвоєній свідомості письменника голос його української душі. Своє місянічне покликання Росія, на думку Достоевського, мала виконати, установивши цілком по-новому взаємини між Церквою та Державою: „По русському пониманію и упованію надо, чтобы не церковь перерождалась в государство, как из низшаго в визшій тип (— „то Рим и его мечта“, пояснює він далі), — а напротив, государство должно кончить тѣм, чтобы сподобиться стать единственно лишь церковью и ничѣм иным болѣе“. Згідно з тою теократичною ідеєю Росія має об'єднати всі народи, просвітити їх своїм благочестям і перетворитися у всесвітню Церкву: булоб це одночасно тріумфом московського православія і московського націоналізму.

Але на цьому шляху чекали різні і зовнішні і внутрішні перешкоди. До перших належить передусім католицизм — як відмінний світогляд, також певний своєї правди; колізія була неминуча. І Достоевський гостро виступав проти католицизму. На його думку, Рим будує Царство Боже на землі методами, які вказує розум, організована людська праця. Але в той самий спосіб гадає створити рай на землі і соціалізм (— тут Достоевський вбачав подібність католицизму і соціалізму). В обох випадках — стремління оперти будучність людства на вказівках науки, між тим як для цього необхідне ще „сердце высшее“, віра (— участь волевого і емотивного чинника). Устами російського нігіліста Івана Карамазова, Достоевський змалював образ майбутнього людського „муравлища“, організованого за системою католицької науки або в дусі соціалістичних теорій. Людство ділиться на дві нерівні групи — жменьку провідників (на чолі з Великим Інквізитором) і решту муравлища, у котрім дрібні люди житимуть дрібними інтересами,

„раді, що їх повели, як отару“. Людський дух є по природі бунтарем, та хібаж бунтарі щасливі? — а тут у цьому муравлищі вони матимуть і хліб, і дозвіл трошки грішити (оскільки будуть слухняними); ради цього вони охоче зречуться свободи, яка для них є тільки тягарем; бож „свобода і хліб земний у довільній кількості для кожного — неможливі разом, бо ніколи люди не потраплять поділитися між собою!“ Вони „ніколи не можуть бути свободними, бо вони слабосильні, зіпсуті, нікчемні бунтарі“. Їм треба конче вказати — „перед ким приклоняться, кому вручити совість і як зєднатися всім в одно загальне муравлище“. Ми, говорять Великий Інквізитор іменем гуртка провідників, дамо їм хліб і заспокоїмо їхнє сумління; ми їх оплутаємо тайною — „і всі будуть щасливі... тільки ми, що знаємо тайну, будемо нещасні. Вони помруть, і за гробом знайдуть лиш смерть. Але ми заховаємо таємницю, і для їхньогож щастя будемо вабити їх нагородою небесною і вічною. Бо колиб і було щось на тамтїм світі, то вжеж напевно не для таких, як вони“. Ясно, що „тайна“ цих провідників — то цілковитий брак віри в Бога і в особисте безсмертя; тут і причина їхнього песимізму. Такий самий безнадійний смуток визирає в фантазіях російського соціаліста про майбутній рай на землі (— коли люди покинуть Бога і урядять своє життя ніби за вимогами „розуму“): він сподіється, що люди тоді більше любитимуть один другого власне для того, „аби загасити великий смуток у своїх серцях“, — бо знатимуть, що безсмертя нема, й за ними зїстає лише вічна порожнеча. Великий Інквізитор хоче заховати цю таємницю від маси свого слухняного „муравлища“: тільки тоді ці люди будуть щасливі у своїй несвідомості. Тому він сперечається з Христом: „Чи ж багато таких, як Ти?... Ти думав про людей занадто високо... Ти гордий Твоїми вибранцями, але в Тебе лише вибранці, а ми заспокоїмо всіх“...

Зударилися два світогляди: для одного — спасіння тільки „общиною“, „скопом“, і то однаково для всіх, хоч і ціною свободи одиниць. Для другого — спасіння лиш у моральній силі одиниці, яка свобідно вірить навіть у Скараного на смерть, не чекаючи, доки Він чудом зійде з хреста. Свобідна віра не потребує чуда, бо чудо примує вірити, а між тим моральна вартість такої вимушеної віри дуже невисока. Для першого ціле людство — одно муравлище, вежа Вавилонська, у котрій з особливою охотою винищується видатніші одиниці, шоби зрівнати всіх з юрбою (— большевицький спосіб). Для других — варто навіть „загубити тисячі, аби спасся один“, бо світова гармонія не порушиться ані від сліз безвинно катованої дитинки, ані від страждань праведного Йова. Там — світ дрібних, нікчемних, підлих істот, правдивої комашні; тут — нехай

жменька героїв, але сильних духом, загартованих. Тому для ісповідників соціалізму християнство є занадто аристократичним світоглядом.

Бунт думаючої одиниці проти затоплюючої його безликої маси у Достоевського часами досягає трагічного напруження. Він то ідеалізує цю масу (— „народ-богоносець“), то раптом каже, що ціла Росія на те лиш жила, щоби зродити жменьку людей великих, міцних, аристократів духа. Через те він виступає і проти католицтва, і проти соціалізму: він боїться, що свобідна моральна воля людини в обох випадках може бути звязана — чито системою католицьких понять, опрацьованих з докладністю й хистом римських правників (— Легенда про Великого Інквізитора), чито загальною нівеляцією в соціалістичному раї (— „Шигальовщина“ у „Бѣсах“, сповідь Версилова у „Подростку“). Очевидно, Достоевський заскоро осудив католицизм — поминувши виховний вплив Католицької Церкви, яка власне змагає виробляти тверді, дисципліновані характери й зміцняти моральну силу одиниці, — але, щоправда, змагає до цього при помочі цілої системи плянових вправ, між тим як „всякая система — не русская вещь“ (Тургенєв). А втім і Достоевського разив — „Рим не весь, це неправда“, він був не так проти католицтва, як проти інквізиторів, єзуїтів...

Та пригадаймо, що „муравлице“, „община“, це — ідеал не тільки соціалістичний, але й національний московський. Якщо Достоевський його відкидає, то не тільки тому, що він передбачав усі „принади“ колективістичного раю, але й тому, що він вже бачив зародки комуні в московському суспільстві й відчував огиду до тої азійської „рівности у рабстві“. Був це протест української душі проти московсько-монгольської стадности. Бунт одиниці проти абстрактного „людства“, це — українська тенденція, сретична з погляду московської ідеології (контрреволюційна, скажуть нині). „Яке мені діло до того, що буде за тисячу літ з отим вашим людством... У вас буде казарма, спільні мешкання, strict necessaire, атеїзм і спільні жінки без дітей... і за все це... ви берете на заміну всю мою особистість!“... Достоевський підкреслює неморальність самої ідеї „людства“, її суперечність з християнським світоглядом, — бо з мріями про т. зв. загальне добро лучиться тут зневага й жорстокість до свого „ближнього“. „В абстрактній любові до людства любиш майже завжди одного себе“, писала Настасья Филиповна. Достоевський закидує народникові Некрасову: „Вы и на Волгѣ любили общечеловѣка в бурлакѣ... страдали так сказать по общечеловѣкѣ. Видите-ли, любите общечеловѣка значит навѣрно уж презирать, а подчас и ненавидѣть стоящего подлѣ себя настоящего человѣка“. Іван Карамазов отверто

каже: „Я ніколи не міг збагнути, як можна любити своїх ближніх. Власне ближніх, по мойому, не можливо любити, а хіба тільки дальніх... Щоби полюбити чоловіка, треба, щоби він заховався, а ледве тільки покаже своє обличчя — пропала любов“. Так говорить московський ліберал, який носиться з проєктами перебудови суспільности й утворення соціалістичного раю на землі. На шляху до тої своєї улюбленої мрії він готовий в кожній хвилі на злочин і насильство над людиною. Цю теорію переняв від нього льокай Смердяков, і виправдуючись саме тою теорією, вбив батька Карамазових. Отже всупереч з тою проповіддю „загально-людського“ щастя Достоевський воліє в своїм житті ущасливити хоч одну людину, але не тільки в теорії, а на ділі; він хоче навіть поставити це в обов'язок кожному інтелігентові. Таким чином, загальна нівеляція задля абстрактного „людства“, азійська стадність, нищення особи серед безликої маси, негачія всіх вартостей індивіда у колективістичнім „муравлищі“ — це ті прикмети російського світогляду, які Достоевський змалював у своїх творах вже не щоби висмівати їх, як Гоголь, а щоби наочно вказати на неминучу загибель Росії, якщо вона йтиме далі слідами Верховенських, Шигальових, Шатових — усіх тих нігілістів, що й самі жахалися тої прірви, над якою опинилися. Загубивши релігійну віру, позбавлене вищих животворчих ідей, російське „муравлище“ не тільки не зможе сповнити месіянчного призначення Росії, але й мусить само загинути: „никакая община его не спасет: будут лишь общесолидарные нищие, заложившіеся и закабалившіеся всею общиной“. Чи ж не справдилося нині це пророцтво?...

Отже найбільша трудність месіянчного завдання Росії, на думку Достоевського, криється якраз унутрі російського народу: як може цей нарід сповнити своє провіденціяльне значіння світової скарбниці православія — при масовім поширенні атеїзму в наслідок засвоєння росіянами матеріалістичних теорій? Відчувши свою безрадість перед цим явищем, уважаючи втрату віри серед російської інтелігенції не тільки за релігійне і моральне самогубство, але й за зраду національного ідеалу, Достоевський аналізує психологію атеїзму й виводить тип переконаного, послідовного безбожника, який приходить до висновку, що він обов'язаний скінчити самогубством (— і робить це в надії, що тим він спасе зновуж таки в сіх людей). Для чесної думуючої людини атеїзм є одна мука: „Пощо мені ваша природа... що мені у всій цій красі... просто придалося моє нікчемне життя, життя атома, для поповнення якоїсь там загальної гармонії в цілому... Годжуся, що инакше, цебто без постійного поїдання один одного, улаштувати світ було ніяк неможливо... Затеж... коли вже раз мені дали пізнати, що я єсьм, то яке мені діло, що світ збудовано з похибками?“ Щоби по-

збутися цих понурих дум, російський нігіліст готовий все віддати, щоби тільки — „вплотиться в душу семипудової купчихи и Богу свѣчки ставить“. Навіть такий собі простакуватий вояк остовпів: „Если Бога нѣт, то какой же я послѣ этого капитан“?..

Звідціль безнадійний песимізм, який параліжує всяке життя, всякий рух. Все валиться; ні про що інше не може бути думки; всяке бажання стає безсенсовним. „Був на землі один день, і посередині землі стояло три хрести. Один на хресті так вірив, що сказав другому: будеш нині зі мною в раю. Скінчився день, обидва померли, пішли й не знайшли ані раю, ані воскресення“, оповідає Кирилов (— „Бѣсы“). А між тим така віра Того Єдиного — це вже само по собі чудо природи: Він був для землі тим, для чого їй жити. „І щож, коли закони природи не пожаліли й Цього, навіть чудо свогож не пожаліли, а змусили і Його жити серед ложі й вмерти за лож, то значить уся планета є лож і стоїть на ложі й дурних книгах. Значить, самі закони планети — лож і диявольський вовевіль. Для чогож жить“?..

Як при таких поглядах сміє російський інтелігент — при своїй підлоті, своїй „шатості“, при своїй духовій порожнечі, де жадної віри вже не зістало, де навіть „ідейне“ самогубство Кирилова використовується для дрібного ошуканства, де нігілізм теоретичний і нігілізм моральний спустошив людську душу, як безводну пустелю, — як сміє він ще претендувати на провід народніми низами, нести й туди заразки того страшного розкладу, ширити й там „смердяковщину“?.. „Та невжеж ти себе такого, як є, людям замість Христа пропонувати хочеш?“ питає Верховенський синя. А висновок звідки для Росії та її місяничного ідеалу — фатальний. Якщо в Європі й завалиться Вавилон, і падіння його буде велике, — „то в нас у Росії й валитися нічому... Впадуть у нас не камні, а все розпливеться в багно. Свята Русь менше всього на світі може ставити опір чому небудь. Простий люд ще сяк-так держиться Російським Богом, але після останніх вісток Російський Бог — дуже ненадійний... Росія нині є на цілому світі переважно те місце, де все, що хочете, може статися без найменшого опору... Свята Русь — країна деревляна, вбога і... мебезпечна... вона радітиме всякому виходові... Росія, якою вона є, не має будуччини“. Навіть діставши свободу, російський нарід ледві чи зможе її знести..

Та Достоевському лишалась ще надія, що — коли не інтелігенція, то простий нарід збереже віру й сповнить високе призначення Росії. Одначе большевицька революція розбила й цю надію, виявила засадничу лож московського релігійного народництва: простий нарід зрадив православія так само, як інтелігенція! Тому Бердяєв нині не знаходить вже іншої ради, як зріктися цілком російських місяничних

претенсій, смиритись, каятись і шукати рятунку у самодисципліні, в самопоглибленні й духовім зміцненні особистости... Це — банкруцтво московського месіянїзму, — але ще Чадаєв писав, що російський нарід не має будуччини, що не врятує його ні візантійське православ'є, ні азійські традиції, та що єдиним рятунком для нього лишається тільки об'єднання з католицьким Заходом. А колиб російські месіянїсти могли тепер устати із гробу, то побачилиб, що — прийшли інші люди, які не тільки реалізували мрію про людське „муравлище“, але й кинули цілому світові замість месіянїчної православної ідеї нове — тим разом большевицьке видання московського месіянїзму...

Творчість Достоевського, це — крутіж ідей і пристрастей. Та коли згадати, що в кожного зі своїх героїв він вкладав частину себе самого, то стане ясным, що той хаос є відзеркаленням його власної роздвоєної душі. Він весь у пошукуваннях, — але трагедія його в тім, що в муках знайдені ідеали заразже в нього валяться, не видержуючи удару з мерзеною дійсністю; він тужить за спасенною красою — й знаходить тільки підлоту. Він глибоко любить Росію, свою нову вітчизну; він вказує для неї високий месіянїчний ідеал, бореться з зовнішніми перешкодами на цім шляху, й переконується, що все це — надармо, що мрія ніколи не здійсниться, і то через перешкоди внутрішні, заложені у психіці російського народу. Темрява перемагає останні проблески потустороннього світла. Все гине.

І щойно тоді встають несподівано нові голоси, міцніє подих іншої ідеології, й нове благодатне світло наповнює стрівожену душу: „Заночували, брате, ми в полі, й прокинувся я на завтра рано, ще всі спали, навіть сонечко ззалису не виглянуло. Поклонився я, милий, головою, обвіз зором наоколо й зітхнув... Краса всяюда неізреченна! Тико все, повітря легке; травка росте — рости травко Божя, пташка співає — співай пташко Божя, дитинка у молодіці на руках пискнула — Господь з тобою, маленька людино, рости на щастя, дитятко! І ось, наче я перший раз тоді, в самім житті моім, все це у собі вмiстив“... Навіть по смерті — вже як поховають і забудуть про мене: „нехай забудуть, милі, а я вас і з могилки люблю. Чую, дітки, голоси ваші веселі, чую ходу вашу на рідніх батьківських могилах у поминальницю; живіть поки на сонечкові, радійте, а я за вас Богові помолюся, у сні до вас ізйду... все одно — й по смерті любов“. У цих словах виступає вже зовсім відмінне психічне наставлення; це — філософський ерос Сковороди: він також опівночи, граючи на сопілці, разом з цілою природою підносив гимн радості, переповнений почуттям любови й вічності. Неначе паде заслони, й розкривається цілком інша психічна атмосфера: „Любіте все сотворіння Боже, і ціле, і кожну пісчинку. Кожний листо-

чок, кожний промінь Божий любіте.. любитимеш кожду річ, і збагнеш таємницю Божу в річах". Не про безлике, егоїстичне „людство" йде мова: тут людина споріднена з усім Божим світом з кожним твором, горить діяльною любов'ю — і до зоряного космоса, і до кожної ось-тут піщинки, до найменшої травки і пташки. У цій загальній гармонії не може бути найменшої кривди, найменшого насильства над окремим хочби й найслабшим сотворінням — бо й воно криє в собі „таємницю Божу"; щастя цілоти є щастям одиниці і навпаки, бо в своїй суті так одиниця, як і всевіт є написаним Божим Об'явленням. Світ є не тільки красний; він у своїм глибокім естві є праведний; кожна подія й кожне творіння у ньому є реалізацією якоїсь Божої думки.

Але те почування глибокого звязку з природою, той життерадісний оптимізм, навіяний такими безпосередніми переживаннями, це — голос української душі. Згадати лиш народні обряди Святого Вечора, коли господар дому враз з господинею приносить жертви й виголошує ритуальні молитви й заклинання, якими безпосередно встановлює містичний звязок між собою і божеством та всіми космічними силами. З другого боку оптимізм українського народнього світогляду спирається на уявленні Бога — людського Добродія, такого близького до нас, справедливого Господаря світу. Ці елементи староукраїнського світогляду лишилися незміненими й досі. Дійшовши до повної негачії московського месіанічного іделу, Достоевський проте не загубився у пустелі, заселеній російськими „бісами і бісенятами, що нагромадилися віками у великому й милому нашому хворому, у нашій Росії": в ньому відзивається приспана від дитинства українська психе, й вона рятує його від песимізму.

Українських мотивів у творчості Достоевського ще зовсім не досліджено. Цікава в нього ідея „серця вищого", цебто підкреслення (поруч з інтелектом) волевої і емотивної сторони в людині; це також — стара ідея українська (Сковорода, Гоголь, Костомаров, Куліш, Юркевич). Не припадково вона звучить і в словах Зосими: „дякуйте Творцеві, що дав вам серце вище"... Подібнож говорить Аглая до князя Мишкина: „Хоч ви й справді хворі умом... але зате головний ум у вас ліпший, ніж у них всіх... бо є два уми: головний і неголовний". Те глибоке серце, той головний ум, це — правдива, повна людина, яку ще треба у собі знайти (Сковорода).

Часами боротьба душ у Достоевського стає особливо помітною, коли контрасти збігаються ближче. Старець Зосима дає алєгоричне пояснення пекла (в той час коли московська релігійність відрізняється навпаки буквоідством і формалізмом); він радить молитися за самогубців

(хоч це вважалося гріхом), інакше розуміє піст і т. д. Та зараз же по його смерті ченці (— сумаричний образ московської душі) рішучо осудили: „несправедливо учил; учил, что жизнь есть великая радость, а не смирение слезное“ (— противенства українського і російського світогляду)... „по-модному вѣровал, огня матерiального во адѣ не признавал... к посту был нестрог, сладости себѣ разрѣшал, вареніе вишневое ѣл с чаем...“, навіть — „чертей отвергал“.

Мусимо признати, що ця боротьба двох душ у Достоєвського відбувалася під порогом свідомості; ніколи вона не набирала у нього характеру ясно усвідомленої колізії двох суперечних національних ідей, як то ще бачимо у Гоголя. Достоєвський вже тільки інстинктивно відчуває одідичену від свого батька погорду до Росіян, яка відбилася і на його творчості. Він жорстоко викпиває російського інтелігента, що цілий вік живе „на французском языкѣ, шутя, с коротенькими идейками и с парикмахерским развитием, и умрет, не замѣтив, что всю жизнь был дураком“. А між тим, якою національною пихою й нетерпимістю дише російська інтелігенція: вона не стерпить нічого навіть доброго, якщо воно виглядає хоч трошки „не так, як раз назавжди в Москві приказано“. І в той же час росіянин може спокійно заїдати пиріжком плювки на себе й зневагу своєї національної гідності, виявляючи таку „широту“ натури, таку гнучкість сумління, яку звичайно зветься вже підлотою. Це холопство помітне особливо у відношенні до влади: на Московщині навіть у чудо вірять щойно тоді, коли про нього „в государственныя книги все точь-в-точь через начальство велѣно записать“. Проти „начальства“ не сміє бути жадного протесту, навіть коли воно допускається профанації святинь. Національною прикметою Росіян стала брехливість, і не знати над ким Достоєвський більш іронізує, кажучи, що „нѣмец, как ни напрягайся, а нашего русскаго вранья не поймет“. Ще більш обурювала його московська брутальність і лайка; Росіяне — „безспорно самый сквернословный народ в цѣлом мірѣ“; їхній нахил до „сквернословія“ і „скверномыслія“ викликав у нього обридження: „нравится им именно пакость и утонченность пакости... нравится низость паденія, нравится именно вонь, словно лимбургскій сыр утонченному гастроному; тут именно потребность размазать и понюхать и упиться запахом“...

Вистарчить порівняти таку психологічну характеристику Росіян з тим високим месіянським ідеалом, який накреслив перед ними Достоєвський, — і щойно тоді можна зрозуміти глибину його особистої трагедії, тої ідеологічної розгубленості, що була наслідком нездалої асиміляції двох відмінних культурних типів.

Z.

Франко-російський союз в освітленні французького історика

Пересовування в укладі політичних сил Європи, яких ми є свідками, а також безвідповідальна політика деяких французьких кол (з Геріо на чолі), які пляють республіку до союзу з більшевизмом, надають статті, яку оце друкуємо, незвичайної актуальности. —
Редакція.

Кілька років тому вийшла книга Жоржа Мішона „Франко-російський союз“ — в це, як це не дивно, перша до цього часу спроба критичного освітлення історії цього дипломатичного підприємства, історія дуже цікава.

Французько-російське наближення по перше намітилося наприкінці 80-х років минулого століття, коли на русифікаційну політику Олександра III в балтійських провінціях, балтійські барони відповіли дуже успішною агітацією проти російських вартостей на берлінській біржі. Російські цінні папери почали катастрофічно падати. Росія тих часів, так само як і сталінська, не могла обходитися без закордонних позичок. Передтим кредитором Росії була саме Німеччина. Спроби затягти позичку в Лондоні рішуче не повелися і Росія була примушена прийняти пропозицію певної французької банкової групи, що вже давно пропонувала їй покінчити з залежністю від берлінської біржі. Протягом 1887—90 рр. грошовий ринок французької республіки цілковито перебрав на себе опіку над російськими фінансами і царська Росія була вратована від небезпеки фінансової катастрофи. Отже зближення спочатку було лише фінансове. Французька громадська думка до франко-російського наближення ставилася неоднаково. Консерватисти, з метою чисто внутрішньо-політичною, ставилися цілком прихильно до союзу з самодержавієм. Опортуністи, як звали тодішню республіканську більшість, уважали наближення неминучим. Лише відомий знавець Росії, проф. А. Леруа-Боле вказував на цілу небезпеку, якою загрожує союз з Росією: Франція й Росія заступали в очак народів цілком протилежні засади. Звертаючи увагу на російський бюджет та адміністрацію, розідижену гангреною хабарництва, Леруа перестерігав, що на випадок великої війни ніщо не оборонить російську армію від таких самих поразок, яких вона зазнала в останній російсько-турецькій війні. Усі вигоди союзу припадуть Росії, невигоди — Франції.

У 1890 р. відбулася подія, яка остаточно поконала останні побоювання російського самодержця перед республіканською Францією. Бажаючи прислужитися Росії, французький уряд кинув до в'язниці 12-ох російських нігілістів. Олександр III, з цієї нагоди висловився з ентузіазмом: „Нарешті у

Франції є уряд!". Французький уряд з подвоєною енергією взявся до здобуття прихильности флегматичного російського ведмеда, який все ще не виявляв особливих нахилів іти на зустріч прекрасній Маріанні.

Нарешті в р. 1891 під впливом хвилевого англійсько-німецького наближення, російське м-во закордонних справ перестало зволікати справу підписання договору т. зв. „сердечної згоди“. Два роки пізніше, як не упирався цар та його міністри військовий та закордонний, підписано й воєнну угоду. Обидва договори залишилися таємними (опубліковані аж по революції 1917). На внутрішньо-політичну ситуацію Росії союз з Францією не мав найменшого впливу. І навпаки реакційна внутрішня політика Франції 1891—99 рр. у значній мірі була спричинена союзом з Росією. Та й після приходу до влади лівого Вальдека-Русо російський союз кидав нераз чорну тінь на внутрішні французькі відносини. Загалі треба дивуватися, як аж через двадцять років по війні з Німеччиною, французькі правителі знаходили в собі так мало гідности, що Росію та її царя представляли французам як спасителів та охоронців перед нападом та поразкою. Росія на передодні Цусими як спаситель та протектор!

Правляча Франція зовсім не хотіла знати, що власне з себе уявляла царська Росія. Минули роки, події самі довели найбільш засліпленим, що російський організм гангренизує. За малими виїмками вся Франція, права й ліва, ділова, військова й т. д. проявляла неймовірну легковажність у цій справі.

Історик Дебідур сприводу цього писав, що вільна Франція „не зупинилася перед ніякою жертвою, щоби забезпечити союз з огидним урядом, якого варварству й розбещености цивілізований світ придивлявся з жахом... Це наближення мало фальшивий вигляд реванжу, наші державні мужі не хотіли бачити, скільки самообману, витрат і як мало гідности для республіки є в цьому союзі зі зненавидженим, зруйнованим, розбещеним урядом царської Росії“¹⁾. А Шарль Моррас писав: „Можна собі уявити Францію, що грає ролю виховниці та доглядниці Росії... Але натомісць на с веде Росія, неначе ошалілий сліпий, що взявся бути поводитирем зрячих. Старша донька цивілізації стала під охорону неосвіченої імперії, яку визискує двір та продажна адміністрація“. Царський режим існував лише при фінансовій допомозі з закордону, яку берлінські банкири хотіли вже були припинити, коли запропонувала Франція свою допомогу, віддаючи свої гроші у безконтрольне користування Росіянам.

„На протязі десятих років ви влаштували франко-російські маніфестації при кожній нагоді і навіть без жадної нагоди“, казав Вітте до Тардіє, а цей останній додавав: „Занадто свят, занадто квітів тяжіло над франко-російським союзом.

¹⁾ Debidour L'Eglise catholique et l'Etat.

Франція поводитася занадто сервілістично й угиналася перед Росією“.

Анрі Беранже з нагоди однієї поїздки французького міністра закордонних справ Делькассе до Росії, писав: „великим нещастям для франко-російського союзу є те, що він суперечить усьому найсвятішому, що є в людськiм сумлінні. Адже ніколи чесна людина не прийде на думку приступити до спілки, на основі рівності, з убійником, якогоб уважала за „приятеля й спільника“.

З нагоди російсько-японської війни Вітте кілька разів заявляв, що колиб Делькассе інтерв'ював у Петербурзі і рішуче ваявив, що ця війна суперечить завданням франко-російського союзу, то мир бувби збережений. Але Делькассе не лише не зробив цього, але зв'язав Францію певними зобов'язаннями на випадок конфлікту на Далекім Сході. Французька генераліція, дипломатія і навіть суспільність були переконані, що в конфлікті з Японією переможе Росія. Ця війна в дійсності показала, до якої міри згнів організм Росії. Здійснилося все, що передбачав Леруа-Боле в р. 1888. Корупція і нездатність росіян перевищили все, що можна було собі уявити.

Ця авантюра моглаб надзвичайно кепсько скінчатися для Франції, бо в ті роки конфлікт її з Англією чи Німеччиною мігби мати фатальні для неї наслідки. Протягом цілої війни Жорес провадив завзяту кампанію проти „делькассізму“, але даремно. Французька преса підчас цього конфлікту була більш японофобською, ніж російська. В Росії ця війна не була зовсім популярна, ніде — навіть в армії. Нема вже що говорити про відношення французької преси супроти російської революції: жадних уступок, жадних реформ! — такі були гасла французької великої преси. На трибуні парламенту Делькассе взяв під свою оборону навіть розстріл Миколою II петербурзького робітництва підчас маніфестацій перед Зимовим Палацом 22 січня 1905 р.

Цікаво, що саме, тоді, коли Франція так широко старалася тримати сторону розгромленої японцями Росії, цар Микола підчас побачення в Бьорке з Вільгельмом II, без відома свого уряду, підписав оборонний союз з Німеччиною, але цей найбільший і здається єдиний дипломатичний здобуток *Reise-Kaiser'-a*, не став ніколи чинним у міжнароднім житті, хіба що аж по Рапалльо. Підчас війни та по ній російський уряд потребував від Франції значно більше грошевих дотацій, ніж звичайно. Франція по давньому надзвичайно охоче уділювала позичок Росії, але тепер уже не мільонами, а мільярдами. Даремно старий Леруа-Боле обстоював, що давати нову позичку цареві, означає дати йому змогу знову відкинути вимоги внутрішніх реформ.

В 1905 р. різні російські поступові й революційні групи нераз оголошували, що не числитимуться з позичками, затягненими царським урядом в часи боротьби з революцією.

Проте в хвилину найтяжчу для царату, пише французький історик Шарль Сеньбос, Франція дала цареві позичку. Міністр-президент Руве зазначив банкирам, що обов'язком Франції є допомогти російському урядові подолати революцію. 13 квітня 1906 р. російський Союз Союзів оголосив, що французька позичка була злочином супроти нації, що провадить боротьбу з царатом, і що ця позичка, зтягнена незаконно і без контролю народу, не може обов'язувати майбутнього народного уряду. Аналогічну заяву оголосила й кадетська партія. Але замість того, щоби вимагати від російського уряду контролю законодавчих зборів, міністр фінансів Пуанкаре дав дозвіл на 2 з чвертю мільярдну позичку, (найбільшу, зауважує Вігте, в історії модерних народів), яка дала змогу цареві подолати революцію, розпустити опозиційну першу Думу й покінчити з усіма балачками про реформи. Колиб Пуанкаре поставив був свою згоду в залежність від забезпечення правильного існування Думи, то події в Росії моглиб піти тріхи иншим від столипінських шибениць шляхом. Варто зауважити, що перша російська Дума дістала привітання від усіх парламентів світу за виключенням одинокої французької Палати. Кілька років пізніше один московський професор, відвідуючи разом з французьким ученим Раулем Лябрі поле Бородинського бою, зауважив: „Наполеон приніс багато лиха Росії, але ваша республіка ще більше“.

Підсилена французькими грішми й підбадьорена перемогою над революцією „мать Расея“ бадьоро пустилися на ряд карколомних авантур. Окупація північної Персії й розігнання перського Меджілісу (парляменту), приєднання Зовнішньої Монголії, і зазіхання на Царгород — щоби не згадувати за инші. Підчас цілого цього періоду вона ставила свою спільницю Францію перед доконаними фактами. Особливо це відноситься до часів першої та другої балканської війни, та зрештою й не в меншій мірі й підчас світової. Переповідати усі деталі ізвольських та сезонівських дипломатичних скоків, за якими ледви-ледви встигає, угнатися, дещо вайлуватий Пуанкаре, булоб занадто обтяжливо.

В кожному випадку підчас своєї дуже авантурничої гри на Балканах в роках 1912—13 (перша й друга балканські війни) Росія зовсім не втаємничувала союзницю у свої дипломатичні інтриги. Єдине, що від Франції вимагалося, це негайне уділення коштів на амуніцію для Болгарії й Сербії.

У передмові до своєї праці п. Жорж Мішон зауважує, що він, як неурядовий історик не мав змоги перестудіювати архівів французького міністерства закордонних справ, де малоб бути чимало незаних документів щодо франко-російського союзу. Проте треба вважати, що й написана виключно на підставі вже друкованих й оголошених матеріалів, праця Мішона є дуже повчальною й корисною.

Людська пам'ять є надто коротка. Навіть сучасники по-

дій дуже легко забувають на другий день те, що сталося вчора.

А закид цей можна заадресувати м. и. і нашим політикам 1917 р., які обожали „демократичну Францію“ і від неї сподівалися всіх благ для України.

Д.м. Донцов

Кінець російської революції

Богато пишуть про Термідор російської революції. Але Термідор не був кінцем французької революції, не буде й кінцем російської. Цей кінець наближається. Але деінде є його симптоми.

Дуже мало є подібностей між обома революціями. Але одна є маркантна: їх міжнародній характер. Бодай такий хотіли вони обидві собі надати. Большевизм виповів війну „світовій буржуазії“, яacobинство — коронованим головам. Обидвоє несли свої ідеї — на вістрі багнетів. А коли Бонапарт доходив з Парижа до Москви і до Єгипту, а Троцькі й Ворошилови тікали з Києва до Харкова і з Перербурга до Москви, — то це не була їх вина: „доброї волі“ роздмухати „міровий пожар“ їм не бракувало.

Ідеології були інші, але це менше важне. Для Наполеона — це була „континентальна Європа“ під проводом Франції. Для Леніна — „соціялістична Європа“ під проводом Росії.

В 1808 р. цісар французів, в обіжнику до європейських кабінетів пояснює, що його метою є „скріпити силу континенту проти його ворогів, служити великій справі європейського континенту“ (якої товмачем є, очевидно, Франція). Коли які держави, напр. Еспанія, Португалія чи Велика Британія, „зраджують справу європейського континенту“, то в ім'я цієї справи — їх має укарати Франція...¹⁾

Дивним збігом обставин — якраз вороги святої „справи континенту“ були ворогами Франції. Точнісінько, як тепер, коли вороги російського імперіялізму, були якраз ворогами святої справи соціялізму. Коли треба було — в інтересах великодержавного становища Росії зайняти Україну чи виступити проти Англії, якраз оці держави показувалися „зрадниками святої справи соціялізму“! Для охорони французького імперіялізму в Європі Наполеон видумав „континентальну систему“. Для охорони російського імперіялізму — Москва видумала Комінтерн.

Революційний Париж (в особі цісаря Наполеона) командував європейськими королями і князями, наставляючи одних

¹⁾ Ст. G. Hanotaux в La Revue de Paris, 1928. I.

і скидаючи інших, — цілком як революційна Москва своїми „комуністичними партіями“ в Європі, гласкаючи одні, розв'язуючи другі. Обидвоє бунтували європейські низини проти їх держав не на те, щоб їх визволити, лише, щоб запанувати над ними самим.

Кожна революція здійснює реальні, об'єктивно-можливі цілі. Але суб'єктивно — стремить до цілей фантастичних. Візує в точку, далеко вище положену від тої, в яку влучає.²⁾ Цєю фантастичною точкою якобінства був — комуністичний „бабуїзм“ Бабефа, ідеал старогрецької республіки, і — завоювання Європи. Реальними цілями революції, натомість, були: створення буржуазної республіки і — відпертя європейської інтервенції. Коли ці практичні цілі були досягнуті, а фантастичні дістали в лоб, революція скінчилася. А безпотрібна вже диктатура — впала... Не в липні 1794 р., коли потягли на шафот братів Робесперів (це був лиш перший удар!). По Термідорі революція не скінчилася. Її поніс по всіх кутках Європи „Робеспер на коні“ — Бонапарт. І щойно, коли остаточно згоріла його утопія у гарматнім вогні під Ватерльоо, революція скінчилася. Не булоб Ватерльоо переломовою точкою в історії, колиб значило кінець кар'єри одної людини. Але воно було кінцем кар'єри одної ідеї.

Спочатку захопленням її зустрінули в Європі: Гайне, який писав їй гимни; Гете, якого німецький патріотизм вона розброювала; Ренанці, які обсіпали квітами французьку революційну армію в 1792 р., а в наступючій голосували за прилученням до Франції; Арндт, який присягав ще в 1804 р., „славити, як довго житиме, революційну Францію“...

Але коли Наполеонівська „Паневропа“ зірвала маску; коли з'явилася учасникам історичної драми як Велика Франція, яка без церемоній доптала свободу народів, — зачався бунт. Бунт народів і — династій.

Перший удар наполеонівському Інтернаціоналові нанесли Іспанія. Другий — автократична Москва. Третій — німецький нарід. Той самий Ернст Моріц Арндт кидає вже тепер „прокляття“ французькому „космополітизмові“, який є „не від Бога, а від тиранів і деспотів, що, ніби то в ім'я внеслих цілей, хочуть зробити з народів купу гною“. Протестує проти „всесвітнього юдаїзму“. Готовий витягти всі консеквенції з того, тричі проклятого, облудного інтернаціоналізму, який поділив цілу людськість на дві верстви: „людоджерців і пожираних“.³⁾

А другий, Герес, накликає скінчити з „зимнокровою байдужністю Німців“. Проклямає, що „без здібности ненависти і любови“ — немає великих народів; що внутрішнє почуття права — є ніщо, „коли не може силою змусити себе шанувати“.⁴⁾

²⁾ Гл. про це Vilfredo Pareto, *Traité de Sociologie Generale*, § 1869 і слід.

³⁾ Ernst Moritz Arndt, *Der Rhein, Deutschlandsstrom, aber nicht Deutschlandsgrenze*.

⁴⁾ Görres, *Wider Napoleon, für das deutsche Volk*.

Слідом за вибухом протесту проти здемаскованого інтернаціоналізму, спалахує отже й свідомість метод, якими його треба згнестити.

Коли „Робеспер на коні“ наткнувся на цей гранітовий мур нової, зревольованої Європи, фантастичні цілі революції розвіялися як дим. В квітні 1814 р., в урочистім акті в Фонтенбльо — французька революція зреклася своїх утопій — тих цілей, за які боролася 20 літ.

Цей день (або коли хто хоче — день Ватерльоо) і був кінцем французької революції. Для забезпечення її реальних — не утопійних — цілей не треба було вже жадного диктатора — ні в якобінськім жабо, ні в цісарськích еполетах.

До подібного моменту зближається семимилевими кроками большевицька революція.

Російського Робеспера ще не потягнули на гільотину. Але російські Дантони й Марати вже поїдають себе взаємно мов тарангулі в пушці, опиняючись один по однім за бортом: за кордоном (Троцький, Бесідовський) чи на тамтім світі (Раковський, Палащук) — певна ознака близького кінця диктатури.

Як ідейна сила в середині і як міжнародній чинник, большевицька диктатура видохлася, стала безпотрібною. Кожна аристократія, каже Ле-Бон, тримається лиш доти, доки пожиток від неї для країни усправедливує тягарі, накладані на населення і її привілеї.⁵⁾ Цей період совітського самодержавія минув. Для збереження об'єктивних, практично здійснимих цілей революції — диктатура вже не потрібна. Ні про поворот поміщиків, ні про інтервенцію Європи в Росії — для реставрації передвоєнних відносин ніхто не думав. Утопійні цілі революції — соціалізм і світова революція — показалися безглуздою мрією, яка розбивається о потреби економічного розвою і об рішучий спротив Європи. „Чого Європа не розуміє — писав М. Горькій — це, що Ленін вратував Росію перед селом, яке маршеровало на місто“.⁶⁾ Не перед селом, а перед революцією, яку хотіло 80 відсотків був. Росії, — „ратував“ Ленін горківсько-босяцьку кліку аж до своєї смерті, по якій її вже ніщо не врятує, і по якій мусить прийти російський Термідор, який скінчить з большевицькими Бабефами, як скінчила історія з Бабефами французькими. Але колиб навіть хутко до того прийшло, то це зовсім не означало би кінця революції. Так як революція французька переісточилася в завойовницький цезаризм, так і большевицька — навіть по Термідорі — могла би грати ще довго ролю великого проти-

⁵⁾ Dr. Gustav Le Bon. Bases scientifiques d'une Philosophie de l'Histoire. L. II, Ch. IV.

⁶⁾ Propos de M. Gorky, recueillis par P. Pozner, Nouvelles Littéraires, 2. IV. 1932.

європейського чинника, воюючи замість з „гнилою буржуазією“, — з „гнилим Заходом“, як це вона вже робила в Азії, не в імя „пролетаріату“, лиш в імя „національного визволення“. Не Термідор є рішачим моментом для наступлення кінця большевицької революції, лише зріст чи ослаблення її експанзивної сили навні. Отже ця експанзивна сила заломилася безповоротно, і тому я говорю, що революція російська — скінчена.

Поки відділи російської комуністичної армії могли робити перевороти в Баварії, Ризі, на Угорщині, поки їх вітали з захопленням здеморалізованої пововенною катастрофою мася і згістеризовані „шенгайсти“ буржуазних столиць, — доти не вільно було говорити про кінець російської революції. Як не можна було говорити про кінець французької революції, поки Гайне і Арндти, мов килими, стелили свої гимни під копита інвазійної французької армії. Але нагло все змінилось. Російський інтернаціоналізм захитався, його сила експанзії заломалася. А — сили, які завдали йому смертельний удар, були ті самі — або подібні — що і сили, які звалили якобінство. Перший удар совітському інтернаціоналізмові задала таємнича держава Східного Сонця, велика східна потуга, зі старим фєвдальним укладом, зі здоровою ще аристократією і майже божественним культот монарха, — Японія. Так само, як перший удар Наполеонові задала тодішня фєвдальна східна потуга — Росія. Капітуляція — коли інде такого „героїчного“ і пащекуватого — большевизму в Манчжурії, — це було Бородино совітського інтернаціоналізму...

Другий удар зазнав він — так як і наполеонівський — від держави, яка і з початком ХІХ в. була душею антиінтернаціоналістичної коаліції; яка — своїми свободолюбними установами тоді, а своїм індустріялізмом тепер, здавалосяб найліпше була підготована для тріумфу ідей 1789 або 1917 року, але яка — і одним, і другим задала смертельний удар: від Англії, яка своїм способом — перша згнобила у себе большевизьку пропаганду... Нарешті — як і тоді — проти нового космополітизму вибух бунт європейських народів. Це були насаперед — Італія і Німеччина, крім них Фінляндія, Австрія, Угорщина, не кажучи про Україну, яка як Еспанія за Бонапарта, вела проти узурпаторів розпучливу „гверіллю“ ще в час, коли перед ним плазували інші народи.

Це були фашизм і гітлеризм, це було „прокляття космополітизмові“, кинуте наново, лиш на адресу Росії, це була війна облудним гаслам марксизму. Ніби серед задуху і смороду, які витворювала большевизька пропаганда, хтось пустив потік свіжого повітря. Ніби чиясь невидима рука здерла з кривавого обличча насильника — облудну маску месіянства, відслонюючи замість сподіваного Спаса — Люципера. Сліпі побачили за московським визволенням — стремління обернути народи в по-

-гній для нової євразійської „цивілізації“, а за „новими“ гаслами совітського інтернаціоналізму — заялозену й банальну „фільософію“ славянофілів про Месію людства — Росію, за Ленініми і Сталінами — твердолобих „начотчиків“ Івана Грізного.

Великій брехні нашого віку — мужньо протиставилася національна ідея. На Заході зрозуміли, що „націоналізм... є останній засіб для утримання при житті народу“, що „колиб його зборов інтернаціоналізм, то суспільність, серед якої націоналізм зазнавби такий удар, булаб засуджена на скоре зникнення“. На Заході зрозуміли, що доктрині абстрактній, треба протиставити — голос крови, бо „найвищий володар наших ідей і вірувань, ірреальне.. є один з наймогутніших творців реального“.⁷⁾

З фашизмом — каже Черчіль — „родилася нова ідея, яка почала підбивати світ. Народам, що терпіли під впливами марксизму, показав він вихід з катастрофи, що їм загрожувала. Мусоліні здвигнув маяк, що служив тим народам дороговказом“.⁸⁾

Ця ідея перемогла і в Німеччині в дні 5 березня. Ворожа гітлеризмові польська преса мусіла об'єктивно визнати, що в цім русі вилялася велика життєва потенція німецького народу, стремління ідеалістичні.⁹⁾

Про ці новітні національні рухи взагалі, пише Дмовський: і XIX вік „знав рухи, що поглиблювали відношення до рідного краю, які в європейських краях називалися націоналізмом (в протиставлення до інтернаціоналізму), але в наші часи ці рухи прийняли нові форми. „Несподівані для марксистів були методи, якими зачали (ті рухи) з ним боротися: методи гвалту і терору, їх (марксистів) власні методи. Італійський націоналізм не був новиною, новиною був фашизм, перший в Європі національний рух, який прийняв і примінив в боротьбі (з марксизмом) методи марксизму... Був це великий удар для комунізму... Він показав іншим народам, що для успішної боротьби з комунізмом треба боротися його власною зброєю... XX-му віку прибула нова потужна риса, що відділяла його від XIX-го: боротьба за рідний край, за традиції... за міцні узи, що вязали суспільність в одну моральну цілість, боротьба, проваджена способами, перенятими від ворогів“.¹⁰⁾

Таким був протикомуністичний фашизм, таким був і протикомуністичний національ-соціалізм. Переймаючи методи боротьби марксизму, вони апелювали не до абстрактних теорій, не до механічних панацей, лише — до нового духа народу, до його ідеалізму.

„Сенс національ-соціалістичної революції в духовім моменті“, в знищенні світогляду лібералізму, в романтиці, в ге-

⁷⁾ Le-Bon, op. cit., L. V., Ch. I i II.

⁸⁾ N. Wiener Journal. 4. IV. 1933.

⁹⁾ Kurjer Lwowski, 10. IV. 1933.

¹⁰⁾ Roman Dmowski. Oblicze XX wieku, Kurjer Lwowski, 7. IV.

роїмі, в створенні нового німецького народу“, бо „ми — покоління, яке мусить більше жертвувати, ніж інші перед нами“, покоління, яке вірить, що його „право лежить не в чімсь чи в кімсь поза ним, лише в його власній силі“. Бо „лише сила була повсякчас — управнена зголошувати право на життя, ніколи слабкість, лиш відвага і вірність переконанням“...¹¹⁾ Ці слова, так подібні до промов Мусоліні, водночас разячо — до деталей — пригадували філіпіки Арндта і Гереса з часів боротьби з наполеонівським „паневропеїзмом“. Боротьба аж до знищення з інтернаціоналізмом і — боротьба власними методами противника — наставлення, за яким так тужив колись Сорель, свідок морального упадку буржуазії, — тепер в нових пророках знайшла нову силу, в націоналізмі — ідею: в старих традиціях — в стародавнім Римі, в Пондамі.

А за тими рухами — прийшов їх голосний відгомін: несподівана виборча перемога гітлерівців в Егері в Чехії, спалення юрбою комуністичного Дому в Дюбліні, викинення комуністичних послів з болгарського Собранія, нарешті — по розгромі італійської, англійської та німецької соціально-демократії, повна демобілізація і розлам французької (по Авініонським зїзді) і австрійської... Російський інтернаціоналізм і співзвучні течії в Європі корчаться і відступають перед новою силою не поліційної монархії чи олігархії, а сто трицять мільйонного бльоку „фашистівських“ народів — Італії, Німеччини, Австрії і Угорщини, народів національно спаяних, не загрожених жодною національною іредентою. Загрожений цим бльоком з Заходу, а Японією зі Сходу, народами, в яких піднесли голову старий дух Фіхтевого запалу, змішаний з новим сорелівським (у одних), або непережиті лицарські традиції феудалізму (у других) — большевицький інтернаціоналізм є стриманий в своїй експанзії, дізнаючи одну поразку за другою, один удар по своїйму престижу за другим. Його положення трагічно нагадує положення французького інтернаціоналізму великої революції, коли її вождь, „Робеспєр на коні“, розбитий на Сході і під Липском, підмінований в Іспанії, чув наближення кінця.

Російська революція розпучливо бореться з чимраз більшим числом своїх ворогів. Бореться — як колись французька — подібнимиж методами: загрожує Англії в Індії і в Єгипті, послугується засадою самостановлення народів, конспірує, де можна грозить, підміновує домпінгом європейську торгівлю (як Наполєон англійську „континентальною системою“). Але — жетїнь смерти зависла над жовтневою революцією, а вороги бють її власною її зброєю. Пробуджена Азія — в постаті Нанкінського уряду і Японії вхопила її мертвим хвитом на Сході. На полудні вічною примарою помсти повстає Україна під прийнятим большевизмом, але зверненням там проти нього — кличем

¹¹⁾ З промов Гебелса і Гітлера (Kölnische Zeit. 9. IV., Vos. Zeit 9. IV.).

самоозначення. На Заході — власною його зброєю побивають марксизм нові національні рухи.. І навіть остання дошка ратунку конаючого режиму — цькування темної юрби на „іно-родців“ (як це робив царат), щоби відвернути гнів народів від себе, — навіть ця зброя обертається проти Совітів. Як напр. процес англійських інженерів. Коли один з обвинувачених кинув в лице совітським прокураторам слово — „брехуни“, коли другий заявив, яким моральним катуванням піддають підсудних совітські інквізитори, „переслухуючи“ їх по 18 годин без перерви. Коли Алан Монкгавз зложив заяву, що цілий „процес“ є „наклеп, оснований на свідомстві стероризованих (російських) в'язнів“ — це прозвучало мов голосний полчи́ник цілий банді боягузів, що зве себе урядом СССР. По словах Монкгавза — умлівіч застановлено радіо, голосномовник замовк і збен-тежені відважним — нечуваним для Кремлівських тиранів — ви-ступом „судді“ мусіли перервати на кілька хвилин розправу... „Поглядова лекція“ не вдалася і хитро інсценізована імпреза, яка мала підрепарувати захитаний престиж збанкрутованого режиму, захитала ним ще більше. Революція пішла — на пере-говори і замість гасла — „лордам по мордам“ — післала сприт-ного ганделеса Літвінова ратувати, що дасться. Полічники від Японії й Гітлера — лишилися без протесту, сторожевих псів большевизму за границею, разом з їх пресою, — посадилося на ланцюг, позу непримиримого революціонізму довелось від-класти до кращих днів, а тим часом — перейти до ординар-ного круті́йства фахової дипломатії, до політики торгів, на яку не можна не дивитися без іронії й сатисфакції.

Щож це за торги? Це спроби мобілізувати для ратування осмішеної жовтневої революції — всі можливі атути зі старого реквізиту соціалдемократії або царської Росії: в Женеві Літвінов зачав удавати колишнього пацифіста, як в свої тяжкі часи романівська монархія в Гаазі в 1899 р., зачалось зали-цяння до 2-го Інтернаціоналу „соціал-зрадників“, відсвіжено ре-мінісценції франко-царського союзу, ну і — розпучливий крок — „словянської солідарности“ (око до Малої Антанти) і пр. Все пущено в роботу, щоби не дати здійснитися консолідації Європи на основі порозуміння чотирьох великих держав За-ходу; щоби вбити в нього бодай французький клин.

Чи ця гра большевикам удасться, тяжко сказати. Серед французьких політиків не брак маляків, які готові скорше ба-чити цілу Європу збольшевиченою, як нормальні відносини з Ні-меччиною. До них належить м. и. і Геріо, який нагло запалав завзятою любов'ю до большевизму і зробився його добровіль-ним комівожером. Але є органи преси, що глузують з цих рецидивістів передвоєнного „альянсу“. „Je suis partout“ пише: „П.п. Даляде, Бонкур, Геріо і Кот маюг. здається, ідею (це-лучається з ними). Велику ідею: франко-російський союз. Офі-ційні часописі вже розводяться про традиційну приязнь, ...чу-ємо про генерала Зиму, про козаків в п'ятьох переходах від

Берліна, про словянський чар... Чи може побачимо товариша Ворошілова, що провадить до Тульона моряків батюшки Сталіна і складає вінець на труні незнаного вояка? А тоді придуть певно і пожички, багато пожичок... Бо всі знають, що Росія потребує багато грошей, а інвестиції в ССРСР така певна річ... І — лишаючи жарти на боці: „ми не хочемо союзу з Совітами, бо союз з ними — це війна, війна, в якій Росія спершу коштуватиме нас дуже дорого, а потім справить такий самий завід, як і Росія царська“. Отже порозуміння з Німеччиною? Чому ні, про це говорить Жувенель, а згадана часопись пише: „Є річчю цілковито певною, що французький націоналіст ліпше порозуміється з німецьким та італійським націоналістом, аніж паціфіст чи марксист. Бо націоналіст не виходитиме з жадного пересуду чи доктрини, з жадної ідеологічної ворожнечі, з жадного парафіяльного патріотизму. Він матиме на оці лише інтереси, а на ґрунті інтересів найлегше робити концесії і знайти порозуміння“.

Подібні голоси (а вони не відосібнені) свідчать, що „пакт чотирьох“ може здійснитися, а тоді... Хрестовий похід проти большевизму? Ні, до такого рішення проблеми російської революції відносини в Європі ще не дозріли. Але такий пакт створивби бльок держав, з яких бодай три — не тільки в середині здусилиб комунізм, але й протиставилиби большевицьким інтригам в Європі і в Азії — єдиний, ворожий фронт. Оскільки Італія має напружені відносини з Югославією і Малою Антантою і оскільки захоче відіграти ролю колишньої Габсбурської монархії на Балканах, (говориться про Дальмацію й Солунь) — вона не може бути прихильницею Росії. Що нею, щиро і на довго, не може бути Велика Британія, це доводить не тільки історія англо-російських відносин за останні 150 літ, але й останні конфлікти тих держав в Азії. Що ж до нової Німеччини, то вистане отворити „Мою Боротьбу“ теперішнього канцлера, щоби усвідомити собі, що не в дусі прихильности уложить він відносини своєї країни до ССРСР. Гітлер шукає виходу для Німеччини лише на російським Сході. Лиш там він прагне розв'язати „диспропорцію між числом населення (Німеччини) і простором... Жадання привернення границь 1914 р. є політична нісенітниця, яка лише приведе до нової антинімецької коаліції і до нового розгрому“. Треба припинити „вічний потяг Германців на Південь і Захід Європи“, й звернути очі на Росію. Остання як держава — є в стані розкладу. „Бісмарк в теперішніх обставинах ніколи не шукавби союзу з державою, яка, як Росія засуджена на упадок“. „Росія не є жадним союзником у визвольній боротьбі німецького народу. З погляду чисто військового, відносини, в разі війни Німеччини й Росії проти Західної Європи... уложились просто катастрофально. Боротьба веласяб не на російській, а на німецькій території, при чім Німеччина не отрималаби від Росії жадної вартісної підтримки... В цій боротьбі

Росія, як чинник технічний, взагалі не існувалаби". Що більше, Гітлер вважає, що навіть саме затіснення союзу з Росією викликалоби моментальну превенційну війну Франції й Англії проти Німеччини. Тай не дотрималаби Сов. Росія жадного договору, бо німецький канцлер є тої думки, що не може дотримати жадного договору уряд, який складається з „заплямлених кровю ординарних злочинців“, з „репрезентантів брехні, обману, й рабуїку“. Большевицький уряд є комуністичний, отже „не заключається договорів з партнером, якого одинока ціль є знищення другого“. Росія не як союзник, лиш як терен німецької експанзії — ось ціль Гітлера, для осягнення якої треба очевидно мати криті плечі на Заході, особливо з боку Англії, яка задовольниться зреченням Німеччини ролі морської і колоніяльної держави¹²⁾.

Як думає здійснити цю програму екпанзії в Росії Гітлер, про це він не говорить. Але вистане ствердити, що з усіх німецьких урядів передвоєнних і повоєнних (виключаючи коротке інтермедцо війни) — його уряд є Росії — не лиш большевизмові — найбільш ворожий. І ця ворожість, до якої прилучиться ворожість (в зовнішній політиці) Великої Британії і (у внутрішній) Італії — заважить страшним тягарем на дальшій упадку большевицької революції і той упадок прискорить. Гітлер пише, що не потребує він робити нового походу Александра на Схід. Йде на разі в бік найменшого опору: зробить Anschluss. Так як Сталін приєднав Росію до своєї Грузії, приєднає Гітлер Німеччину до своєї Австрії, (що дасть м. и. йому спільну границю з Угорщиною й Італією). Вже саме сконсолідовання антикомуністичної Європи, а дальше — напр. спільна її гарантія незалежности Балтійських держав і Фінляндії, і прихильна неутральність в разі неминучого загострення ситуації на Україні підчас ліквідації большевизму — вже це є багато. Це будуть нові удари, які зліквідують не лише большевицьку, але — всяку Росію як світову імперію. Приклад Китаю показує, що поділ Росії, без огляду на її простори є річчю цілком можливою...

Фашизм в Італії, консерватизм в Англії, націонал-соціалізм в Німеччині, Гембес (замісць Беля-Куна) в Угорщині, Японія в Манчжурії і — в Китаю (замісць Бородіна), це удари по престижу совітської Росії, які можна порівнати з тим, який зазнала Росія Миколи I. по Севастопільським погроми, коли нагле заламання престижу царату в зовнішній політиці — потягло за собою ліквідацію цілого режиму внутрішньої політики, „епоху великих реформ“ — предтечу революції. Так буде й тепер. В 1919 р. російська революція рішила „сісти на коня“, щоб підбити світ, це був її бонапартівський період,

¹²⁾ Mein Kampf von Adolf Hitler, XIV. Anfl. München 1932, ст. 732-750, і 154.

ширення світової революції в Азії і Європі було єдиним „успіхом“ Совітів, яким з браку успіхів у внутрішній політиці, могли почванитися перед своїми підданими; як блиск царату зовні — відшкодував його підданих зарабство в „своїй“ державі. Заломання цілої „світовореволюційної“ політики за кордоном ССРСР і останній порахунок з комунізмом в Європі, — відбере останній блиск престижу СРСР, і — рацію існування режиму облуди і брехні. Поражка „Леніна на коні“, як була поражка „Робеспера на коні“, стає кінцем революції.

Яка роль в ліквідації російської революції випаде Україні, що входить в ССРСР? Над Європою сходить зоря нової епохи, завмирання пересудів і сил ХІХ. віку, епоха народження нової національної думки (яку вище схарактеризував я словами Дмовського). Національної думки, випосаженої в нову силу, новий дух — далекий забобонам старечого лібералізму, готовий боротися і знищити інтернаціоналізм його власними методами. Нема двох думок, що ми мусимо стати по стороні отої нової Європи — не брехливої Паневропи Бріана, не так званої демократичної Європи, лише тої, яка нарешті знайшла себе, свої традиції і зважилася затримати залізною рукою облудний похід гнилого месіянства зі Сходу. Коли станемо проти цієї Європи — опинимося в товаристві: Росії, 2-го і 3-го Інтернаціоналу і міжнароднього жидівства. З цим товариством нам рішучо не по дорозі.

„Діалектичний розвій“ російської революції скінчений. Вона виродилася в свою протилежність: селянам обіцяли панську землю, а — забрали й їх власну, обіцяна свобода — виродилася в деспотію, право націй на самоозначення — в право Москви обернути їх в ту „купу гною“, про яку говорив в поемі з революцією французькою — Арнат.

Ворожа большевиамові Росія готується перейняти спадщину революції. Вона хоче затримати і „вселенскость“ большевицької революції, і її месіянство лише надати їм инший зміст, „направити революцію в ее истинное русло“. Навіть може зберігти її вивітрілий патос і методи, лиш — „блоковским „Двенадцати“ показатъ ведущего их Христа“. „Вино старое Российской Исторической Идеи влить в мехи новые“¹³⁾.

Але саме потреба замінити новим большевицько-месіянський патос, свідчить, що цей останній згинув. Саміж „Утвержденці“ признаються, що „сегодня — России нужна пере-дишка“¹⁴⁾.

Нашим завданням є до цієї „передішки“ не допустити. На Україні спадщину російської революції повинен перейняти не новий Месія з Москви, лише — нова

¹³⁾ „Завтра“, ежемесячник Утвержденцев, Париж № 1, „Утверждение“, № 2.

¹⁴⁾ „Завтра“, № 1.

українська національна ідея. Та, яку — *contra plures* — ми здавно пропагуємо на сторінках цього журналу і його попередника, і де-інде.

Ця ідея переможе не клебням Нового Ковчегу („єдиного фронту“), лише відметенням набік всіх отих „ні горячих, ні зимних“, які цій ідеї кидали можливі колоди під ноги; отих, які стараються погодити націю з інтернаціоналізмом, Мазепу з Марксом, Міхновського з Ліпінським, незалежність з Драгомановом, отих що замість про свою країну, думають про консолідацію „європейського Сходу“ з столицею Москвою, (монархісти, шаповалівці) і (як радикали) моляться на жидівський та III. Інтернаціонал. Ці групи занадто вірять в „манну небесну“, щоб мати віру тільки в себе. Не вони потраплять поставити проблеми, які виринуть по упадку російської революції, — в цілій їх трагічній альтернативності.

Не є різниця між нашими двома таборами, що ніби один „віддає першенство волі над розумом“, а другий — дає першенство волі свідомій. Бо в дійсности в того другого — воля спараліжована. А „свідомість“ полягає на боротьбі з усім новим і яскравим і — повторюю — в киданні тому новому колод під ноги, в консервуванні всього дряклячого у власній суспільності.

На зміну конаючому лівому революціонізові на Наддніпрянщині прийде правий революціонізм. Так як це є в Європі. Лиш той правий революціонізм зліквідує і большевицького і всякого нового московського Месію на Україні. В цій трагічній сцисії сил на Україні для ливоскоків (консервативних чи соціалістичних) залишиться тільки одне місце: між молотом а ковалом.

Е. Маланюк.

Вистава совітської плястики у Варшаві

На Заході просовітський снобізм фактично заламався.

Минули часи, коли по паризьких сальонах підстаркуваті дами і повосенні кавалери заглиблювалися в Достоєвським, насолоджувалися Волга-волгами, мріяли про мильовничу бруталність і зітхали за грядущим варваром.

Модна хвиля спадає. За останній час так багато висвітлилося й оформилося. Так швидко прокреслюється демаркаційна лінія, що розколює світ, мовляв Рильський — „на так і ні, на біле і червоне“.

Хвиля спадає. Але по закону ретардації ця хвиля ще затримується на східних окраїнах Європи.

До вистави сов. плястики, що її організувало „Всесоюзное Общество Культурной Связи с Западом“ в салях Інституту Пропаганди Мистецтва у Варшаві, безперечно було немале зацікавлення з боку місцевої суспільности, головної, артистичної еліти.

Вражіння глядачів, що шукали „величезних досягнень октября“, „нового підходу до малярської дійсности“, „революції в мистецтві“, „нечуваних на Заході завоювань“ і т. п. було приголомшуюче. Розчарування — повне так у найбільших снобів, як і у найбільш свято переконаних в обовязковій російській геніяльності і „цікавих — будь що будь — експериментах“. Представлені на виставі сов. мистці двох категорій: 1) досить кваліфікованих і 2) зовсім некваліфікованих. Пересічний вік перших — 55 — 60 літ, других — 25 — 30. Вживаючи термінології совітської, перші — „специ“, другі — „червоний молодняк“. Середина між ними залишається майже незаповненою. Ця обставина надає виставі специфічний характер розхристаности й випадковости.

Передусім — старі (з царських часів) знайомі.

Колись — люди різних мистецьких угруповань, від народницько-інтелігентських „передвіжників“ до рафіновано-естетських „міріскусників“, — вони нині мусять виконувати „соціяльне замовлення“ й „творити пролетарську плястику“.

Російське малярство ніколи не могло похвалитися великими досягненнями, великою оригінальністю чи великими артистичними особистостями. Блискучі наші портретисти Левицький чи Боровиковський — залишилися в свій час чужими російському малярству і традиції не створили. Потім прийшли великою кількістю Німці — професори, навчали в Петербурській Академії — фабрикуючи сотні „класних художників“ і марних малярів. Проблеми мистецтва, задачі питомо-малярські — за браком органічної культури — не інтересували російських мистців аж до 90-х років XIX в., коли-то в Росії зачинається вплив французького малярства. Коли виєлімінуємо єдиного цікавого Москаля — Сурікова, Українця — Куїнджі, двох фахівців — Шішкіна (ліс) і Айвазовського (море) та геніяльного Врубеля, то від російського малярства (різьбарство було традиційно убоге) залишиться лише Рєпин.

Тільки біля 90 рр., вже на зловіснім тлі неминучого упадку імперії, — під спізнїлим впливом Заходу — збуджується в Росії зацікавлення до малярства, як такого (отже й до національного малярства, до ікони, до старовинного московського майстра А. Рубльова і т. и.). Виникає цілий ряд імен — Богаєвський, Кустодієв, Левітан, Серов, Бенуа, Сомов, Судейкін і інш. Але якраз їх в першу чергу (як одночасно в літературі — М. Гумільова і його школу) немилосердно й начисто, до кореня, зрізує большевизм,

для якого європеїзм тих течій був смертельною небезпекою.

Отже літературництво, зміцнене довшою добою раг ехелленсе літературницького „передвіжництва“*), було і залишилось головним змістом російського малярства і головним прокляттям його. Цього прокляття не зняла ні революція, ні советизація. Ота літературщина малярська й дала підстави гукати на цілий світ про „пролетарське малярство“. Але якаж, малярська, по суті, ріжниця є між колишнім „Засіданням Держ. Ради“ Репина і теперішнім „Засіданням ВЦК'а“. — Бродського? Навіть розміри полотна і кількість зужитої фарби — б. м. однакові. І варшавська вистава це виразно виявила і підкреслила.

Старі знайомі — а серед них бачимо й колишніх „парижан“ (Кончаловских) — виконуючи „директиви партії по сектору образотворчої продукції“, власне й вхопились спасенної літературщини — традиційної істоти російського малярства. В результаті — артизму, індивідуальности, окричаних „шукань“ і „нового“, годі шукати на образах старих знайомих.

Петров-Водкін, що колись приємно стилізував тендітних шляхотських панночок на тлі „дворянських гнізд“ перед затишними ставками маєтків, нині мусить тими ж засобами і в тих же позах малювати представниць „беднейшаво крестьянства“... Колись цікавий рисівник — стиліст, що студіював візантинізм і „проблему ікони“ — П. Кузнецов, спрIMITизувавши фактуру й відповідно знизивши стиль, малює іконописних „робітників“ і „трудоу інтелігенцію“.

Відомий вірменський пейзажист — Сарян пробує „пейзажно“ малювати „земляні роботи на місці будови державного театру“ — образ, що в нім, поза довгим і благонадійно-пролетарським титулом, нічого „пролетарського“ і нічого „нового“ немає.

Пейзажист Радімов — без революції, вигідно малював би собі луки й ріки, а тепер мусить левітановським стилем і ліричними фарбами масово малювати „індустріалізацію“, — „Доки Коломенського заводу“ або „Паротягові варштати“. Вражіння від такої „фабричної продукції“ — вбоге й жалісне, бо на буржуазнім Заході кожний машинний трест може похвалитися значно міцнішими й технічно й артистично образами свого маляря-рекламиста.

Добрий критик і зманерований Парижом пошукувач ріжних „ізмів“ — Нюренберг, що колись малював жовтих жінок на берегах зелених морей, — нині зі старанністю

*) Так звалося т-во малярів, що під впливом „народницьких“ ідей 60 рр. улаштувало періодичні мандрівні („передвіжніє“) вистави своїх образів з метою „просвіщати темний нарід“. Це т-во проіснувало аж до революції.

учня „натуралістично“ вирисовує „будівництво блюмінгу“, або літературну сценку, — як жінки чистять бараболо в колхозі „Червоний Прапор“:

Серед [колишніх „передвіжників“ був такий Давід Штернберг. Фантастично-нездарний, безпорадний в рисунку й деревляний в фарбах — він робив кар'єру малюванням губернаторш, генеральш і т. і. Якаж була несподіванка побачити його в ролі „пролетарського мистця“, що нині малює „Робітниць на чайних плянтаціях“.

Найбільш репрезентаційним (на експорт) мавби бути вже згаданий Кончаловський, колись найнадійніша — (разом з Н. Гончаровою) — постать артистичної Москви. Типовий російський продукт Парижу (Сезанн), він мав всі дані на фундатора — пізнього імпресіонізму в Росії. Пройшло 15 совітських літ і Колчановський залишився тим самим, тим, що „подає надії“, не дивлячись на свої 57 років. Все тіж численні й нескінченні натюрморти, тіж помідори й виноград, тіж меблі й ентер'єри...

Між „спецами“ й „червоним молодняком“ є та досадна різниця, що „специ“, законсервовані й позбавлені мистецького розвитку, — принаймні володіють ремеслом, ц. т. вміють рисувати і (в меншій мірі) малювати. „Молодняк“ же, мимо марних потуг на 100⁰/о пролетарськості, рисує дуже слабо, а малює ще гірше. Щож до молодости у того „молодняка“, — то її не має ані кріхти: все зїли у мови „самой свободной в міре страны“. Жадної творчої ідеї, жадного натяку на молодечу рухливість, на сміливий жест, жадної відваги і жадної свободи. І в цім, може, те найстрашніше, що є в страшній совітській дійсності.

Задуха моральної кошари, тяжке повітря „канцелярії мистецтва“ й малярського колхозу — ось чим тхне від всіх виставлених одноманітно-урядових „фізкультур“, „підшефних совхозів“, „ударників“ і „електрофікацій“. Дійсно не фарби, а дозволені поліцією „кольори“, не форми, а — жандармський „уніформ“. Людину, неповторну й істотну для творчости людську особистість, кажучи мовою Шігальова — „істреблено“. Трупним духом віє від мертвих чотирикутників зафарбованого полотна.

Канони „передвіжництва“ з блаженськими, відданими начальству оперовими „мужічками“, з солодкаво-огидним просвітанством „лікбезів“ і „колективів“ — тріюмфують свою посмертну перемогу в „революційній“ творчості „молодняка“. Поза невиразними стремліннями до чогось свого у А. Лабаса — решта є суцільний цвинтар.

І тут особливо стараються фахові мертві душі землячків. В українських совхозах Падалки — традиційні молодичі, що їх вовняні форми мало не луснуть від нафарбованого „надміру здоровля“, — всі в вишиваних сорочках — працюють з театральньо-деревляною грацією „ді-

свих людей“ з колишніх малоросійських трагікомедій. А за молодіцями — папірові лаштунки країни, „где всьо абілем дишет“.

Томуто графіка, що по своїй природі більш умовна, більш застигла, презентується ще можливо. Правда, при допомозі двох талановитих рисівників — Жидів (Кацмана і Бродського, що дав портрети „височайших осіб“ — Сталіна, Калініна й Орджукінідзе) ну і — натурально — Українців. Ілюстрації Кравченка до Гоголя — гострі, моторошні й дійсно „гоголівські“. Тож не дивно, що Кравченка („znakomity grafik rosyjski“) та ще різьбарку Хаденкову, що виставила голову військового комісаря („pełna ekspresyjni głowa“) відмітила польська преса зосібна.

Про совітське різьбарство (що також фігурує на виставі) можна сказати хіба лишень те, що авторка під екзотичним призвищем — Беатріче Сандомірская виставила величезне дерев'яне дороболо, невідомо з яких причин назване „Материнством“. Його можна булоб назвати „стовб“ і відповідно — доцільно ужити. Шкода змарнованого дерева.

Навіть Марінетті, що його титул „ексцеленції“ (член Академії) не вилікував від анахроністичних екстравагантій, підчас свого відчиту у Варшаві, що відбувався в виставовій салі, — не витримав і голосно висміяв нерухомо-мертву совітську „революційність“. Висміяв злісно й руйнуюче...

Наприкінці про одну виставову подію.

Пару тижнів тому на афішах сов. вистави з'явилася червона опаска з оголошенням про „допсвнення вистави мистцями сов. України“. Про причини такого кроку Совітів можна гадати різно... Отже з саль повиносили пів десятка Кончаловських і на їх місці опинилося з півтора десятка українських малярів і графіків, причому, завдяки засаді „територіяльності“ українцями зробилось кілька москалів і жидів.

Український „гостинний виступ“, треба признати, значно оживив виставу. Відділ графіки став повніший і суцільніший. Кравченко з „Росіян“ перейшов до „Українців“. Налепинська - Бойчук, залишаючись на загально-високім рівні укр. графіки, представлена, нажаль, агітками („Не дамо куркулям гноїти зерно“, „Викриття шкідника“ і т. д.). Цікаві рисунки Седляра до Кобзаря, значно слабші рисунки на „коллеktivістичні“ теми, а „Ліквідація неписьменности“ просто вражає технічною безпорадністю. Добрий графік — Сахновська в трактуванні укр. тем зраджує свою цілковиту неукраїнськість: її гоголівські речі скорше надалисяб до ілюстрування Щедрина, а окладка до „Лісової Пісні“ (в катальозі зручно пропущено імя Лесі Українки!) немає жадного відношення до теми. Мало не 20-ма річами представлений В. Касіян — артист нерухомий,

якийсь безкрилий з сумно-одноманітною фактурою — може на рахунок занадто благонадійних тем. Пара доданих до „українців“ жидів і москалів, роблять на тлі українців жалісне вражіння.

Малярський укр. відділ також стоїть значно вище і технічно й культурно від решти сов. малярства. Не кажучи вже про старих — може надто каліграфічного, але доброго баталіста Самокиша й трохи фресково-літературного, але композиційно міцного Ф. Кричевського, — печать мистецької культури лежить і на творах молодих (Азовський, Павлова й інш.). Навіть явно-інсценізований „Мітинг жінок в колхозі“ Оксани Павленкової композиційно добрий і, колиб не агіт-літературність сюжету, це булаб зовсім не зла річ.

Гвоздем українського доповнення сов. вистави має бути А. Петрицький. Цього безперечно талановитого й дозрілого маляря, мимо інших зовнішніх причин, деформува-ла довголітня і, може, надмірна праця театрального декоратора. Чуття барви, так колись сильне у нього, затрачується тепер. Неприємні, внутрішньо-згаслі, мертвенні кольори приймають штивно-бляшаний характер. Що гірше, в парі з цим іде небезпечна примітивізація рисунку, що веде до затрати пропорцій і перспективи. Проблема портрету, видно, не під силу артистові. Портрет актора Гірняка слабкий. „Тичина“ робить вражіння чогось середнього між „роботом“ і фігурою з паноптікуму. Старанно і не без певного розмаху виконаний портрет „академіка“ Скрипника.

Висновки? Колись, пишучи про російську літературу по революції (ЛНВ. 1926. I.), затитулував я статтю „Кінець російської літератури“. Сказати „кінець російського малярства“ булоб трюїзмом і зайвою патетикою.

Скажемо отже стисло: 1) жадної волі до життя не помітно в рештках російського — під Совітами — малярства, 2) жадних артистичних фактів не повстало в малярстві С. С. С. Р. за останніх 15 літ і 3) жадних перспектив для розвитку російського малярства, літератури і духової культури в С. С. С. Р. — я не бачу.

М. Л.

З пресового фільму

Разом з радикалами, жидами, комуністами, соціалістами, і Курієром Львівським і Краківським — виступає і „Критика“ проти Німеччини й Англії, й журяться, щоби, крий Боже, не удалося тим державам відірвати Україну від Росії. „Вона (Англія) й тепер починає цікавитися не тільки Чорним морем, але й українською проблемою, шукаючи наперед-гони з гітлерівською Німеччиною для своїх чорноморсько-українських плянів бази опертя... Як Німеччина, так і Англія має на меті ослаб-лювати силу СРСР способом відірвання від СРСР (Московщини) — Укра-

їни". І п. Герасимчук з себе виходить, боронячи приналежність України до большевицької імперії. Не ослаблення коханої Росії, а її зміцнення є домогою, яку боронити дістали твердий наказ „українські“ патріоти з „Критики“.

Ослаблення Москви і примара незалежної України згоняє сон з повік і був. міністрові УНР. — п. Антонові Крушельницькому в 2 ч. тогож симпатичного журналу. Подумайте тільки, що за ремінісценції! Таж „німецька політика на Україні в 1918 р. ...цеж був продаж українською буржуазією України й її хліба німцям“... Власне, в тім ціла ріжниця: чужим, Німцям — Україна (продавала хліб, а гроші — брала собі). Тепер — „рідна“ Крушельницькому Москва українське збіжжя не купує, а забирає собі — і продає тим самим Німцям чи Англійцям, а гроші йдуть не до Києва, а до Москви. Це ріжниця між буржуазним „імперіялізмом“ і імперіялізмом соціалістичним, між державною незалежною і кольтонією

В ч 2. „Критика“ містить силуетку одного з співробітників Н. Шл. п. Михайла Дуди-Дудницького, який, як показується, будучи редактором „Діла“, одночасно цілий час писав в Н. Шляхах (ідучи в сліди пок. Ф. Федорціва). Силуетка приносить ревеляції, які яскраво характеризують людей, згуртованих коло москвофільського місячника.

—О—

З приводу нової жидівської політики Німеччини — протестують позанімецькі жиди, але — німецькі навпаки — випрошують собі інтервенцію заграниці. Так, висловилися проти неї німецько-жидівські „фронткемпфери“, німецько-жидівська сіоністична група, а в віденсько-жидівськй „Новс Вінер Журналь“ — забирають голос др. Науман, почесний голова союзу національно-німецьких жидів, В. Клевман, директор Дрезденського банку ізраелітської віроісповідної громади в Берліні, др Л. Фройнд, секретар райхсбунду жидівських фронтвиків і ін., які не лиш осуджують нагінку закордонного жидівства на новий уряд в Німеччині, але і остро атакують за це своїх співзнавців Айшштайна, Фойхтваштера і ін.

Дивна психіка цієї раси... Нова Німеччина нічого їм не дає, а багато відбирає, і вони — вірні їй. Українська демократія нічого їм не відбирала, а давала — культурно-національну автономію, і наслідок — убийство в травні 1926 в Парижі під оплески цілого міжнародного жидівства.. Оригінальна раса і оригінальна демократія.

—О—

В „Новій Зорі“ (26. 3.) знаходимо — на велике згіршення всіх християн — досить прихильну статтю про каннібала, анархіста, погромника і диктатора... Адольфа Гітлера. Читач очам не вірить! Але дивується нема що. Є сорта людей, які поборюють те, що не є при владі і — мусять плащитися перед тим, що приходить до влади. Коли Гітлер засів на канцлерськй кріслі — редактори „Нової Зорі“ переконалися, що він щось варт. Так само, як колись вони були переконані, що Адольф Йоффе щось варта. Часи змінюються...

В тій самій „Новій Зорі“ (ч. 23): „...можемо співпрацювати з духовенством православної церкви. Питаю: Котрої? Чи тихонівської, що має свій центр в Москві (її багато православних Українців уважає ві всіх православних церков ще за найбільш відповідну) чи т. зв. живої, організованої під протекторатом большевиків, чи автокефальної, котру організували Липківський та одноіменник проф. Грушевського (останній... був навіть єпископом тої церкви, але потому оповістив, що він атеїст“...). Дивіться, мовляв, люди добрі, до Москаля Тихона таки самі українці йдуть, а з української автокефальної — то самі атеїсти виходять. Ліпше вже тримати з тою, яка „має свій центр в Москві“... Незвичайний у цих редакторів потяг до „схизматичкої“ Москви. „Мета“ каже — що ліпше большевизм московський від українського націоналізму... А тепер чуємо, що ліпше московська церква, як українська... Форми симпатій інші, а суть та сама — потяг до всього, „що має центр у Москві“, або деінде, аби лиш не в Києві!

В ч. 25 „Нової Зорі“ знаходимо довгу, нудну, написану замарштивським жаргоном статтю — по цім прикметам пізнали блискучий стиль нашого дипломата, який просив заопікуватися католицькою Галичиною большевицького делегата на Ризькій конференції (Йоффе) — дра О. Назарука, якому лаври лицаря Василя Кучабського не давали спати. Бо читаємо майже дослівні повторення шляхетних митикувань цього останнього, з яких бачимо, що редактор „Вісника“ — 1) є польонофіл, і тому — всі пованні мати уважне око на нього і слухати лише О. Назарука, 2) що той самий редактор є польонофоб — і тому на нього повинен мати уважне око. напр. „Курієр Львовські“, який з такою самою пряминістю передрукував „оскаржене“ „Нової Зорі“, як перед тім „оскаржене“ „Мета“.

Напише таке приятель товариша Йоффе і жде: ану, виправдайся! Заперечить „обжалований“ одну евентуальність, — тоді „прокуратор“ звертається до українців: то ви такого за щось маєте? Заперечить иншу — наш „прокуратор“ певний, що „Курієр Львовський“ це використав, а тоді знову „аргумент“: бачите, який він є, перешкадає нам, назарукам, нашу роботу робити, — і щож ви на те?... Є одне чуже слівце на означення такого сорту „полеміки“. Тому цим „людям“ нічого не відповідаємо. З ними не полемізується, їх лише п'янується. Імпотентні, щоб полемізувати річево, вони бризкають інсинуаціями, ведені — дрібною амбіцією, ще дрібнішою інтелігенцією і злою волею. П'янувати їх і далі будемо.

—о—

Те що видумала Нова Зоря це мимо всього ніщо в порівнанні з теніяльною інсинуацією другого демагогічного часопису.

„Гром. Голос“ (8. IV.), приносить сензаційну ревелюцію: дня 23 січня 1923 прийшла в соймї під голосування справа довіря до кабінету ген. Сікорського: „За довірям голосували тоді всі ундівські, комуністичні і сельробівські посла. На чолі посольського клубу стояв тоді посол Самійло Підгірський, перший голова фашистівської націоналістичної партії, котрого ідеологічним, політичним і особистим дорадником був Д. Донцов“... Отже, показується, що всьому завинив знову Донцов.

На це радикальним Гридям відповідаємо: 1) що Донцов був яким будь дорадником посла С. Підгірського (людини повнолітної) — це виссана з пальця бляга „Гром Голосу“, 2) що цим дорадником Донцов не міг вже бути тому, що Партія Нац. Роботи, якої головою був С. Підгірський — засяувалася в 1924 р., а в січні 1923 її ще й сліду не було, 3) що 23 січня 1923. коли стався інкримінований тому Донцову факт, — Донцов взагалі не був навіть знайомий з пос. С. Підгірським, та що 4) — це найважливіше — підчас того голосування (яке завинив Донцов) — посол Підгірський не був жадним головою клубу, бо був ним Антін Василюк., і редактора „Гром. Голосу“, які виписують — без надуми — оті ідіотизми, хочуть щоб їх уважали не за бандитів пера, а за „наших високоповажаних“, які мають право творити громадську думку. Не дурно, чим раз більше людей покидає цю милу партію..

„Мета“ відкрила, що сам-один Донцов „занархізував“ геть цілу Галичину, „Нова Зоря“ — що сам-один Донцов віддав комусь Галичину, а „Гром. Голос“, що сам-один Донцов спровадив на манівці цілу українську соймову репрезентацію, впливаючи особисто на людину, якої особисто не знав, агітуючи голозу клубу, який головою — тоді не був... Аж жах бере! Не будемо даватися, якщо в тих симпатичних „органах преси“ прочитаємо, що Донцов був причиною зруйнування Січі, замордовання Распутіна, або того, що в Дніпрельстану вийшов шпак. Але, з певністю в однім він не винен, а саме в тім, що „Мета“, „Нова Зоря“ і „Гром. Голос“ мають замість редакторів — назаруків, кузьмовичів, стахових і павловх. Це вже галицька specialité de la maison!

—о—

Коли вже мова про симпатичних радикалів: 19 лютого Бюро 2-го Інтернаціоналу видало прилюдну відозву до Компартії, що партії, які

до 2-го Інтернаціоналу належать готові створити єдиний фронт з комуністами для спільної боротьби з фашизмом. Представник наших радикалів (які входять до 2-го Ін-лу) заявив, що вони тільки тоді кооперуватимуть в Компартію, коли заіснують „моральні основи для цього з боку комуністичної диктатури“ („Гром. Голос“, 8.IV.)... Отже, панове радикали ще не втратили віри, що кривава диктатура, яка тяжить над Україною і над її селом, може „морально“ переіменуватися і тоді радикали зроблять з нею єдиний фронт. Цікаво, що диктатура Гітлера, яка українським селянам нічого не шкодить (лише жидам) викликала страшні протести в „Гром. Голосі“, а з комуністичною диктатурою, що панує над Україною — готові радикали піти, коли Сталіні і Менжинські „морально“ зміняться. Отже, показується, радикали не є вже такі засадничі вороги диктатури? А деж їх демократизм?

А може вони пригадали собі не так давні часи з'їзду 1923 року? М. и. „фашистська“ Заграва (до якої тоді близько стояв тепер. посол Матчак), в статтях, підписаних — (ак), піддавши найострішій критиці радикальну партію, писала, як то той з'їзд бурею оплесків стрічав привіти посла Круліковського в імені Сеймової Комуністичної фракції і привітну депешу від Кому. Партії з Відня („Заграва“ 15. IV. 1923). Чи ці милі спогади не візьмуть знову гору у радикалів, особливо, коли є надія, що за це похвалить жидівсько-буржуазна „Хвіля“? І може ред. Павлів на слідуючій, як і на тамтій з'їзді, знову домогатиметься „радянської (читай — совітської) системи влади“? Чи може таки і далі піде рука в руку з Р. Р. С. і тов. Гавзнером? Чи зиркатиме і суди, і туди, аби інтерес ішов? У радикалів жадні неможливості не є неможливі. В святочнім числі „Гром. Голос“ є на вступі прекрасний — як все в „Гром. Голосі“ — вірш, а в нім така строфа:

„І так, в тій громаді розпука зломивла
Всяку віру в силу, в визвілля святе,
Замість розбивати каміння тверде,
Ходить той і другий й дурнвці плече“.

І як таки редакція дала себе „взяти на бас“? Та цеж хитрий автор про неї таке написав! В кождім разі мотто для цілого числа — ідеальне.

—0—

В москвофільсько-більшевицькій „Українській Думці“ (ч. II.) в статті про Шевченка знаходимо цінні признання: що „соціалістом не був Шевченко“, що був націоналістом, що „націоналізм Шевченка, це мужицький націоналізм, класи визискуваної і поневоленої“, що мав „релігійні пересуди“. Дуже добре сказано, але тоді яким правом анектують його собі большевики? Ой, мабуть дістала „Українська Думка“ нагану за цю статтю.

М. и. всі наклепи „Нової Зорі“ на редактора „Вістника“ — передрукувала та сама „Укр. Думка“ з приємністю (ч. 15), так само як і „Мета“ (ч. 15). *Schöne Seelen finden sich!*

Хибою всіх отих „органів преси“ (та їх інсинуацій) є, що вони числять, що наш читач є такий самий безкритичний, як двадцять літ тому. Ні, часи змінилися і — як кажуть німці — есебиво тепер брехня має короткі ноги.

І не вратувати їй збанкрутованих доктрин.

—0—

В ч. 16 „Гр. Гол.“ знов гецує читачів проти „Вістника“, за.. уміщення в оголошенні, серед праць його редактора — „Підстав нашої політики“, що вийшли перед дванадцятьма літами у Відні. Відповідаємо громадським Грицям: 1) що коли їм не подобаються „інкриміновані“ дві сторінки з книжки, яка має 210 стор., хай читають решту 208 стор. і пізніші твори тогож автора в місячнику і поза ним. Може це прояснилоби радикальні мозки, колиб їм ходило про правду, та колиб ма не мали тут діла з демагогією, з фальшивою інтерпретацією — і нагінкою на книжку, яка остро виступає проти збанкрутованої Драгоманівщини і політики соціалістичних партій, заприязнених з радикалами. 2) що ні в ЛНВ, ні у „Вістнику“, ні в „Підставах“, ні в інших

праця тож автора, — читач не знайде ні сліду того, що нагадувало б льокайські заяви і статті (на „інкріміновану“ тему) — радикальної партії та її органу за останні роки. Розуміємо лють партії, яка нагло тратить впливи. Але хайжеж вона шукає причин того не поза собою, а в своїй тактиці — в союзі з 2-ім Інтернаціоналом, в заліцянні до 3-го, до російських ес-ерів і до міжнароднього жадівства (гл. статтю пос. Матчака) — до сил, явно ворожих українському народові.

Бібліографія

1) Василь Пачовський: „Розсипані перли“. Друге видання. Видавництво „Краса і сила“. Перемишль. Накладом А. Яцкова. 1933, 16^о, 143.

2) Ірація Деледда: „Поцілунок горбатенького й інші оповідання“. Авторизований переклад з італійської мови зладив М. Островерха. Накладом Видавничої Кооперативи „Мета“. Львів, 1932, 16^о, ст. 140.

1) Багато часу ділять нас від появи першого видання цієї збірки поезій. Перше видання було не тільки формальною новістю; молодий автор відважився оригінально підійти до еротики. Це підкреслив такий строгий критик, як І. Франко, що бачив у молодого автора правдивий талант, майстерність форми, вдале наслідування образности та мелодії народньої пісні, молодецьку безжурність та свіжі, непозичені мистецькі засоби. Цей Франків привіт передруковано на початку збірки — бо й справді лішої „реклами“ не можна й видумати, коли сьогодні маємо змогу дивитися на „Розсипані перли“ з історичної перспективи. Читач готов думати, що І. Франко сьогодні не повторивби тих усіх похвал. Головно не вдовольсяби читач, який вимагає від поезії широти почування. Дехто вважає цю прикмету за єдиний критерій в оцінці ліричної творчости.

Поет пише, що любив „єдину“ Дзюню, та у збірці зустрічаються ще й Гануся, Галя, Стефія і Маруся. Коляж поетів „жаль“ є справді „вічний“? Покійний Франко гадав, що поетову уяву тільки злегка порушило ледви зароджене чуття і тому такий безлад у перекладі вражіння. Автор не завжди щасливо послугується мистецькими образами. В нього „шлються“ не тільки „уклони“, „уста“ і „вісточки“, але також „ластівка шлеться“, „очі шлються“ і „люди шлються“. Невже не можна було виправити деякі місця та усунути такі наречієві слова, як „вич“, „чо“, „тре“, „розвісь“? Треба було поставитися критично до своїх творів, як це робив при своїх дальших виданнях І. Франко.

Одначе ніхто не зможе заперечити, що в збірці цій є таки дійсні поетичні перлини. Співакам і закоханим треба пригадати, що „Забудь мене, мене забудь“ — це вірш Пачовського.

2) Всякий переклад з чужинних авторів треба повітати, якщо тільки по мистецьки присвоюється рідному письменству справді цінні твори. Італійська лавреатка Нобля не чужа українській літературі і про це можна було згадати в „післяслові“. Без довгих розшуків можемо згадати її роман „Плюш“, в перекладі Л. Пахаревського (Київ, 1912). Вибір перекладених оповідань не завжди щасливий. Перекладає й безвартні таори, як про це пише „мг“, щоб показати українському читачеві, що хтось уміє й „гірше писати“ — вважаємо за коштовною химерою. Герої новел — це гарячехровні Італійці, раз дикі в своїх пристрастях і жадні кривавої пімсти, то знову живуть буйними мріями, що часом стаються майже тілесними візіями. Не дивняця, що ця тематика не подобається деяким нашим грецькосійним „любителям“ літератури. Справді цікаве „видовище“: навіть Деледда на індексі!

На титуловій сторінці красується причіпка з увагою справити помилку в „післяслові“. На кінці книжки немає змісту, тільки повні дві сторінки „помилки“. В часі лектури завважали ми ще десять незазначених „помилки“. Авторка мусіла сердечно тішитися нашим „авторизованим“ перекладом!

Камінь у власний город: невже не можуть щезнути „сgrata“ з нашого місячника?!

Л. Гранічка.

В. Антонович. Твори т. I. Видання ВУАН, Київ 1932, ст. 90–309.

На 25 році з дня смерті В. Антоновича у Києві почало виходити академічне видання його творів. Це одна з тих публікацій, що були підготовані ще за ліпших „старих часів“ ВУАН. Перший том був „зданий до друкарні 4. VI. 1929 р.“, а „підписаний до друку 1. VIII. 1932 р.“

З передмови до видання, не знати ким написаної („літредктором“ її значиться Т. Гавриленко), дізнаємося, що черговим завданням є „всєбічно висвітлити постать В. Антоновича за вимогами Марксє-Лєнінової науки“. Передмовець сподівається, що „Марксє-Лєнінова наука дасть.... відповідну оцінку і визначить місце В. А—ча в укр. буржуазній передреволюційній історіографії, визначить хибя його праць, провадячи боротьбу в ідеалізацію цієї постаті в буржуазній історіографії“.

Докладні пояснення „До видання I тому творів В. Антоновича“ подає дружина покійного історика К. М. Мельник-Антонович (ст. 6–57). З її статті дізнаємося про видавничі заміри В. А—ча, про всі його праці та долю окремих рукописів. Ще сам В. А—ч задумував видати повне зібрання своїх творів, але видав лише 1 т. „Монографій по історії Зап. и Юго-Зап. Рєссії“ (Київ, 1885 р.). Невиданими лишилися й величезні матеріали для іст.-географ. опису цілої укр. території, які він зібрав протягом двох десятків літ за допомогою багатьох своїх співробітників, а також і матеріали для біографічного словника. З невиданих праць деякі, як напр. розвідка про чиншєвиків и правобережжі, зникла. Не знати де поділося й багато інших праць В. А—ча, — згадати хочаби його біографії цілої нивки козацьких діячів, що були надіслані НТШ для видання у Львові.

Вдруге заходи коло видання творів В. А—ча були розпочаті його дружиною зараз по смерті автора; при участі співробітників і учнів покійного переведено підготовчу працю, але війна унеможливила здійснення планів.

Нарешті ВУАН р. 1919 заснувала спеціальну комісію для видання праць В. А—ча. Але й на цей раз не пощастило, бо та комісія „на деякий час“ мусіла припинити свою діяльність. Знову праця оживилася лише в 1928 р. з нагоди 20-ти ліття з дня смерті В. А—ча. Видання творів тепер розплановане на 9 томів. Поза ним мають лишитися невиданими — „Описанє монєтє и медалєй, хранящихсє єь Мюнц. кабинетѣ У та св. Владиміра, I—III. Монєтє древнаго міра“, бо його нагляд ще не вичерпаний, та „Историческія пѣсни малор народа“, видання спільне з М. Драгомановим, де не можна визначити авторства В. А—ча.

З цього плану тим часом здійснено лише початок. Чи говялятьсє й дальші томи, чи марксє-лєнінової науці вистарчать і одного, щоби „побороти ідеалізацію цієї постаті“ — не відомо. Та мабуть, що за сучасних умов справа далі не посуветьсє, бо, як повідомляла прєса й саму дружину покійного ученого, яка завідувала науковим інвєнтарєм В. А—ча й найбільше працювала біля видання, „вичиствили“ й усунули в Академії.

До 1 т. творів увійшли писання автобіографічного та громадсько-публіцистичного характеру. Це Мемуари В. А—ча та його лист в ювілейному виданні 2-гої одеської гімназії з відомостями про гімназійний період свого життя. До цього додані впрямітки й пояснення К. М. Мельник-Антонович, здебільшого про родчів і товаришів В. А—ча. Більшу частину книжки займають статті публіцистичні, числом 15. Майже всі вони присвячені обгрунтованню укр. ідеї, як розумів її автор. Деякі з них друкуютьсє тут вперше; деякі представляють уже історіографічний інтерес, інші дуже цікаві для пізнання їх автора та його ідеології; знаходимо в них багато моментів актуальних ще й тепер. Видавці впорядкували ці статті хронологічно, а К. М. Мельник-Антонович подала до кожної з них свої пояснення. Вкінці уміщені „Щоденні нотатки закордонної подорожі“ А—ча з 1880 р., що тут публікуютьсє вперше, та іменний і географічний покажчик.

Крім статті та приміток К. М. Мельник-Антонович, у цьому томі маємо зібрану М. Ткаченком „Бібліографію праць В. Антоновича та праць про нього“ (ст. 59—90). Бібліографія праць В. А.—ча охоплює 1861—1906 рр. і посмертні видання. Всіх праць В. А.—ча названо 237; праць про нього занотовано 178 (до 1930 р.). У своїх вступних увагах до бібліографії М. Ткаченко — вільно чи невільно — заявляє, що „спроба укласти бібліографію праць В. А.—ча та праць про нього була зроблена лише після Жовтневої Революції, 1928 р.“ При чому тут жовтнева революція — не зовсім зрозуміло, бо для всіх, так само як і для М. Ткаченка, ясно, що без большевицької революції на Україні, бібліографія й самі твори В. А.—ча появилися б на світ значно скорше 1928 р.

Бібліографічна праця, переведена М. Ткаченком, цінна, хоч і невичерпуюча. У списі праць про В. А.—ча не зазначений розділ з огляду укр. історіографії Д. Дорошенка (Прага, 1923, ст. 127—136); неповний і показник і немає, напр. В. Біднова, хоч його праця в списі зазначена (ч. 17⁰), неповні й деякі зазначення — напр. з Чаговця пропущено ч. 89. При кінді „головніших помилок та поправок“ зазначено більше сотні, а скільки їх лишилося непомічених?

Не вільні, на жаль, від помилок і деякі редакційні примітки. На ст. 59, напр., Василеві Білозерському приписали не тільки видавання „Основи“, а й видання „Южнор. Лѣтописей“, хоч їх в дійсності вивид р. 1856 в Києві Василів брат, Микола Білозерський.

С. Наріжний.

„За державність“, матеріали до історії Українського Війська, збірник ч. 3. стор. 172 ін. 8⁰, видання Українського Военно-Історичного Т-ва, Каліш 1932 р., портрети, схеми і т. д. ціна 5 зл.

3-ій збірник „За державність“ є солідним томом, добре зредагованим.

Кожна стаття і замітка, що сьогодні може декому здається „дрібною“ — буде за 10—30 літ важним причинком. Не зашкодить цій вартості аві фрагментарність (цілком природня в наших умовах), аві гріх проти т. зв. „объективности“, що його не може уникнути автор — жив а людина, учасник подій. В кожній статті авторські риси проступають мимоволі крізь сумлінні намагання до історичності й обективности. Невипадково бл. п. П. Холодний надав портретові генерала Безручка монументально-римський характер, — стилю портрета (репродукованого в збірнику) відповідає стиль статті його власника, що звертає на себе увагу широтою зору й синтетичністю думки („Січові Стрільці в боротьбі за державність“).

Більш ліричний характер, мимо цілої мозаїки цитат, носить праця ген. Омеляновича-Павленка — „Зимовий Похід“, що зовсім не зменшує вартості статті для майбутнього дослідника доби та її постатей. Цікавою стратегічно-історичною спробою є нараз сотника Шпалінського „Базар“. Цінними є спогади учасників рейду 1921 року — Ващенко, Чижевського, Рембаловича й ін.

Переглядаючи сторінки, відчувавши, що нове покоління таки матиме „історичні підручники“, готовий, занотований друком ідеологічний трамплін там, де старше покоління мусіло йти напомуцьки.

Такі видання, як „За Державність“, стають запорукою тому, що історик не потребуватиме реконструувати наше недавнє минуле з напівстертих натяків, з обривків випадкових документів, з темних провалів історичного мовчання — словом, з того історичного майже „нічого“, в якого ми тепер трудно й старанно намагаємося відреставрувати, врешті уявити собі епоху Мазели і орликівських акцій. *Ев. М.*

1) Волод. Юркевич: Дністрові філі, Станиславів.

2) Олена Береза: Материнська пісня.

В останніх місяцях одна по одній появилосся кілька книжочек віршів на рівні безсумнівно графоманським або малощо вищим. І це тоді, коли за той час не вийшла ні одна більша повість, ні одна збірка новель, гідних цієї назви, ні одна драма, навіть ні одна книжка правдивих, дійсно мистецьких поезій. Як вимовно відкриває ця повинь віршун-

ства стан нашої літератури під сучасний момент. Справді своєрідний *signum temporis*. Тим виразніший, що не рівноважить його літературна продукція високої якості. Серед повної порожнечі струмись виршились розливається без ніякої греблі.

Ось дві останні квітки з цього поля: збірка Олени Берези (напевно псевдонім) та тонесенька брошура Володимира Юркевича. Обидві видали на провінції. На обидвох видавництва не зазначено. Очевидно можна догадатися, що вийшли власним накладом авторів.

З чистим сумлінням можна сказати, що це стовідсоткова графоманія. Досить перечитати декілька уривків. Послухаймо, як дзвенить перший програмовий вірш Юркевича. Очевидно, що „Весна“:

Вже земля зацвіла
горят соняшні дні,
то воскресла весна,
ой, як любо мені!

Звичайно, маємо й „Всхід сонця“ з таким початком:

— Небеса зарожевіли. Серебрятсь ліс і гай,
тут щебечут соловії, там журчить ручай. (і т. д.)

Знайдемо тут і патріотизм такого стилю:

— Думкою, душою, серцем
я тебе ласкаю (!)

і тобі родима земле

пісеньки складаю.

Не менше філософічна Олена Береза. Ось її „твори“:

„Зневіра“: О, невжеж на тій землі
Лиш облуда й боротьба?
О, невжеж то правд все —
Ані мира, ні добра?

Повторяються в згаданих збірках ті самі мотиви, схеми, фрази, цілі речення. Спільною ціхою є привізаність поетичного вислову. Юркевич спізнився на яких сто літ, робить вражіння, мовби жив у часах Шашкевича, Береза щонайменше на п'ядесят літ (початки Франка). Очевидно, з тим лучається всі інші неадаптованості вірша від кульгавої форми до банального змісту або навпаки.

У наших відносинах обов'язком критика є виявляти й сигналізувати графоманію та остерігати перед нею читацькі круги. *М. Барський.*

1) О. Івах: „Той, кого світ ловив, та не спімав“. Поема про славного українського філософа Григорія Сковороду. Вінніпег, Канада, 1932. 16°, ст. 28 + світлина автора.

2) М-р Євген Юлій Пеленський: Богдан Лепкий. Львів 1933, 16° ст. 15 (Відбитка з „Української Школи“, 1932, ч. 6—9 ст. 95—99)

Дві книжечки — одна про філософа, друга про поета. Береш в руки першу книжечку — з далекої Канади і цікавість твоя росте, бо хтож не хотівби знати, чим живуть наші брати у такому далекому нам Новому Світі, далекому простором і світоглядом. Пишучи про минулі віки, ніхто не в силі відорватися від сьогочасности. Не такий був би Тичина „Сковорода“, колиб поет писав його в 1918 р., а не в часі „Вітру в Україні“. В поемі О. Іваха немає нічого оригінального, рими старосвіцькі, про образність мови нема що й згадувати, композиція невдала. Який майстер був Т. Шевченко майже перед сотнею літ у „Івані Підкові“ або „Ченці“. Кілька штрихів, одна-дві сценки і перед нами ціла епоха! Наш канадський поет говорить про „збір новітніх книжок — і Спіноца, і Кант, і Руссо, і Вольтер на Еразма книжки твори Ляйбніца спер“ і т. д. Плятов, Епікур, Лукіян, Златоуст... аж до Ньютона і Мура. На ніщо не придається й ця нібито поетова „активність“ в навчанні Сковороди у такій мертвій формі. Деякі європейські літературні слави їздять навмисно до Америки, щоби тільки здобути ідеї й сюжети до своїх писань; наш письменник не скоро зможе собі дозволити на такі „вигребеньки“ — чи не могиляби цієї ролі відограти ті ваші заокеанські брати, які мають хист до пера? Одна тільки умова — талант конечний.

6. Ю. Пеленський пише про цідість літературної праці Лепкого

— про універзалізм і ліризм, про суспільні й патріотичні вірші ранньої творчості та про лірику й побутові картини в пізніших писаннях. Згадує і про іронію поета та про його повісті. Все це на 5 сторінках журнала. Про все і про ніщо. Такий плян праці змушує автора повторити кілька знаних загальних прикмет творчості Лепкого (ліризм, співець осені) не дає змоги ствердити, чи справді „світогляд Лепкого є в своїй основі світоглядом українського хлібороба“. Лепкий, Франко, Стефаник, Мартович, Бордуляк, Кміт, Коцюбинський, Черемшина — всі вони писали про українське село, та як різно писали! В кого з них є світогляд селянина? А в тім, чи це комплімент для „творця нового напрямку“ в часах „Молодої Музи“ і для автора „Мазепи“ — мати світогляд хочби й українського хлібороба? До чого то можна домовитися в ювілейних статтях.

Нам здається, що краще булоби основно обговорити одне із тих питань, про які побіжно згадує автор: от хочби розробити питання про ролі іронії в творчості Лепкого, або окремо дослідити одну-дві поетові поезійки, які справді стоять на небуденній висоті (сам автор натякає на це.) Цікаву аналізу поетичних засобів Лепкого дав Б. Якубський у антології „Галицька та буковинська поезія ХХ віку“, (Книгоспілка, Київ 1930) Якубський не взяв під увагу поезій Лепкого з часів війни, докладна аналіза цих поезій показалаби нам, чи справді „війна внесла чимало нового в поезію Лепкого“, як гадає автор.

Лл.

Календар „Просвіта“ на звичайний рік 1933. Вид. Т-ва „Просвіта“ в Ужгороді 1932, 80 стор. ц. 3 кч.

Календар складається з двох частин — церковно-інформаційної та літературної. Кожна частина має свій правопис: перша вживає *ѣ*, *ы* та *ѡ*, тоді як друга додержується звичайного фонетичного правопису.

В першій частині знаходимо „Нашу лѣтопись“, в якій невідомий нам „лѣтописець“ цілковито поминув усі події, що відбувалися на Україні в рр. 1917—1920 (Українська Центральна Рада, її універсали про самостійність, державність України, Гетьманат, Директорія, війна України з Сов.Росією), а обмежується лише таким записом за цей період: „1914 р. Свѣтова війна 1918 р. Кѡнець свѣтовой війны“. Тай взагалі „лѣтописець“ реєструє майже виключно події місцевого значіння: „1927 р. Рукопол. Преосв. Павла Гойдича ЧСВВ на еп. Пряшев... 1931 р. Смерть мукачевського єпископа Петра Ієбса. 1932 р. Посвяченнѣ Преосв. Владыки Александра Стойки єпископа мукачевскоѣ єпархіѣ“.

Літературна частина календаря відкривається портретом єпископа А. Стойки і складається з віршів, оповідань і науково-популярних статей. На жаль, і тут не видно редакторської руки. Ось, напр., в статті інж. В. Грабаря „Електризація Підкарп. Руси і її ціль“ читаємо таке речення: „Знаємо добре, що і у народів східної Європи в Росії рішили нарід повзнести так культурно, як господарно через електризацію і проте вибудовали величезні електрарні на ріці Дніпрі, так званий „Дніпрстан“.

Як бачимо, інж. В. Грабар добровичливо віддає Дніпро Росії, а в тойже час Іренджа-Донський у своїому вірші „Не дамо!“, що вміщено в цьомуж календарі, дуже гаряче виспіває:

„Не підем у янвчари,
Проти рідної сімі,
Ми не зрадим кров і кости,
Що спочили в цій землі“.

Можна булоб не згадувати про цей календар, колиб видання його не йшло під фірмою товариства „Просвіта“ в Ужгороді...

Сл. Сірополко

Від Редакції та Адміністрації

Вп. П. д-р. Голубицький (Канада) — книжки вислаємо на нову адресу, гроші отримали.

Вп. Іван Орлик (Каліфорнія) — лист і гроші отримали, книжки вислаємо.

Вп. П. Дм. Якубенко (Льос Анджельс), гроші дістали. Нічого не шкодить, що спізнилися з передплатою, маючи таку важну перешкоду, як „чотироденний землетрус“. Деякі наші краєві читачі для цього спізнєння не чекають аж на землетрус, їм вистарчають дрібніші причини.

Вп. П. М. Приймак, (Аргентина), дякуємо за лист, повновласть від журналу вислаємо.

В. П. Шевченко п. Скала, дякуємо за адреси й передплатників.

Вп. П. В. Постригач, Тернопіль — вірші підуть.

Вп. П. проф. Дм. Николишин — спاسبі за привіт, щодо коректи маєте, на жаль, рацію. Старатимемось в міру змоги уникати помилок.

Вп. П. ген. М. Омелянович Павленко (Чехія) — Воістину Воскрес! Просимо щось прислати.

Вп. П. Микола Блिवняк, Нью-Йорк, 5 дол. присланих для нас на адресу Видавн. Спілки — нам передано. Натомісць не отримали досі заовіджені 16.ІІІ. й вислани Вами через „Об'єднання“ дол. 16 за о. Андрія Іванишина, Дмитра Галичина, Миколу Воробця, Евгена Ляховича, й Дмитра Сіроцького. Книжки їм вислали. Вп. Пп. Антонюк, Чернівці, сотн. Забілло, Стамбул, проф. Лакуста, Румунія, д-р Стефанович, Заліцки, Іножарський, Варшава, Ледезь, Колиндян, П. Тимчишин, студ. секція, Мшанець, інж. Шаргун, Доброволе, проф. Конрад Хлівіска, о. Бандера, Калуш, чит. Просвіти, Завидовичі, д-р Охримович і радн. Думин, Стрий, д-р Олесюк Вішніце, д-р Малик Братиславз, д-р Дольницький, Сколе, Укр. Студ. Спілка, Берно, д-р Скегар, Чикаго, А. Іванишин, Нью Йорк, В. Іванило, Студ. Громада, Нью Йорк, М. Дейвека, Аргентина, Варнак Франція, Гром. Укр. Студ. Січ, Іренобль — книжки вислаємо, але заовіджені передплати ще не дістали. Просимо вирівнати!

Вп. Проф. К. Заклинський, Берегово, нам нічого не було відомо про Вашу умову з адміністрацією ЛНВ. Пропозицію приймаємо, книжки вислаємо.

Вп. П. О. Ільницький, Ястковиді, зайшла дійсно помилка: дякуємо за вияснення.

Незадоволених з наших „острих“ упімнень — просимо, щоб уникнути останніх не перетримувати книжок по два й три місяці, але заявляти чи бажаєте передплатувати чи ні. Що звороти пропадають — можливо, лиш дивно, чому вони приходять навіть з за океану, а пропадають якраз зі Львова, Луцька чи Перемишля. Що почта в Буську не хоче прийняти звороту від адвок. канцелярії М. Туркевича — ще більше нас дивує. Гадаємо, що прийнялиб, колиб звернути відразу. Просимо наклеїти значок за 25 сот., а належність зобов'язуємося по отриманні книжки негайно вислати. Вп. інж. Рибалку-Рибакевича в Познані просимо не гніватися за нашу „некультурність“, що не можемо кредитувати місячника пів року. Винятково можемо це робити, але коли адресат попросить про це, а не коли ні книжок не звертає, ні на упімнення не відповідає. Волиємо стратити одного передплатника, аніж шість книжок.

З огляду на велике запотребування І і ІІ. книжки просимо тих, яким ці книжки непотрібні, відслати нам — за їх ціну або взаїну за іншу.

Прихильників нашого журналу — особливо дуже добре ситуованих, які повідомляють, що „на жаль не можуть його запремерувати“ (кріза!) — повідомляємо, що на передплату „Вістника“ нема мусу. Отже кожний з них має повне право заявити, що пренумерувати нашого місячника не хоче, бо щоб найліпше ситуовані громадяне не могли його пренумерувати — в те позволимо собі не повірвати.

Нашому заслужникові в Стрию, м-ру Яр. Падохові дякуємо за успішне й широке поширення нашого місячника.

Ви О. Марків в Станиславові — згідно з нашим уявом не зби-

рати на пресовий фонд, а єднати передплатників на журнал, взаїмну за пожертвовані 10 зл. (на пресовий фонд) посилаємо Вам книжки, з аннотування у „Вістнику“.

Привначені для насі помилково переслані на адресу Вид. Спілки, від цієї останньої отримали: за о. П. Яновичького Острівець 2,20 зол., Ковачука, Горохів — 2,20, М. Негребецького, Устрики Долішні — 10, М. Блвняка (Нью Йорк) — 44,45 (5 ам. дол.), за М. Сурмача Нью-Йорк — 504 зл. (57 дол. ам.) Переслані через нас для Вид. Спілки від пані Р. Румакової 10 зл., передали Видави. Спілці.

Дякуємо за привіт Студенській Громаді в Нью Йорку. Ів. Орликіві в Льос Анджелс, Укр. Студ. Корпорації „Чорноморе“ в Познані і іншим.

Всіх, хто має валеглости просимо вирівнати й не наражати місячника на страти!

До відома читачів в Румунії: поширювання журналу „Вістник“ на терені Румунії дозволено розпорядженням Держав. Секретаряту Преси ч. 1408 в дня 8. III. 6. р. Передплата виносить річно 700 леїв, на пів року — 375, квартално — 190. Замовляти і слати передплату на адресу: Дмитро Геродот, Bucarest IV Strada delea Veche 45.

З прикрістю мусимо почати друкувати спис тих людей, яким ми в добрій вірі вислали, частинно за порукою наших прихильників, перше або друге число нашого місячника. Всі одержали три упіщення. По третім упіщенням (через по другім) деякі заявляють, що послілки не одержували. Таквих річий провірити трудно, бо почта твердить противне. Містами їх імена більше для перегляду наших страт: інж. Дидинський Дрогобич — I кн., Д-р Ковак, Угнів — II кн., Фр. Колодій, Тернопіль — II кн., о. Т. Кудрук, Рогатин — II кн., Іван Лейбич, Мразниця — II кн. Д-р С. Масенко Прага — I, II і III кн., Ст. Маціборко, Коломия — II кн. Д-р Остап Навроцький, Делятин — I і II кн., інж. Раковський, Львів — I кн., студ. Турин, Тустановичі — II кн., Книгарня Укр. Базар, Стрий — I і II кн., по 5 примірників, книг. Спілка „Освіта“, Самбір — I II кн. Олена Грушкевич Львів, — I кн.

Слідуючі особи не звернули нам першого числа: Д-р О. Когут Богородчани, посол Д-р Степ. Баран Тернопіль, о. Вол. Бабій Нісмичі, о. Мик. Бень Рибник, посол Богуславський Остріг на Волині, Вол. Боднарчук Шумськ, Вас. Цмайло Кульчицький Львів, Д-р Вол. Чировський Богіщ, Д-р Іван Хома Старий Самбір, Д-р Ол. Дереш Калущ, о. Матв. Демчук Руданці, о. Вас. Еліяшевський Снович, о. Зен. Флюнт Биків, Д-р Вол. Гуркевич Самбір, о. Мих. Галабурда Ягольниця, Д-р Роман Гура Любича королівська, о. Григ. Городницький Загіря, о. Петро Глинський Деревішка, Д-р Ів. Голубович Залізці, Онуфр. Якібчук Городенка, Ісаков Варшава, Роз. Івасикова Сколе, інж. Юхницький Борислав, Український Соймовий Клуб Варшава, Арсен. Кульчицький Млинів, Борис Ковубський Зарудя, дир. Олекс. Ковалевський Луцьк, Богдан Коваль Синевідко Вижне, Іван Кодак Підк. Русь Драгово, Д-р Осип Колодницький Товмач, Ілько Квінтюк Ляшки муровані, Іван Колишук Мацошин, Мирон Луцький Янчин, Д-р Павло Лясак Журавно, нот. Теодор Лепкей Підкам'нь, дир. Н. Лотоцький Колки к. Луцька, Гр. Мухній Парище, Д-р Олекс. Марігчак Львів, Д-р Олекс. Манацький Козова, Д-р Павло Миронович Солотвина, Д-р Степан Матвісів Судова Вишня, сен. Маслов Луцьк, пос. Д-р Яр. Олесницький Золочів, Мих. Олійник Луцьк, Т-во „Просвіта“ Луцьк, інж. Пилипчук Луцьк, Вол. Паньків Львів, посол Зенон Пеленський Львів, Т-во „Просвіта“ Бересть н. Б., інж. Ол. Пежанський Львів, Д-р Теодор Парфанович Гусятин, Д-р Віктор Пацлавський Дрогобич, Д-р Ом. Яр. Породко Заболотів, Д-р Гриць Пиндик Золочів, Д-р Роман Перфецький Сокаль, Д-р Полотнюк Гробельна Станиславів, Мик. Поцалуйко Стрий, Д-р Вол. Петрьк Усте Зелене, Теофіль Петрашек Варшава, дир. С. Петраківський Луцьк, Зен. Радосювчак Антонова, пос. Мілена Рудницька Львів, Д-р Іван Саноцький Надвірна, Вас. Сиротянський Потік Золотий, о. Северян Савчак Шельяки, Д-р Степан Шухевич Львів, Д-р Богд. Сапрука Жовква, Вол. Сольчаник Дрогобич, інж. Мик.

Саввич Підлюте, Степ. Шуровський Катовиці, о. Вас. Сайкевич Васючин, Д-р Корн. Троян Ходорів, інж. Сергій Тимошенко Луцьк, Д-р Мих. Тимчук Товсте, Українбанк Луцьк, Українбанк Каменець литовський, пос. Мих. Вахнюк Варшава, о. А. Вишневський Олика, Ант. Затворник Кремянець Білокерниця, о. Іван Жигаль Козлів, о. Іван Зарицький Вікно, Данило Зінь Мадошин, Федір Затворець Олександрія.

(Дальше буде).

Нові книжки

В. Пачовський, Розсияні перли, 2 вид. Перемишль, накл. А. Яцкова, ст. 139.

М. Гоголь, Страшна помста, та інші оповідання, з передмовою М. Голубця, накл. Ів. Тиктора, ст. 123.

Рідна Школа, Львів, ч. 7.

Українська Загальна Енциклопедія, книга знання, вид. кооп. Рідна Школа, вип. 22. ст. 130—255.

Миж. Литвицький, Дорога до щастя, про потребительну коопера-

цію на Підкарп. Русі, Іршава 1933, ст. 18.

о. *М. Коровець*, ЧСВВ, Велика Реформа чина св. Василя Великого 1882 р., частина друга, Львів 1933, Бібліотека Укр. Кат. Орган. УКО.

о. *М. Коровець*, ЧСВВ, Три синодальні Архієреї, спомини о. С. Матковського, гр.-кат. пароха з Босспр, критична оцінка, Львів 1933, Бібліотека Української Католицької Організації (УКО).

Надіслані журнали

Учительський Голос, орган народов. учительського т-ва в Ужгороді, Мукачів, лютий 1933.

Мистецтво, орган АНУМ'а, Львів, II—III, Літо—Осінь 1932.

Гуртуймося, тижд. журнал військово-гром. думки Прага Січень 1933

Дзвони, літ.-наук. журнал, ч. 3, Львів, 1933.

Нова Хата, Львів, ч. 4.

Літопис Червоної Калини, Львів ч. IV.

Життя і Знання Львів ч. 4.

Воєні, місячник для української молоді, Львів, ч. 8.

Світ Дитини, квітень 1933, Львів.

Табір, воєнно-літературний журнал, ч. 17, Варшава.

Самостійна Думка, нац. гром. та літер.-науковий місячник, Чернівці, ч. 3, березень.

Веселка, диточий часопис, Львів, ч. 4.

Тризуб, тижневик, Париж, чч. 11, 12, 13, 14, 15.

Місіонар Пресв. Серця Ісусового, Жовква, ч. 4.

Світло, освітньо-господарський місячник, Мукачів, ч. 1.

Дажбог, Львів, ч. 2 і 3.

Рідна Мова, науково-попул. місячник, Варшава, ч. 2, 1933.

Жіноча Доля, часопис для укр. жіноцтва, Коломия ч. 8.

Христос наша сила, Львів, ч. 7.

Кооперативна Республіка, Львів, ч. 3, 1933.

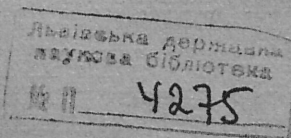
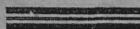
Учительський Голос, орган народов. Укр. т-ва в Ужгороді, Мукачів, березень 1933.

Przegląd Współczesny, Kraków. marzec, 1933.

Ruch Słowiański, Lwów, Nr. 3.

Myśl Narodowa, tygodnik, Warszawa Nr. 12.

Errata: В статті: „З найновішої літератури про Мазепу“ кн. 4, ст. 285, ряд. 15 з долу зам. 1848 має бути 1648; ст. 286, ряд. 4 з долу зам. 1074 має бути 1704; ст. 287, ряд. 17 з гори зам. його одна че має бути його Польщі. Одна че; ст. 289, ряд. 2 з гори зам. 1709 має бути 1707.

„НОВИЙ ЧАС“

найбільш поширений і найдешевший щоденник виходить щодня рано і коштує тільки 15 гр.

Місячна передплата — всього 2 зол. 50 гр.

„Новий Час“ приносить кожного дня відомості з усіх ділянок життя, кількістю інформацій дорівнює чужій щоденній пресі

інформує всіх — про все.

Хто отже читає „НОВИЙ ЧАС“ — той знає все.

А платить за те денно 15 грошів

або місячно — 2 золоті 50 гр.

За кордоном річно 6 дол. амер.

Адреса: „НОВИЙ ЧАС“ ЛЬВІВ, вул. Боїмів ч. 4.

Телефони: 30-13 і 106-13.

Не гайте ні одної хвилини та сейчас замовляйте „Новий Час“.

„Українська Школа“

орган Товариства Учителів середніх і вищих шкіл „Учительська Громада“ у Львові.

Замовляти: Книгарня „Рідної Школи“ у Львові, вул. Сикстуська 20 ч. Передплата річна 5 зол., поодинокі ч. 50 сот.

В О Г Н І

Місячник для української молоді

Адреса редакції й адміністрації
ЛЬВІВ, КОРНЯКТІВ 1.

Конто П. К. О. 101.423

ПЕРЕДПЛАТА: річно 3.50 зол.
піврічно 2 зол. поод. число 35 сот.

Студенський Шлях

виходить, як місячник в 1—2 арк. друку. Річна передплата 7•20, з поштою 8•00 зл. п., адреса Львів, Супінського 21.

ЄДИНА НАЙЛІПША
паста до взуття

„Елегант“

Консервує шкіру. Уживайте лиш цю пасту.
ЛЬВІВ, Кордецького 51. Тел. 60 - 04.

III
П 12531

1933 Р 1 кн. 5

„ВІСНИК

місячник літератури, мистецтва,
науки й громадського життя.

ВІСНИК даватиме твори красного письменства, оригінальні й перекладні, головню західно-європейських і американських авторів.

ВІСНИК даватиме статті про мистецтво наше й чуже.

ВІСНИК принесе літературно критичні оцінки сучасного письменства

ВІСНИК інформуватиме про нові течії в науці і займатиметься актуальними питаннями громадського життя.

ВІСНИК має кореспондентів в головних європейських культурних центрах.

В журналі містили або міститимуть свої статті: В. Андрієвський, М. Андрусак, Б. Антонич, В. Біднов, Л. Бурачинська, І. Гончаренко, О. Грицай, Дм. Донцов, Г. Келер Чикаленко, М. Кордуба, Н. Королева, В. Королів-Старий, А. Крезуб, М. Куликівна, Н. Лівницька-Холодна, Ю. Липа, Л. Лукасевич, Л. Луців, Е. Маланюк, М. Матіїв-Мельник, Л. Мосендз, М. Мухін, О. Наріжний, С. Наріжний, О. Ольжич, Всев. Петрів, Ю. Пирогова, В. Постригач, В. Приходько, А. Річинський, У. Самчук, С. Сірополко, Ст. Смаль-Стоцький, о. Ст. Смачило, О. Стефанович, М. Струтинська, О. Теліга. І. Федорович-Малицька й інші.

Передплата, яку треба слати **виключно на Чарнецького 3 м. 6**, або на чековеkonto. 500.371, виносить: квартально зл. 6.60; піврічно — 12; річно 23; для заграниці — 4 амер. дол. Ціна окремої книжки — зл. 2'20. — — — — —

В АМЕРИЦІ набувати Вісник: Книг. М. Сурмача,
103 Av. A. Нью-Йорк.

„НОВА ХАТА“

Журнал для плекання домашньої культури.

Подає зразки сучасної літератури. Популяризує наше народне мистецтво. Містить найновіші звіdomлення зі спортивного світу. Обговорює новини практичного домашнього господарства й огородництва. Елегантні моди взоровані на найновіших париських журналах. Ручні роботи основані на народніх мотивах. Колірова таблиця взорів.

Чвертьрічна перед. зол. 4'50. Поодинокое число коштує 1'50 зол.

Адреса: „НОВА ХАТА“, Львів, Ринок ч. 39. I. п.

Видає: Ольга Бачинська. За редакцію відповідав Іван Устиянович
Ред. і Адм. — Львів, Чарнецького 3/6.

З друкарні Ставроп. Инст. в піднямі З. Медичього у Львові.